

A2

KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK

27. 4. 2022 ROČNÍK XVIII

ADVOJKA.CZ

CENA 49 Kč

9

Illustrace Alexey Klyuykov, 2022
ISSN 1803-6635

VĚZEŇSKÁ LITERATURA

BATMAN MATTA REEVES

IKONA ČERNOŠSKÉHO ODPORU ANGELA DAVIS

TICHÁ DŘINA

S CARLOSEM MORENEM O PATNÁCTYMINUTOVÉM MĚSTĚ

PAVEL BARŠA O VÁLCE NA UKRAJINĚ

BÁSNĚ A PRÓZY EXPRESIONISTY GEA MILEVA

Vo vojne s bodkočiarkou

LUBICA KOBOVÁ

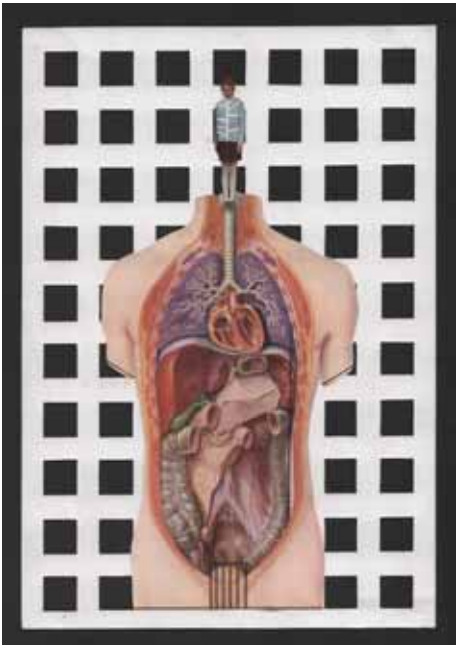
Vyvarúvam sa používania bodkočiarky, česky středníku. Často oddeľuje len ledabolo nahodené vety, prúd myšlienok tam, kde sa už dávno mali zastaviť. Teraz však vstávam, a ak moje myšlienky nekončia otáznikom, sú len narýchlo prerývané bodkočiarkou a náhlia sa ďalej. Vstávam a hovorím si: trápi ma vojna; nie, mňa vojna netrápi, útrapy predsa prináša iným.

Po pár prvých dňoch neustáleho sledovania správ pohľad od obrazovky odvraciam. Fotografie zastavujú dych a telo ženú do úzkosti. Naviac sa nedokážem zbaviť presvedčenia, že obrazy práve pre svoju domnelú bezprostrednosť nemôžu byť pravdivé, nedokážu ukázať, ako sa veci naozaj majú. Moje pochybnosti len posilní príhoda kyjevskej spisovateľky Jevgenije Belorusec zo sídliskovej večierky, kam zašla nakúpiť po dňoch ukrývania sa v byte a pivnici. Medzinárodne známa vojnová fotografka, ktorá sa so svojou početnou ochrankou objavila v obchode, vykúpila prakticky všetky čistiace prostriedky a na odchode sa s pisateľkou rozlúčila slovami: „Follow me on Instagram.“ Obrazy ohrozenia vytvárané z pozície relatívnej bezpečnosti sa mi zdajú byť nedôveryhodné.

A tak namiesto pozerania čítam – čím dlhšie texty, tým lepšie. Starostlivé uloženie slov vzdoruje prerývanej reči vojnových reportérov, ktorí s ochrannou prilbou na hlave stoja pred televíznou kamerou tu pred kostolom, tam na poľnej ceste, pred dedinským plotom. Upokojenie z knižnej reči však netrvá dlho. Na trinástej strane knihy Tomáša Forróa *Donbas* (2019, česky 2019; viz A2 č. 26/2020) narazím na vetu s bodkočiarkou a to hlúpe interpunkčné znamienko na mňa zapôsobí ako všetko, čomu som sa chcela vyhnúť: „Potom jedného dňa našiel doma plačúcu matku; otec sa balil do vojny.“ Bodkočiarka spája nespojité časti vety. Tým, ako ich spája, ich aj rozdeľuje. Jedna

aj druhá časť vety opisujú nemysliteľné skutočnosti. Sú to svety osebe, v jednom aj druhom sa zhmotňujú celé histórie, z jedného aj druhého sa rozbiehajú nesúmerateľné budúcnosti. Preto bodka. Lebo už toto stačí.

K bodke sa pridá čiarka, lebo druhá časť vety chce vysvetľovať prvú. Ak by sa toto úsilie po vytvorení kauzality nepriznalo,

Kresba Eva Kofátková

vety samy osebe by mohli byť lživé. Čiarka však nič neobjasní. Nemožnosť vzťahu matky a otca a jeho súčasné potvrdenie je podmienené existenciou niečoho tam vonku. To vonku preniká dovnútra života rodiny a mení ho od základov. A syn – prehovárajúci ústami reportéra – zo svojho pozorovania vyvodí rozhodnutie, ktoré na otca a matku nadviaže ďalšou bodkočiarkou; a vydá sa do vojny. No vojna doňho vrástla už doma, keď zazrel osamote stojacich rodičov.

Stále sa snažím vyvarovať sledovania obrazov a registrovania telegrafických informácií

spravodajských agentúr. Ale vojna si ma nachádza aj pri čítaní, ktoré mi doposiaľ vždy zaručovalo možnosť odstúpiť od skutočnosti. Nie je možné sa o nej nebauiť. Stretávam sa s kamarátkou, ktorá je v šoku. Vojnu na Ukrajine na rozdiel odo mňa nedatuje od 24. februára tohto roku, ale od roku 2014. Na Ukrajine a v Rusku má mnoho priateľov a kolegyň. Takmer dve hodiny mi vzrušene vysvetľuje, opakuje, čomu nerozumiem, tá história nemá konca. Zanedlho mi každý deň do mailovej schránky začnú prichádzať vojnové depeše Jevgenije Belorusec. Z knihy Tomáša Forróa sa dozvedám, že spomedzi zvukov vojny nie sú najhroznejšie varovné sirény ani prelietavajúce lietadlá, ale odpalovanie rakiet Grad. Hluk vojny a prúd hovorenia o nej sa nedá zastaviť. Hrádzu mu môžu legitímne postaviť len študentky z Ukrajiny a Ruska, čo učím; ďalšie a ďalšie slová sú pre ne už príliš. Inak sa o vojne nedá mlčať. Rozhodnúť sa pre ticho sa dá len z jej vnútra. Keď už Jevgenija Belorusec neopisuje horúčkovoité kontaktovanie rodiny, priateľiek a známych či výpravy za nevyhnutnými potrebami, jej slová ohmatávajúce umrtný Kyjev vytvárajú zátišia. *Nature morte*. A potom, po viac ako štyridsiatich dňoch hlas spisovateľky utíchne, keď odíde z domovského brániaceho sa mesta.

Pred týždňami som sa obávala militarizácie českej a slovenskej spoločnosti a domnievala som sa, že militarizovať sa budú tí druhí – chlapci, čo sa s patriotickými heslami v statusoch začnú hlásiť do aktívnych záloh, noví amatérski strelci, ktorí skôr než v obrane vystrelia na prvého okupanta, ohrozia novozískanou zbraňou svoje rodiny, alebo že sa budú militarizovať ženy, ktoré „pre istotu“ zamieria na kurzy bojových umení či sebaobrany.

Lenže vojna je teraz aj vo mne. Akoby to inak nešlo. Muselo to prísť. Akoby tú vojnu do mňa vniesla existencia bodkočiarky.

Autorka je feministka a filosofka.

editorial

„Ti, kdo prošli vězením, se dělí na dvě rozdílné kategorie, jen vzácně se lišící v odstínech: na ty, kdo mlčí, a na ty, kteří vyprávějí,“ napsal spisovatel Primo Levi, který jako mladík prožil dva roky ve vyhlaizovacím táboře Osvětimi a svou vězeňskou zkušenost reflektoval hned v sedmi knihách. Aktuální číslo se věnuje druhé ze zmíněných skupin. Vězeňská literatura je specifický žánr, často spojený s hraniční zkušeností, samotou, bezdomovím, odstupem od světa. Podle Matouše Jalušky, jenž přemýšlí nad Boëthiovou Útěchou z filosofie, je žalář „prostor, kde se mísí příběhy a vzpomínky a kde je na jednoho živého vždycky několik mrtvých, na které se zapomnělo“. Vězení však může být také „místem tvůrčí svobody“, dokonce „jakousi zločineckou spisovatelskou stází“, jak se dočtete v textu Jana Musila o Thomasi Malorym, markýzi de Sade a Jeanu Genetovi. Typickou formou vězeňského psaní je pak korespondence jakožto pojitko s blízkými i nedostupným horizontem domova. Tento aspekt vězeňské literatury ohledává Tereza Knotová. Spisovatelem a muklem, jehož jméno se vyskytuje hned v několika tematických textech, byl Karel Pecka, autor, který občas bývá – dosti zkratkovitě – označován za „českého Solženicyna“. Kdybychom rozmanité a někdy i protichůdné pohledy na fenomén literární tvorby spjaté s vězením, jak je najdete na následujících stránkách, měli něčím zaštítit, snad bychom mohli použít právě Peckova slova: „Tady je taky poezie, je dokonce i tady.“ Lukáš Rychetský

z obsahu

- 4 Útěcha z paměti. Vězeň Boëthius a paní Filosofie / Matouš Jaluška
- 7 Před dvěma týdny / sloupek psaný na vodu Petra Borkovce
- 9 Jedna malá apokalypsa. Nad románem Michala Vrby Zeptej se ďábla / Karel Kouba
- 10 Divadlo musí být vulgární. Postpandemické, postinternetové a postmigrantské divadlo / Ondřej Škrabal
- 12 Ukrajinské archivy jsou plné „divné“ hudby ze sovětských dob. Rozhovor se zakladateli labelu Shukai / Miroslav Tomek
- 20 Rodič je bůh. S vychovatelem Tomášem Morávkem o zlobivých dětech a dětských domovech / Marta Martinová
- 26 Meze a možnosti. Kniha Jana Petříčka Foucaultova filozofie svobody / Čestmír Pelikán

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
11. KVĚTNA 2022

Durs Grünbein

Tak drahé kožichy se jinak vidí jen na ramenou
Nevěst gangsterů před kasinem. Tak pružně
Se na molu plíží pouze androgynní mládí,
V očích blesky fotografií. Štíhlá kočka,
Jak ji užaslý štětcem maloval Pisanello,
(Skrvnitá srst, štětinatá, zlaté rouno)
Ladně se prochází sem a tam. Páteř
Odměruje nejtišší pohyb.

Milimetr
Před okrajem příkopu změní tlapka směr,
Bez zachvění se vzdálí. Tam se uchu,
Jemnému nosu nenabízí nic kromě hluku
A potu, na druhé straně drátěného plotu,
Kde se v návštěvních hodinách prohánějí
Opice se svými kočárky. Špatný velkoměstský
Vzduch promění ve vzdálené fluidum... bílé stuhý
V dívčích vlasech na gazelí maso. Jako pěst velká,
Její úzká hlava se ještě ostražitě vztyčí,
Když před branami Moskvy spatří mihotavé zebry.
Pak dlouze zazívá, zajatkyne cementu.

Báseň v překladu Wandy Heinrichové
vybral Petr Borkovec

Tichá dřina u Bati

Průmyslové dělnictvo a jeho svět dnes

Kniha socioložky Kateřiny Nedbálkové *Tichá dřina* je svým zájmem o současné průmyslové dělnictvo téměř průkopnickou prací. Výzkum každodennosti pracovníků a pracovníků zaměstnaných ve východomoravské továrně firmy Baťa se pohybuje na pomezí sociologie a antropologie a zároveň je čtenářsky přístupný.

VÍTĚZSLAV SOMMER

Podle statistiky Mezinárodní organizace práce se průmysl podílí na české zaměstnanosti 37 procenty, což je nejvíce v celé Evropské unii. V těsném závěsu se drží Slovensko a další bývalé socialistické země. V Německu, které je globální průmyslovou velmocí, pracuje v průmyslu o deset procent zaměstnanců méně než v Česku. Přestože se nejspíše od šedesátých let minulého století hovoří o tom, že lidské dělníky brzy zcela nahradí roboti a průmyslová výroba ve své klasické podobě se stane minulostí, pro mnoho Čechů a Češek se zaměstnání nadále rovná fyzicky náročné práci v továrně. Průmyslová výroba je navíc páteří českého hospodářství. Je proto s podivem, že soudobému českému dělnictvu zatím společenští vědci či novináři nevěnovali dostatečnou pozornost. Tento dluh se snaží vyrovnat socioložka Kateřina Nedbálková prací *Tichá dřina. Dělnictví a třída v továrně Bata*, kterou na konci minulého roku vydalo nakladatelství Display.

Neviditelná třída

Český čtenář má nicméně k dispozici rozsáhlou literaturu popisující každodenní život dělnictva v minulosti a historický vývoj místního dělnického hnutí. Před rokem 1989 bylo psaní o dělnické třídě politicky protežovaným tématem a během posledních třiceti let

teoretických konceptů třídy, v nichž se bezpečně orientuje. Nedbálková se zajímá především o každodennost a dělnictví studuje jako žitou zkušenost konkrétní skupiny zaměstnanců v konkrétním podniku. Výsledek je proto čtenářsky mnohem přístupnější než společenskovědní texty, které příliš teoretizují, nebo naopak neopouštějí svět kvantifikovatelných, avšak mnohdy značně neosobních dat.

Tovární práce, dělnický život

Obraz dělnické skutečnosti v *Tiché dřině* je pestrý a současně nejednoznačný. Nedbálková dělnictvo rozhodně neromantizuje ani se v něm nesnaží hledat stopy či zárodky „revolučního subjektu“. Její pohled je empatický, ale přísně analytický. Není neangažovanou pozorovatelkou, stojí na straně dělníků, ale zároveň si dokáže udržet potřebný kritický odstup. Ukazuje, jak dělníci a dělnice vnímají svou práci, kvalifikaci, mzdy, ale také jak se stavějí k politice či k hierarchiím v podniku. Dělnickou perspektivu doplňuje pohledem managementu, především ředitelky závodu. Pokud z autorčina líčení někdo vychází jako negativní (či spíše směšná) postava, je to italský konzultant, který používá různé triky z arzenálu korporátního poradenství, aby obhájil svou přítomnost v podniku. Kniha však ukazuje mocenskou dynamiku v továrně

Z českého a moravského obuvnictví zůstala tichá dřina. Foto Kateřina Nedbálková

vyšla řada zejména historických prací. Mnohem méně toho ale bylo napsáno o situaci českého dělnictva za „normalizace“ a po převratu. Nedbálková v *Tiché dřině* uvádí, že česká polistopadová sociologie přehlížela dělnictvo takřka úplně. Jako by společně se státním socialismem zmizeli i dělníci a dělnice a z dřívě oslavovaného proletariátu se stala neviditelná společenská třída. Autorka se proto ve své knize snaží k současnému dělnictvu obrátit pozornost a ukázat, jak průmysloví zaměstnanci pracují, žijí a přemýšlejí dnes.

Její výzkum probíhal v obuvnické továrně firmy Baťa ve východomoravském Dolním Němčí a metodologicky se pohyboval na pomezí sociologie a antropologie. Obnášel nejen pozorování a vedení rozhovorů, ale také přímé zapojení autorky do práce v dílně. Nedbálková dělnictvo studuje jako zvláštní společenskou vrstvu plnící specifické ekonomické funkce v soudobém kapitalismu. Nesoustředí se však na sociologickou makroúroveň a nesnaží se argumentovat pomocí čísel a grafů či vytvářet komplexní obraz politické ekonomie současné dělnické třídy. Jejím cílem také nebylo využít studium dělnické skutečnosti jako empirický materiál pro potvrzení nebo vyvrácení

nejen na rovině vztahu nadřízený vs. podřízený, ale také mezi dělníky a dělnicemi navzájem. Autorku zajímají jak formální hierarchie a komunikační kanály, například role odborů, tak neformální stránky fungování továrny a pracovního kolektivu.

Velký prostor Nedbálková věnuje pracovním postupům používaným při výrobě obuvi, organizaci dílen a pracovní době. Vysvětluje, co všechno musí zaměstnanci továrny umět a znát, aby zvládali vysoké pracovní tempo a fyzickou náročnost obuvnické výroby. Mnoho prostoru věnuje dělnické reflexi práce v továrně – vztahu k práci a hodnocení její náročnosti ve srovnání s jinými pracovními zkušenostmi. Podobným způsobem zkoumá také otázky dělnických mezd. Snaží se tak postihnout hodnotový svět dělníka a dělníků a od práce se dostává k mimopracovnímu životu a politice. Výsledkem je mnohovrstevnatá analýza subjektivity dnešního dělnictva. Mimořádně zajímavé by bylo srovnat závěry *Tiché dřiny* s výsledky podobného výzkumu například v prostředí českého automobilového průmyslu.

Text rámuje výrazná sebereflexe socioložky, která přichází z akademického prostředí

a pozoruje rozdíly, ale také nečekané podobnosti mezi světem univerzity a světem továrny. Nedbálková jasně vnímá a současně kriticky hodnotí svou pozici badatelky provádějící výzkum v továrním prostředí, do něž na jeho začátku přichází jako cizí element. Zapojení autorského subjektu do výkladu je však mimořádně citlivé, takže nesklouzává do manýry některých antropologických prací, jejichž hlavním hrdinou je nakonec sám antropolog, který čtenáře zavlaňuje lavinou dojmů, pocitů i egocentrických banalit.

Tradice a úpadek

Tichá dřina je ovšem zajímavá i jinak než jako zásadní domácí příspěvek k sociologii dělnictva. Kniha zachycuje podobu českého obuvnického průmyslu po více než dvou desetiletích deindustrializace. Zatímco třeba výroba automobilů zahrnuje rozsáhlý komplex automobilek a jejich subdodavatelů s mnoha desítkami tisíc zaměstnanců, obuvnický průmysl je dnes jen stínem své někdejší velikosti. Továrna v Dolním Němčí byla součástí koncernu Svit, pod který na konci osmdesátých let spadla nejen výroba v tehdejší Gottwaldově a okolí, ale také ve Skutči, Havířově, Třebíči nebo Zruči nad Sázavou. Obuvnický gigant byl páteří československého obuvnického průmyslu, zaměstnával více než třicet tisíc lidí a vyráběl ročně přes šedesát milionů párů bot. Dolní Němčí patřilo k nejmladším a nejmenším závodům Svit. Po roce 1989 však nastal postupný úpadek koncernu i celého odvětví, způsobený nezvládnutou privatizací a rozpadem trhů v zemích bývalého SSSR, kam Svit ještě na začátku devadesátých let masivně vyvážel, ale také globálními ekonomickými trendy – přesouváním obuvnické výroby ze západních zemí do Asie a neregulovaným dovozem obuvi. Poslední ránu Svit uštědřila hospodářská krize na konci devadesátých let. Po roce 2000 tak na východní Moravě navzdory vytrvalému připomínání baťovské tradice zůstaly jen některé menší obuvnické provozy.

Jednou z kapitol zamotaného příběhu Svit po roce 1989 bylo jednání mezi státem a firmou Baťa o privatizaci koncernu. Jeho výsledkem bylo, že firma získala nejlukrativnější část obchodní sítě Svit a také právě továrnu v Dolním Němčí, byť byla vybudována dlouho po znárodnění Baťova obuvnického impéria. Nedbálková tak zachycuje poslední fungující zbytek svitovského kolosu, nyní patřící pod firmu Baťa a rovněž zaměstnanci vnímaný jako pokračování baťovského odkazu. Je přitom pozoruhodné, jak moc se život továrny a dělnická práce podobají nikoliv provozu „u Batě“ před rokem 1945, ale v pozdně socialistickém Svit. Podobně jako na konci osmdesátých let i dnes podnik zápasí s výpadky v dodávkách materiálu, což negativně ovlivňuje rytmus práce a občas vyžaduje mimořádné víkendové směny. V továrně pracují především ženy. Jejich práce je fyzicky namáhavá a nepříliš atraktivní, mzdy dělnic jsou v celorepublikovém srovnání nízké. Co se změnilo? Zaměstnanců je jen několik desítek a boty se šijí v malých sériích. Továrna není jádrem firmy, ale spíše přežívající výrobní jednotkou, jejíž význam tkví hlavně v tom, že její výrobky mohou nést nápis „Made in Czech Republic“ a tím získat na atraktivitě na evropském trhu s obuví. Firma Baťa se sice hlásí k zidealizovanému odkazu meziválečného baťovského kapitalismu, v Česku však boty především prodává. Z českého a moravského obuvnictví zůstala tichá dřina.

Autor je historik.

Kateřina Nedbálková: *Tichá dřina. Dělnictví a třída v továrně Baťa*. Display, Praha 2021, 290 stran.

Útěcha z paměti

Vězeň Boëthius a paní Filosofie

Kanonickým textem psaným ve vězení byla po dlouhá staletí *Útěcha z filosofie*, nejznámější spis „posledního Římana“ Boëthia. Díky jeho dílu stále znovu zjišťujeme, že i ve výkonu trestu lze pomáhat lidem. Zejména těm, kteří se domnívají, že dosud běhají po svobodě. V těžkém vzduchu cely na tyto bytosti nelze nepomyslet.

MATOUŠ JALUŠKA

Anicius Manlius Severinus Boëthius zemřel na přelom epoch, jako jiní umírají na zhoubnou nemoc, kterou se do poslední chvíle snaží ignorovat. Životy předních Římanů v jeho době, tedy na začátku 6. století, stále ještě balancovaly na plotě mezi starým a novým režimem, mezi starověkem a středověkem. Náš hrdina po letech služby na různých státních i dvorských postech z tohoto plotu spadl. Znelibil se ostrogótskému králi Theodorichovi, faktickému vládci Itálie, roku 523 byl zatčen a uvězněn. I vyděšení senátoři, z jejichž řad pocházel, od něj v tu chvíli dali ruce pryč. V provinční Pavii, kde očekával smrt, pak napsal jedno ze stěžejních děl evropské literatury, *Útěchu z filosofie* (De consolatione philosophiae, standardní český překlad Václava Bahníka vyšel roku 1982 ve výboru *Poslední Říman* pod titulem *Filozofie utěšitelkou*), a pak byl buď veřejně popraven, nebo jej v jeho přikázaném bydlišti navštívili vrahové, v tom se různá vyprávění legendistů i historiků liší. Možná ho stali, možná mučili. Stalo se tak nejspíš roku 526, v témže roce, kdy na průjem zemřel král Theodorich. Uvádějí se i dřívější data Boëthiovy smrti, je však třeba počítat s tím, že vytvoření *Útěchy*, subtilního díla naplněného odkazy na velkou část antické filosofie, si muselo vyžádat určitý čas.

Jako vzlyky při pláči

Pro pozdější tradici se z římského senátora a pavijského vězně stal nejprve svatý mučedník (hlavně proto, že se hlásil ke katolictví, zatímco Theodorich byl arián, z hlediska středověké západní církve heretik) a pak také emblematický člověk na konci epochy, který svou hojnou editorskou aktivitou rozhodujícím způsobem posílil základy umožňující přežití antické vzdělanosti do dalších věků v soustavě sedmi svobodných umění a v *Útěše* vykroužil – podle mínění mnohých – skvělý portrét římských ctností.

Boëthiův vězeňský text, rozdělený po antickém způsobu do pěti knih, se dodnes dochoval v neobyčejném množství latinských rukopisů i překladů do „národních jazyků“, jejichž tradice sahá až před rok 1000, třeba do anglosaských království k Alfrédovi Velikému. Po formální stránce přitom není *Útěcha* nijak jednoduchá. Jedná se o prosimetrum, pasáže v próze se tu střídají s básněmi, v nichž autor užívá různé veršové konstrukce, které obvykle odkazují ke klasickým formám poezie, k Homérovi či Ovidiovi, k lyrice i epice. Zatímco próza promlouvá především k duševním mohutnostem člověka, poezie si svým rytmem při přednesu podmaňuje tělo, vtiskává mu tvar, umožňuje hlubší soucit. Střídají se v ní lehké a těžké doby jako drtivé dopady deprese a krátká nadechnutí – anebo jako vzlyky při pláči.

Za plačky oddechujícím a básnickým Boëthiem přichází v první knize důstojná paní neurčitého věku v potrhaném rouchu a zahání od něj múzy, pod jejichž vlivem jen prohluboval svůj smutek psaním. Uplynou tři básně a dvě prozaické pasáže, než si autor uvědomí, že před ním stojí paní Filosofie, „v jejímž domě od mládí pobýval“, a poněkud se uklidní. V tu chvíli si začne vzpomínat na filosofická učení, která nasával do své duše, i na štěstí, o které přišel. Proces vzpomínání je pro *Útěchu* klíčový. Děje se jako platónské upamátování duše na to, odkud přišla, i jako obyčejný protiklad k zapominání na věci i na sebe sama, jako opak automatismů, i těch emocionálních, do nichž lidé upadají. Filosofie vede od těchto automatismů pryč, sama se ovšem jako nesamozřejmá činnost snadno propadá do zapomnění, když člověka ohluší ryk světa. Ten ale na samotce snadno utichá.

Bůh filosofů

Na konci třetí knihy Filosofie dokazuje, že cílem všech věcí, tedy tím, po čem se sluší

toužit, je dokonalá soběstačnost, nezávislost na okolnostech, a že takovou soběstačnost nejsnáze nazveme slovem „dobro“. Vězeň ji poslouchá, pěkně po platónsku se rozpomíná, a Filosofii už stačí jenom málo k tomu, aby v něm definitivně utvrdila poznání, že tohle „dobro“ je vlastně „bůh“. Zatím s malým „b“. Bůh jako lidské slovo pro sílu, která drží vnitřně protikladný vesmír pohromadě a uvádí ho do pohybu, jenž je na rozdíl od zmatečných obrátek kola Fortuny pravidelný a spočitatelný, zřetelný v běhu nebeských sfér i ve střídání ročních období.

Ve zbývajících dvou knihách, už bez slz zamlžujících zrak a intelektuálně zcela při věci, zkoumá vězeň s Filosofii povahu dobra a zla i vztah vševědoucího centrálního božstva, dokonale dobrého, a tedy rovněž spravedlivého a všemocného, a kola Fortuny, které svým slepým, mechanickým, a přitom nepředvídatelným otáčením ovládá životy všech lidí. Čím dál častěji se v textu objevuje bůh filosofů a čím dál víc se podobá Bohu biblickému, třeba tomu z knihy Jób. Mluví se tu o modlitbě a o boží moci, o nesouměřitelnosti lidských a božských měřítek či o nebeském domově lidských duší. To všechno jsou opory pro útěchu, které jsou vězni k dispozici. Nedochází však k žádnému zázraku, k žádné přítomné a objektivní katarzi. Vše stojí na práci paměti a rozumu, na schopnosti uvědomit si správně vzájemné poměry mezi věcmi, pohlédnout na svět z hlediska věčnosti. Když dává vězeň najevo svou touhu po tom, aby byli zlí lidé co nejrychleji zbaveni toho neštěstí, že mohou konat špatnosti – neboť páčání zločinů je samo o sobě trestem –, Filosofie (v překladu Václava Bahníka) odpovídá: „Budou toho zbaveni rychleji, než si možná přeješ nebo než si oni myslí. Vždyť v tak těsných hranicích života nic není tak vzdálené, aby duši, zejména nesmrtelné, připadalo příliš dlouhé čekat na to.“

Těžký vzduch

Vězeň tomuto i následujícím víceméně útěsným tvrzením rozumí. Po sérii racionálních důkazů nemá na vybranou: „To je zvláštní závěr, není snadné s ním souhlasit, musím však uznat, že se až příliš shoduje s tím, co bylo připuštěno dříve.“

Filosofie přináší svému posluchači i čtenáři směrovku k útěše, nikoli k záchraně. Dává mu prostředky k tomu, aby svou existenci ve světě mohl vnímat jako slabou, pasivní, nepříliš významnou. Nejpádňější argument, o který se může vězeň opřít, tak nakonec vězí nejspíš v uvědomění, že jeho vlastní osud ve světě nestojí za slzy. V tomto bodě může Filosofii oponovat a začít se s ní hádat ve prospěch konkrétních lidí a konkrétních situací (třeba nějak po křesťansku), anebo hořký lék vzít jako pilulku v Matrixu a rozveselit se aspoň tím, jak pěkně prohlédl lži světa. Zemře tak jako tak a všichni to vědí, i on sám.

Paní Filosofie průběžně opakuje, že verbální léky dávákuje s rozmyslem. Nejprve pacientovi nabízí sladké sirupy tišící bolest, třeba když mu připomíná, že jsou na světě lidé, pro které by i místo jeho vyhnanství bylo učeným rájem, kdyby se na ně mohli přenést ze svých nuzných životních podmínek. Od paliativ a analgetik pak přecházíme k preparátům silnějším a méně chutným. Filosofie postupně podvrací a boří nejrůznější jistoty, které kolem sebe Boëthius naskládal. Lidský hrdina se stává zástupcem celého lidského rodu, představuje si nejrůznější tužby a motivace, které mohou lidé mít (touhu po slávě, po moci či po rozkoších), a předkládá je Filosofii ke zničení. Boëthius má povahu velkého syntetika. Nepropojuje jen křesťanství a antické myšlenkové tradice, ale snaží se spojit nejrůznější povahy lidí v těžkém vzduchu cely, odkud nic neunikne a vše se musí mísit.

Když jsem chvíli učil angličtinu ve valdické věznici, přišel mi tamní prostor – celkem ohočený a neutrální prostor učeben, tedy místo, které by právě mělo nabádat k boëthiovsky rozumové práci a různému vzpomínání – právě takto nasycený. Jako šatna u tělocvičny na základní škole. Prostor, kde se mísí příběhy a vzpomínky a kde je na jednoho živého vždycky několik mrtvých, na které se zapomnělo. Pro zlého člověka je nejhorším trestem jeho vlastní zloba, tím trestem však v zahuštěném světě obvykle trpívají jiní lidé. Za branou věznice je to podobné, ale snadno to sejde z mysli.

Autor je komparatista.

Paní Filosofie se zjevuje Boëthiovi. Francouzský manuskript z 15. století

Větry v zaoblené dlani

Vězení jako tvůrčí pobyt pro zločince

Vězení nefiguruje v literatuře pouze jako prostor represe, vzdoru či martyrství, ale také jako místo usebrání či inspirace. Osudy sira Thomase Maloryho, markýze de Sade či Jeana Geneta jsou příkladem toho, jak pobyt v káznici proměnil zločince v tvůrce, jejichž imaginace překonávala hranice morálky a práva.

JAN MUSIL

Markýz de Sade převezen z Bastily do blázince v Charentonu. Foto AKG / Science Photo Library

K vězeňské literatuře nepatří jen osobní hagiografie disidentů, bojovníků za demokracii a vězňů svědomí. Ve vězení psali knihy i lidé, jejichž jednání by neobstálo ani před soudobými zákony – zloději, násilníci, zločinci. Snad i proto, že jejich věznění nemělo primárně politický důvod, náleží texty těchto autorů často k beletrii a mohou existovat i bez přívlastku „vězeňská literatura“. Na rozdíl od politické vězeňské literatury pro tyto texty samo vězení nepředstavuje podstatné téma; nepřicházejí se zřetelným členěním dobra a zla – dobová společenská témata se v nich objevují v extrémní poloze a vypravěčovy úvahy o morálce jsou převráceny na hlavu chováním samotných postav.

Všechny následující autory spojuje to, že ve vězení napsali své debuty. Jako by je „venku“ příliš zaměstnávalo zajišťování vlastní existence nebo provozování kriminální činnosti, což bylo leckdy jedno a totéž. Vězení pro ně představovalo místo tvůrčí svobody a pobyt v něm jakousi zločineckou spisovatelskou stáž. Je-li pro spisovatele i čtenáře důležitý vlastní pokoj, vězeňská cela mohla být pro tyto autory i požehnáním.

Staré chlípné časy

Sir Thomas Malory byl jedním ze šlechticů, kteří během války růží využívali politický nepořádek ve svůj prospěch. Kradl, vydíral, znásilňoval, obvinili ho z pokusu o vraždu; podle potřeby spolupracoval s Yorky i Lancastery. Vězněn byl několikrát a několikrát utekl, v roce 1468 pak skončil v londýnské věznici Newgate, protože chystal puč na krále Eduarda IV. Coby rytíř dostal pokoj s pěkným výhledem, kam mu mohli nosit i knihy, a tak se místo pokusů o útěk pustil do psaní prvního a nejdůležitějšího zpracování artušovské látky v angličtině, jemuž vydavatel William Caxton dal příznačně apokalyptický název *Artušova smrt* (1485, česky 1960). O dva roky později Malory zemřel.

V literatuře panuje shoda na tom, že *Artušovu smrt* nevnímali doboví čtenáři pouze jako legendu, ale do značné míry i jako zobrazení jejich současnosti. Často se objevují zmínky o tom, že Malory zachycuje dobové ideály rytířství, ctnosti, lásky a spravedlnosti. Vypravěč do svých příběhů skutečně vložil stížnosti na aktuální stav morálky a zejména na erozi věrnosti ve vztazích muže a ženy a v loajalitě k lennímu pánu. V některých chvílích jako by se však moralizující fráze stávaly ornamentální rytinou na probodené zbroji. To je případ třetí kapitoly dvacáté knihy, kdy

Agravain a Mordred s družinou dvanácti rytířů vezmou kvůli Artušově naivitě a důvěřivosti věci do vlastních rukou a přistihnou Lancelota a Ginevru přímo v posteli nebo při jiném skotačení (to ale vypravěč nechce moc rozpitvávat). Zrádce a chlípík Lancelot, jehož chtějí rytíři předat spravedlnosti krále Artuše, nejprve nahý a vyzbrojen pouze vírou v Krista vláká do komnaty rytíře Colgrevence, zabije ho a sebere mu zbroj. Poté vyletí ze dveří, pobije zbylých třináct mužů, vrátí se za svou křesťanskou královnou, vymění si s ní prsten a zmizí. To by snad bylo přijatelné v rámci kodexů dvorské lásky. Jinak ale vyznívá scéna se zrádcem, který pobíhá po královnině komnatě s holým zadkem a odvolává se přitom na Ježíše jako vykutálená provokace všech dobrých křesťanů.

Přes hráz

Markýz de Sade strávil větší část života nejprve ve vězení za skutečné sexuální skandály a zločiny a později kvůli svému pobuřujícímu psaní v blázincích, kde ostatní chráněnce obsazoval do svých divadelních her. Své nejznámější dílo *120 dnů Sodomy* (1785, česky 1992) napsal na dvanáctimetrovou roli papíru v Bastile, kam byl přemístěn v roce 1784 ze žaláře ve Vincennes. Tamtéž vznikl také text *Nehody ctnosti* (1787, česky 1990), cudnější verze novely *Justina čili Prokletí ctnosti* (1791, česky 1932).

Roland Barthes označil markýze de Sade ve své knize *Sade, Fourier, Loyola* (1971, česky 2006) za pikareskního spisovatele, jednoho z mála ve francouzské literatuře. Snažil se tak poukázat na nerealističnost jeho příběhů a interpretovat repetitivní sexuální scény jako vyčerpávající práci znaků. Sadovy texty bychom však mohli číst i jako inovativní variantu bildungsromanu – jeho ironickou představbu. Protagonistky novel *Justina čili Prokletí ctnosti* a *Julietta čili Slasti neřesti* (1797, česky 1930) od začátku až do konce trvají na svém a podle toho také dopadnou. Dle Sadova vyprávění se ohleduplnost vždy vymstí a vypočítavost vyplácí. Kdo se povyšuje, bude povýšen, kdo se poníží, bude ponížen. A přesto jeho dílo vyznívá jako prostředník – vykloubený, artritický – vztyčený směrem ke všem morálním a společenským nárokům. Ty jsou sice nahrazeny pravidly ještě mnohem horšími, jak ale naznačovala anglická spisovatelka Angela Carterová, v jednom případě dochází k zajímavému posunu. Doslova přes hráz. U Sada představuje totiž hranici transgrese právě *perineum*. Liberatin přitom bude vždy upřednostňovat takové místo penetrace, kde nedochází k početí.

Se ženami se tak u Sada sice zachází zřůdně, ale jsou osvobozeni od imperativu reprodukce.

Rozkošnická dovádívost

Spisovatel, zloděj a tulák Jean Genet se ve svém debutovém románu *Notre-Dame-des-Fleurs* (Panna Maria Květná, 1944) ženám vyhýbá. Text psal v pařížské věznici Fresnes, kam se dostal za krádež knih, tužkou na hnědý papír, z něhož vězni vyráběli pytlíky. Dozorci ovšem rukopis našel, zabavil ho a spálil. Genet si poté opatřil sešity a napsal text znovu – prý z paměti, slovo od slova, jak sdělil časopisu Playboy v roce 1964. Autorova první kniha přiměla pařížské intelektuály v čele Jeanem Cocteauem, aby se za autora přimluvíli u prezidenta. Jinak by Genet s největší pravděpodobností za recidivu ve vězení strávil zbytek života.

Jean-Paul Sartre mluví v eseji *Saint Genet, comédien et martyr* (Svatý Genet, komediant a mučedník, 1952) o Genetově románu jako o díle znučeného, leč vášnivého masturbátora, jako o kabinetu fetišů. A v jistém smyslu se skutečně jedná o drezúru postav, která si nezačá s tím, jak onanista zneužívá předměty své fantazie. Vypravěč rozněcuje svou představivost podobiznami překrásných, mužných zlodějů či vrahů jdoucích na smrt, které vystřihuje z novin, nasliněnými žmolky chleba lepí na zadní stranu vězeňského řádu pověšeného na zdi a v noci se s nimi miluje. Především ale rozvíjí příběh Louise Culafroye, mladého pařížského transvestitního prostituta přezdívaného Divine. Jeho gender je fluidní a kolísá mezi mužským a ženským rodem podle rozmaru vypravěče. I další postavy mají tu maskulinnější, tu femininnější atributy podle toho, v čí přítomnosti se zrovna nacházejí a jaké postavení zaujímají.

V trojici zmíněných vězeňských debutů hraje důležitou roli morálka a její rozvracení. Na rozdíl od politické autobiografické vězeňské literatury ovšem uvedení autoři neměli dojem, že jsou v právu. Čtenáře nepoučují, ale provokují: svět rytířů opustila věrnost, sex se stal náročnou prací rozkoše s účelem v sobě samé, gender i rodová zájmena byly rozkolísány. Bylo by ovšem rigidní přistupovat k těmto textům jen teoreticky a číst je jako dekonstrukci toho či onoho řádu. Jejich nejlepší vlastnost totiž spočívá v rozkošnické dovádívosti. Číst je v ústraní poskytuje snad ještě větší potěšení než Genetova druhá nejoblíbenější vězeňská kratochvíle – v zaoblené dlani si přinášet k nosu vlastní větry. O samotě ve svém pokoji se ale můžete věnovat obojímu. Zaplaťpámbu za to.

Autor je komparatista.

Zanech naděje

Jáchymovské podzemí a podsvětí

Radonové lázně Jáchymov na dobové pohlednici

Když v roce 1912 spisovatel Karel May odjížděl z jáchymovských lázní, kde se léčil z celkové zchátralosti, napsal do návštěvní knihy: „Viděl jsem duši světa ožvlou v kameni, kéž by i ta moje žila stejně.“ V textech muklů, kteří prošli uranovými doly, však Jáchymov připomíná spíše peklo.

TEREZA KNOTOVÁ

Krušné hory se nacházejí v geografickém středu Evropy a Jáchymov, dříve Joachimsthal, tvoří jejich střed – nikoli sice zeměpisný, ale střed existenciální. Je to vertikála fyzická i duchovní, vtahující do sebe sféry shora i zdola. Z Krušnohoří se po druhé světové válce stala země nikoho a bylo snadné se tu obohatit nebo zažít dobrodružství. Ani později, když se z nejbližšího okolí Jáchymova stala ostře střežená zóna, nepřicházeli řádní občané zrovna ve velkém. Část nových obyvatel přilákala vidina výdělků, ale většinu nově přichozích tvořili muklové. „Přes deset tisíc mužů tudy prošlo před ním. Když za dva a půl roku od vítězství dělnické třídy

tolik jenom touto kloakou z mnoha, kolik za další dva roky?“ ptá se Karel Pecka v *Motácích nezvěstnému* (1990, v samizdatu 1978, v exilu 1980). A právě na tomto neradostném místě můžeme sledovat několikrát prolomení sfér, právě tudy prochází hned několik – poněkud paradoxních – vertikál.

Nejstarší jáchymovská vertikála vede do dolů na stříbro (a později uran). Jak se dozvídáme ze spisu *Bermannus aneb Rozmluva o hornictví* (1530, česky 1957), jehož autorem je německý učenec a jáchymovský lékař a lékárník Georgius Agricola, každý důl znamenal naději: „Musíme doufat za všech okolností, poněvadž někdy není mimo naději v našich jámách nic (...) Tak přecasto jediné jen naděje vede též i horníka k nehlubším zemským útrobám.“ Tato naděje žene lidi k otvírání dalších dolů s názvy, které mají přinést šťastný osud. Tak důl Konstantin nese jméno, které značí „vytrvalý“. Jeho žíla však byla nestálá, což renesanční intelektuál Agricola komentuje slovy: „Jako kdybyste opravdu neměli naději.“ Později tento důl, nejstarší v celé oblasti, dostane jméno Svornost.

Tam dole

V kontextu uranových lágrů padesátých let neznamenal sestup do podzemí nutně to nejhorší peklo, naopak, důl mohl představovat

místo, kde se mukl stává na chvíli člověkem. Někteří vězni dokonce doufali, že se dostanou spíš do pracovního tábora než do klasické věznice – už proto, že z lágru mohli vycházet za prací a bavit se s ostatními vězni, jak se dozvídáme například z knihy Jana Bartoše *Zadrátované slunce. Příběh mukla A023254* (1998). A nejen to – v dobách nedostatku znamenala práce v lágru možnost se najíst nebo také si nechat poslat peníze. Později, když pominula nejhorší nouze a život zůstal zachován, zbyla trocha času i na psaní. „Mirek zavedl Vaška do opuštěné suché chodby, kde se již delší dobu nepracovalo. Posvítit na výdřevu, sáhl do jednoho místa a vytáhl odtud malý balíček. Když rozbalil voskovaný papír od střeliva, objevil se notes a tužka. Trochu se bavím básničkami, řekl omluvně. Něco si poznamenám, můžeš si zatím zdřímnout nebo ubalit dramu,“ čteme ve vzpomínkách Oldřicha Klobase *Jak se chodí v laně* (1996).

Pomyslný vzestup po vertikále, spojený s pobytem v podzemí, se ovšem omezuje jen na krátké okamžiky, protože brzy přijde konec směny a je načase vrátit se zpátky do tábora. A výstup zpátky na povrch je naopak cestou do pekla. Na Svornosti se tomu říkalo „mathausenské schody“, na Nikolaji zase svažovali celou směnu muklů ocelovým lanem tak natěsno, že „by se tam nevešla ani dlaň“.

Ledové peklo

Krušnohorské lágry se stavěly vysoko v horách, aby po vzoru sovětských gulagů umístěných v polárních oblastech trest zostřovaly klimatické podmínky. „Z Krušných hor zadul poryv studeného větru s přehánkou drobného vlhkého sněhu a syrový drsný vzduch zledovatěl,“ čteme u Pecky, když popisuje tábor Bratrství. „Temné nebe kleslo nízko nad prostor pochmurného lágru. Znatelně se přišerilo. Obraz tábora náhle nabyl nepřátelské a zlověstné podoby (...) koncentráku. Oči bezděčně těkaly po střechách baráků a odhadovaly, pod kterou z nich by se mohly ukrývat kremační pece.“ Teprve lágry vysoko v horách dělaly z Jáchymova to pravé peklo. Zatímco na šachtě mohlo riskování vyvolat záblesk života a svobody, v lágru vedlo spíše do korekce, kde se už tak omezený prostor ještě zúžil.

Jádro tohoto náhorního pekla tkvělo v tom, že samo o sobě představovalo absolutní bod, zatímco všechno ostatní se stalo od něho odvislým, nejistým a pofiderním. Kvůli bezpečnostnímu osvětlení tábora nebylo v noci vidět ani hvězdy, ani světla některého z níže položených měst a z okolní krajiny zbyla jen klubka ostnatého drátu a vypiskovaný pás ostřelované zóny. Jako by nestačilo, že okolní krajinu lidé zdevastovali už v době stříbrné horečky, když káceli stromy na výdřevu dolů nebo palivo do milířů určených na výrobu dřevěného uhlí.

Nový Jeruzalém

Pro jistou část socialistické společnosti ovšem mohly jáchymovské lágry znamenat skutečnou cestu vzhůru, do výšin obecně blahy komunismu. Jáchymovské vertikály tak měly více vrcholů – být vzájemně se vylučující. A připomeňme ještě jeden možný vrchol. Když se totiž v Jáchymově objevilo stříbro a přicházeli sem lidé z různých oblastí, vyznačovalo se město a vůbec celé okolí značnou národnostní a náboženskou pestrostí. Existuje legenda, že na konci svého života navštívil Jáchymov a Boží Dar sám Martin Luther. I když tato pověst patrně není pravdivá, napovídá nám, že vertikála jáchymovského Krušnohoří nemíří jen dolů pod zem, jak by se na první pohled mohlo znát. Stříbro ve zdejších dolech se sice nacházelo hluboko pod zemí, ale význam duchovního společenství povznášel oblast „Údolí svatého Jáchyma“ vzhůru, až k nebesům. Luteráni dokonce předpokládali, že právě zde bude jednou stát Nový Jeruzalém. A tak má Jáchymov vertikálu úplnou: peklo lágrů, očištěc dolů i příslib ráje po skonání věků.

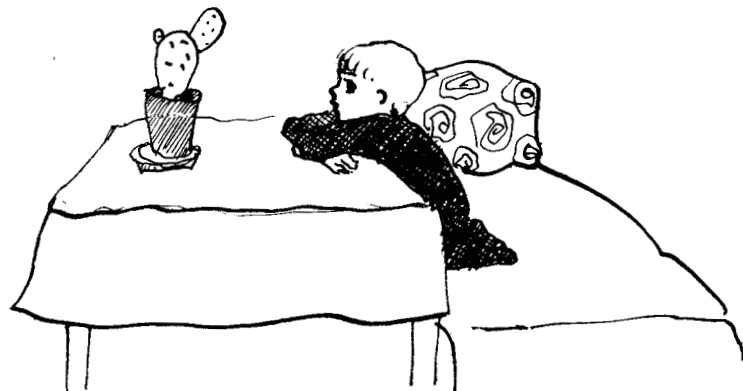
Autorka je komparatistka.

CO BY SE STALO, KDYBY

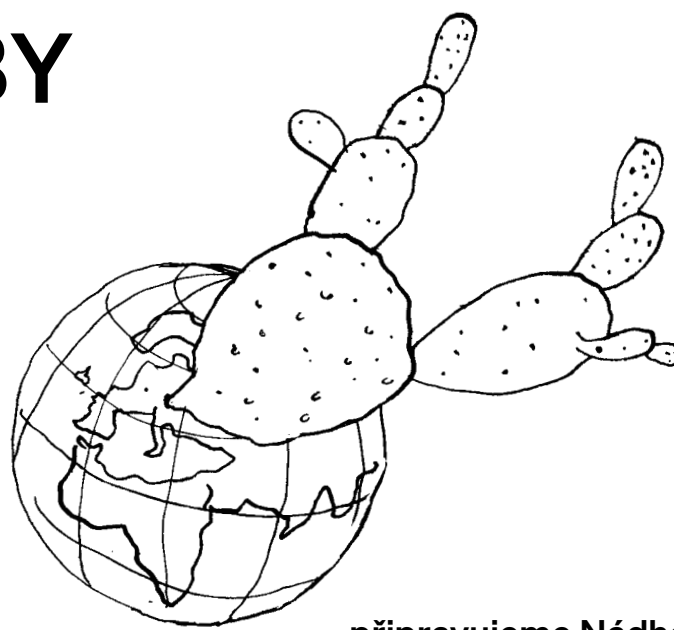
můj kaktus byl větší a větší a větší a větší a ještě větší?

Nové vydání

Daisy Mrázková: Co by se stalo kdyby

připravujeme Nádherné úterý

Připomenutí z dálky

Horizonty korespondence vězněných

K nejčastějšímu žánru vězeňské literatury patří korespondence. Ať jde o motáky, útěsné listy, milostná vyznání či úvahy, forma dopisu dobře vystihuje situaci vězněného, jenž lačně očekává aspoň kusé zprávy „zvenku“, aby se mohl vztáhnout k horizontu domova. Sám je přitom konfrontován s bezdomovím a radikální vyvržeností.

TEREZA KNOTOVÁ

Když Karel Pecka pojmenoval svůj stěžejní román *Motáky nezvěstnému* (1990, v samizdatu 1978, v exilu 1980), zvoleným titulem poukázal na dvě zásadní polohy „vězeňské literatury“. První z nich vychází z povahy korespondence jako komunikace mezi pisatelem a adresátem – vězeňská korespondence ovšem zároveň zdůrazňuje asymetrii tohoto vztahu. Pisatele ve vězení omezuje řada pravidel určujících, co, komu a jak může psát, navíc i možnosti jeho soustředění jsou omezené. Oproti tomu pisatel na svobodě bývá často v očích adresáta neukázněný, nevýmluvný a především nepíše dost často. Právě dopisy se přitom výrazně podepisují na věznově náladě – vězněný často mívá pocit, jako by na něj svět zapomněl. Básník Ivan Martin Jirous tak píše Věře Jirousové dopis „spíš jen tak jako připomenutí z dálky, že jsem na světě“ (*Magorovy dopisy*, 2005). Adresát ve vězení nezřídká trpí pocitem, že je plně vydán vůli pisatele na svobodě.

Druhou polohu psaní z vězení pak představuje sice krajně omezený, ale podstatný prostor svobody, jež psaná komunikace otvírá. Václav Havel zdůrazňuje v *Dopisech Olze* (1990, v samizdatu 1983, v exilu 1985), psaných v letech 1979 až 1983: „Nejprve tedy něco o mých dopisech Tobě: jejich psaní je pro mne vždy nejvýznamnější událostí týdne a je to takový malý obřad: píší Ti obvykle v sobotu, někdy v neděli.“ Jirous se o psaní dopisů Věře zase vyjadřuje jako o možnosti „si s Tebou chvíli štěbetat“. Tato svoboda navzdory omezením spočívá ve sdílení vnitřního prostoru, do něž může vnější svět zasáhnout jen obtížně. Havel v *Dálkovém výsledku* (1989, v exilu 1986), knize rozhovorů s Karlem Hviždou, vzpomíná, že navzdory „tvrdé cenzuře a riziku, že si tím způsobíme další těžkosti, a navzdory zoufalému nedostatku místa, času a soustředění na psaní“ začal v dopisech domů nacházet „svou vlastní seberealizaci“. Ta ale podle něj narážela na „seberealizaci“ dozorcích orgánů. Peckův hrdina toto omezení obcházel formou motáků – tajně pašovaných dopisů, do kterých cenzura nemohla zasáhnout. Vydanost druhému se tím ovšem jen prohloubila.

Obzor domova

Forma dopisu tak odráží celkovou situaci věznění, kdy jsou to ti druzí, kteří pisateli umožňují nebo znemožňují zůstat i nadále součástí světa a tím alespoň do určité míry i sám sebou – tedy nenechat si vnutit roli zvířete ochotného pro přežití udělat cokoliv. Můžeme pozorovat celou škálu „těch druhých“ a jejich chování, od „bratrství mála slov a velkých služeb, protože pouhý stisk ruky nebo podstrčená cigareta rozbíjí klec, do níž jsi byl vsazen, a vysvobozuje tě z osamocení, které tě mělo zlomit“, jak píše Julius Fučík v *Reportáži psané na oprátce* (1945, necenzurované vydání 1995), až po Peckovo „nenáviděli jsme se navzájem tak, že jsme jedni druhým přáli smrt“. Navíc se ukazuje,

že druzí mohou být naprosto nevyzpytatelní, o čemž se přesvědčil i Jirous, když si pročítal spis k jednomu ze svých procesů: „Jediná výpověď, která mnou otřásla, byla právě výpověď Bondyho. Jako jediný jim vyrazil, co se dalo. Nejen že řekl všechno, co věděl a na co se ho ptali, řekl jim mnohem víc, a neměl jsem tehdy slov, kterými bych klasifikoval jeho zradu“ (*Magorův zápisník*, 1997).

Schopnost posoudit druhého, odhadnout ho na základě zkušenosti znamená přijmout Patočkovu pojetí domova jako známého, nepřekvapujícího místa. Havel píše Olze o podivném horizontu, do něhož je momentálně vržen a v němž se také podle možností zabydluje, toto zabydlování se ovšem může uskutečňovat pouze ve vztahu ke skutečnému horizontu existence, jenž „i když vzdálený, neviditelný a jen ve vzpomínkách a představách“ zůstává obzorem „skutečného domova“. Pokud ale selhává měřítko tohoto skutečného domova, pokud není na druhého spolehnutí, potom se vězení (Havel ho nazývá „pseudodomov“) ukazuje jako radikální vyvrženost – domov jako horizont se ztrácí, vše je najednou cizí. A právě v tom podle Pecky spočívá jádro

hájí slovy: „Dělám toho šaška proto, aby byl na Josefce klid.“ Dělá to přece pro ostatní politické vězně a podle svého nejlepšího svědomí, opravdu se snaží a skutečně věří, že je na straně mukulů. Ti to ale vidí jinak, nedůvěřují mu, a Svoboda s hrůzou zjišťuje, že se sám stal druhým, a to nejen v očích ostatních, ale i sám pro sebe, stal se někým, jehož chování už neumí odhadnout: „Tři roky ve vězení není právě bezvýznamná doba a já jsem se domníval, že mi ten čas umožnil dobrat se jednoznačného postoje, opřeného o důkladně zvážené a ověřené hodnoty. A najednou (...) poznávám, že mé odpovědi vyznívají nenáležitě (...) Nedorozumění pramení z toho, že jsem upřednostňoval toliko některé hodnoty z mnoha, to za prvé. A za druhé, že jsem si příliš důvěřoval, že jsem domýšlivě považoval své názory a závěry za konečné a dané jednou provždy. Že jsem příliš marnivě naslouchal hlasu rozumu a dopustil, aby přehlušil hlasy doléhající z jiných zdrojů.“ Svoboda se sám sobě vzdálil, ale ne tím, že by někoho udal, nýbrž tak, že učil měřítkem svého uvažování jen sám sebe. Protože tam, kde má být domov, nalézá jen

Kresba Jiří Franta

vězeňské zkušenosti: „Tuším, že když mě zítra vykopnou, najdu sice místa, kam se uchýlit, ale domov stěží (...) Pak je tedy můj domov neznámo kde. Pak je jediné v bezdomoví.“

Radikální vyvrženost

Pecka však jde dál a ukazuje, jak snadné může být se v „druhého“ sám proměnit. Peckův hrdina Svoboda v výsledku řekne jméno člověka, o němž věří, že už je dávno za hranicemi. Následky se dostaví brzy: „Já řeknu Milan, Milan řekne Komárka a ten poví o bratrech Zahradkových, kteří promluví o ostatních šesti. A začátek těhle žatvy je u mne.“ V ten moment má pro sebe vypravěč ještě pochopení, protože se snažil ostatní varovat. Pochopení pro sebe má i později, když se v lágru stane převodní pákou mezi vedením a mukly a sám sebe

bezdomoví, stávají se jeho názory a závěry svévolí. Stal se sám sobě nepoznatelným. A Havel v *Dopisech Olze* dodává: „V tomto smyslu tedy odpovědnost zakládá identitu; jen v odpovědnosti lidské existence za to, čím byla, je a bude, tkví její identita.“

Mluví ale Pecka stále ještě o vězení? Na závěr totiž jeho hrdina říká: „Pošlou-li mne ven, dostanu se jen do většího výběhu, kde ty drátěné ohrady nejsou pro odlehlost vidět. Pohledu nastavený tam budou chrámy, mosty a neonové poutače nad biografy.“ Otázky radikální vyvrženosti, bezdomoví a „druhého“ se tak ukazují jako obecné, pouze ve vězení otevřeněji a konkrétněji položené. V tomto smyslu pak můžeme souhlasit s tezí, kterou v *Poetice míst* (1997) rozvíjela Daniela Hodrová – že vězení je místem přístupu k bytí.

Autorka je komparatistka.

**SLOUPKY
PSANÉ
NA VODU**

Před dvěma týdny

PETR BORKOVEC

Na Zelený čtvrtek jsem na příměstském nádraží vlezl – tak jako každý den – do pantografu a – tak jako každý den – jel do práce, která se – jako každý den – zelenala ve městě. V pěti šesti minutách, které uplynuly mezi trhnutím vlaku na mém nádražíčku a příjezdem do první městské čtvrti, odporné kocandy, co ohlašovala ještě hnusnější střed metropole, jsem z okna viděl svahy se slabými vykotlanými duby, do nichž ptáci vykotali tolik děr; že vypadaly jako fagoty. Malí ptáci, myslím, že především sýkorky a brhlíci, kolem otvorů poletovali, točili se a frnkali sem a tam a sem tam v nich mizeli a vynořovali se. Já dobře vím, že začátek mojí každodenní cesty vlakem je pokaždé krásný a také krátký, a tak jsem byl opravdu pozorný, a dneska pozorný tak, že jsem si na svazích povšiml nejenom sýkorek a brhlíků, ale i právě vylíhlých kovových chrobáků, jejichž tlusté mžitky se propletaly s ptáčími polety. Ti modří chrobáci létají? pomyslel jsem si a obě starší ženy na protějším sedadle se na mě tázavě podívaly. Promiňte, řekl jsem a ony pokračovaly v rozhovoru, jenž se týkal velikonoční pracovní doby. Ta upovídanější vezla v zaklapnuté kabelce, z níž nespouštěla ruku, zauzlováný igelitový sáček s náramkovými hodinkami, dvěma prsteny (jeden z nich byl snubní) a řetízkem – malou zlatou pozůstalost, kterou je třeba odevzdat, ověřit, anebo vzácnější předměty, které je potřeba konečně nechat opravit. Nebo prodat. Chvilku mě to zaměstnávalo, chtěl jsem věc rozluštit a soustředil jsem se na to, zda předměty v sáčku jsou vadné. Ale protože kabelka byla nacpaná věcmi (paní zřejmě odjížděla na celé Velikonoce) a sáček s cennostmi ležel na dně, rozeznal jsem jenom, že jeden z prstenů je prasklý a tažný hodinkový řemínek z pozlacených kovových dílků místy narezlý. Svahy za oknem mezitím vystřídala pole, ale já se ven nedíval. Četl jsem si textovou zprávu, kterou zrovna odesílal muž na sedadle o několik boxů přede mnou. Psal přesně tohle: „asi se nechám zmizet k mámě. budu se válet a žrát. do kempu na svátky nechci“. Představil jsem si ten „kemp na svátky“. To mně by se možná líbilo tam být, napadlo mě, jenže – pomyslel jsem si – v kempu toho muže se možná vůbec netopí a on nemá na jídlo a moje představy o tom všem jsou jen přibližné. Přemýšlel jsem dál o velikonočním, ještě zazimovaném kempu, kde bych chvíli žil bez rodiny, bez všech slibů mezi prvními rozkvetlými keři.

Do okna pantografu se právě nasunul násep s tújemi a drátěným plotem, které kdysi obklopovaly drážní domek, z něhož zůstaly zdi a rozsypaná střecha. V plotě vězely kusy keřů, co do něj kdysi vrostly a při prořezávce se nedaly vyprostit, a tak je ořezali, kam až to bylo možné; tmavé provlhlé zbytky kmínků a větvi v plotě zůstaly. Na první pohled připomínaly černé slepice – a spolu se zplanělými narcisy, živořícími tu coby pozůstatek kdysi pečlivě vedených zřízenecových záhonů, vzbuzovaly falešný dojem života. Takových zbytků po odstraněných stromech a keřích, zaklíněných do drátových plotů, jsem si v dětství rád všiml a bůhvíproč si odjakživa myslel, že kdosi štípal dříví blízko plotu a dřevo mu vylétlo od sekery tak prudce, že se nenávratně zarylo do pletiva plotu. Velmi dlouho jsem nepochyboval, že ty zbytky v plotech přicházejí na svět právě takhle. A často – myslel jsem si teď v pantografu a viděl struktury a vlákna mokrého dřeva a pahýly a tupá torza v plotě drážního domku, jako bych je měl těsně před očima – jsem se ty fragmenty pokoušel z plotu vyviklat a vyplést, nějak dostat. Vždycky se zdálo, že to užuž půjde, dřevo jako by v plotě vězelo na vlásku. Ale nikdy se mi to nepodařilo. Připomínalo to dávné zápasy s nalezenými srnčími lebkami, které také jako by hrozily se rozpádnout, ale konečnou držely pevně. Kosti umně vpáčené do sebe nepovolily. A nepovolily ani zuby v lebkách, které předstíraly, že je lze lehce vytáhnout z čelisti, anebo vysypat, vyklepat, když se lebka obrátí. Ale byl to vždycky klam, který mě přitahoval zvláštní silou – a jako by, myslel jsem si teď v pantografu, v něm bylo přítomno něco snového, ale dál jsem v myšlenkách nepokračoval, přestal jsem s tím, protože jsem si všiml, že ženy naproti úplně ustaly v hovoru a udiveně na mě zíraly, a dokonce také ten muž na vzdáleném předním sedadle se prudce obrátil mým směrem. Musím se jen dívat, pomyslel jsem si tak tiše, abych to slyšel pouze já.

Anatomie nudy za mřížemi

Dokumentární manga Kazuičiho Hanawy Ve vězení

Komiks *Ve vězení* patří k nejuznávanějším autobiografickým mangám. Nekonvenční kniha Kazuičiho Hanawy, v níž autor popisuje svůj tříletý pobyt v japonském vězení, je delirickou studií každodennosti trestanců. Vězeňské prostředí působí jako paralelní realita – uzavřený svět bezúčelných dějů.

ANTONÍN TESAŘ

První stránka mangy Kazuičiho Hanawy *Kei-mušo no naka* (*Ve vězení*, 2000; v angličtině kniha vyšla pod názvem *Doing Time*) se věnuje tomu, jak si svléknout vězeňský mundúr. Dozvíme se, že je rychlejší rozepnout si jen horní a dolní knoflík uniformy a přetáhnout si ji přes hlavu než zdržovat se se všemi knoflíky. Po další dvoustraně věnované přehlídce detailně rozkreslených a popsanych letních i zimních uniforem následuje exkurze do vězeňské jídelny, díky níž se ve stejně minuciózních detailech dozvídáme, jak vypadá vybavení místnosti, jak se ve vězení servíruje jídlo, jaké porce dostávají různí trestanci a kolikrát do měsíce se fasuje chleba. Také většina zbylých více než dvou set stran Hanawova komiksu se nese v podobném duchu.

Přestože komiks *Ve vězení* bývá označován za jednu z nejzásadnějších autobiografických mang, ve skutečnosti se konvencím memoárových komiksů zásadně vymyká. Hanawa se ani v nejmenším nesnaží předložit nám „příběh“ svého života; spíše vytváří obraz vězení jakožto specifické instituce, která má svá pravidla a rituály, mocenské mechanismy, své konkrétní obyvatele a v neposlední řadě také fyzický časoprostor. Hanawovo dílo ovšem není ani komiksovou variantou institucionálních dokumentů, jaké natáčí Frederick Wiseman – *Ve vězení* je totiž zároveň velmi osobní a každodenní chod vězení nepopisuje zvenčí, nýbrž zevnitř.

Podivuhodný případ

Kazuiči Hanawa je výraznou osobností japonského komiksu od sedmdesátých let, kdy začal do alternativního magazínu *Garō* přispívat bizarními imaginativními příběhy plnými sadismu a monstrozity, jejichž děj se odvíjel jako noční můra. Mezinárodně uznávaný autor patří stejně jako o dekádu starší Jošiharu Cuge k tvůrcům, kteří posunuli mangu pro dospělé (*gekiga*) od ponurých příběhů o sociálních outsiderech k estetice ero guro, vycházející z expresionismu a surrealismu a libující si v šokujících a provokativních výjevech. Hanawa se navíc soustředil na motivy z japonských dějin, které zpracovával výtvarným stylem evokujícím takzvané *muzan-e*, v překladu „krvavé tisky“, což byl typ japonských dřevořezů z přelomu 19. a 20. století.

Téměř padesátiletý autor, který měl v té době už renomé mezi znalci uměleckého komiksu nejen v Japonsku, ale i v zahraničí, byl na konci roku 1994 zadržen policií za přechovávání ilegálně modifikovaných replik střelných zbraní. Hanawa totiž od teenagerských let střílel ze vzduchovky na terč a po změně zákona o držení zbraní se začal věnovat sbírání věrných replik. Přestože u soudu vypovídal i jeho kolegové z branže, podle kterých excentrický komiksový autor rozhodně nepředstavoval žádnou hrozbu pro veřejnost, justice Hanawu odsoudila ke třem letům nepodmíněného trestu vězení. Hned po svém návratu z kriminálu v roce 1998 pak Hanawa začal v nově založeném manga časopise *Ax*, který navazoval na zmíněné *Garō*, vydávat sérii založenou na vlastní vězeňské zkušenosti. Cyklus pak souborně vyšel jako *Ve vězení*.

Jídlo, práce, křížovky

Vzhledem k okolnostem, za jakých *Ve vězení* vzniklo, je s podivem, že se Hanawa prakticky vůbec nepouští do kritiky japonského práva a soudního systému. A už vůbec to není příběh umělecké duše překonávající útlak represivního systému. Naopak, kniha se soustředí na věcný popis rutiny nápravného zařízení a všechny postavy, včetně jeho samotného, jsou charakterizované vlastně jen ve vztahu ke každodennímu přežívání uvnitř přesně stanovených protokolů, jimiž se život za mřížemi řídí. Kresební styl, který vychází z japonských dřevořezů, ale zároveň je velmi realistický, tentokrát

Rozdíly mezi vězeňským a obyčejným spodním prádlem. Z mangy *Ve vězení*

autor využívá k plastické a přesné rekonstrukci strohého prostředí vězeňské každodennosti.

Hanawa se těmito banalitami zaobírá zcela záměrně, protože právě z rutiny a striktních pravidel život ve vězení sestává především. Dozvíme se nejružnější podrobnosti o osobní hygieně, pracovním režimu na samotce nebo podmínkách, za nichž trestanci mohou sledovat televizi, a také informace, jako je fakt, že je ve vězení zakázáno vyplnit křížovku přímo do časopisu a je třeba si ji nejprve překreslit na papír. Leitmotivem je ale jídlo, které je pro deprivované odsouzence jedním z mála zdrojů slasti.

Život vězňů je tu kompletně určen všemožnými regulami a procedurami – problémy postav se točí kolem dostupnosti žádaných věcí, jako je chutné jídlo, cigarety nebo sledování televize, kolem obcházení či dodržování pravidel nebo kolem privilegií a trestů vyplývajících z přesně nastaveného systému. Dokladem toho, jak důkladně se rutina vtiskla do autorovy zkušenosti, je přitom už sama skutečnost, že Hanawa mangu kreslil na základě paměti, protože přímo ve vězení bylo zakázáno dělat si náčrtky.

Vzpomínka na prasata

Výsledkem Hanawových přepečlivých rekonstrukcí všemožných prkotin tvořících vězeňskou všednost ovšem není žádná dokumentaristická zpráva, ze které bychom mohli čerpat konkrétní vědomosti, natož souvislosti. Naopak, *Ve vězení* nás znovu a znovu vede k uvědomění si úmorné jednotvárnosti a jalo- vě unikajícího času. Tři roky, které Hanawa za mřížemi strávil, byly soudě podle jeho komiksu naprosto promrhané. Není tu ani náznak pokusu o „nápravu“ trestanců, jen ubíjející

koloběh monotónních úkonů. Vězení je v tomto podání spíš něco jako paralelní realita, uzavřený mikrosvět, jehož obyvatelé vedou bezúčelnou, utlumenou existenci.

Komiks je tak svým způsobem spíš delirický než realistický. V prázdném bezúčelném prostředí jako by problémy ztrácely své proporce – nicotnosti nabývají obudných rozměrů a zásadní události se přecházejí, jako by o nic nešlo. Drobnosti propojující věznic s vnějším světem, jako je náhodný průlet letadla nad dvorem, způsobují extatické vytržení. Uvažování hrdinů, jež se často pohybuje na hraně letargie a psychózy, Hanawa občas umocní tím, že pozadí panelů vyplní spirálou. Jindy se zatoulá do ještě fantasknějších končin – v jednom okamžiku děj zničehonic přeruší několikastránkový řetězec nonsensových asociací inspirovaný dětskou říkankou a na posledních dvou stranách mangy najdeme několik čistě abstraktních kompozic. Ty ústí do závěrečného výjevu, který je jediným, zato však mimořádně silným metaforickým pojmenováním celého časoprostoru, jež komiks tak přepečlivě zpodobňoval: „Někdy si vzpomenu na prasata,“ prohlásí vypravěč, načež nás poslední dva panely zavedou do vepřína, vykresleného s podobnou analytickou mánií jako předtím vězení, a skončíme pohledem na stádečko prasat zavřených ve chlívku.

Ve vězení tak mistrovským způsobem míchá autobiografickou, dokumentární a expresivní mangu. To, čím se zabývá, jsou totiž samotná fakta, jejichž význam je ovšem neustále přehodnocován. Hanawa nás zahlcuje detaily, ale dělá to jen proto, aby nám ukázal jejich bezvýznamnost. Bezvýznamnost, kolem níž se točí celé mikrouniverzum za mřížemi.

Wernisch / Joyce / Novotný
Rimbaud / Pelán / Palacký
Fabian / Jareš / Pokorný
Frère / Cerdà
Krueger
Hladun / Kiva
Panasjuk
Kocarev
Dvořáková
Zizler / Nodl
Koupil

1/22

www.souvislosti.cz

revue pro literaturu a kulturu

Jedna malá apokalypsa

Nad románem Zeptej se ďábla

Po povídkovém souboru *Kolem Jakuba se spisovatel Michal Vrba v románu Zeptej se ďábla opět vrací k psychologizujícímu zkoumání vědomého páchání zla, pocitu viny a následného trestu. Příběh ústeckého vyšetřovatele, který po roce 1989 klesl na společenské dno, je nebanálním příběhem o konci světa.*

KAREL KOUBA

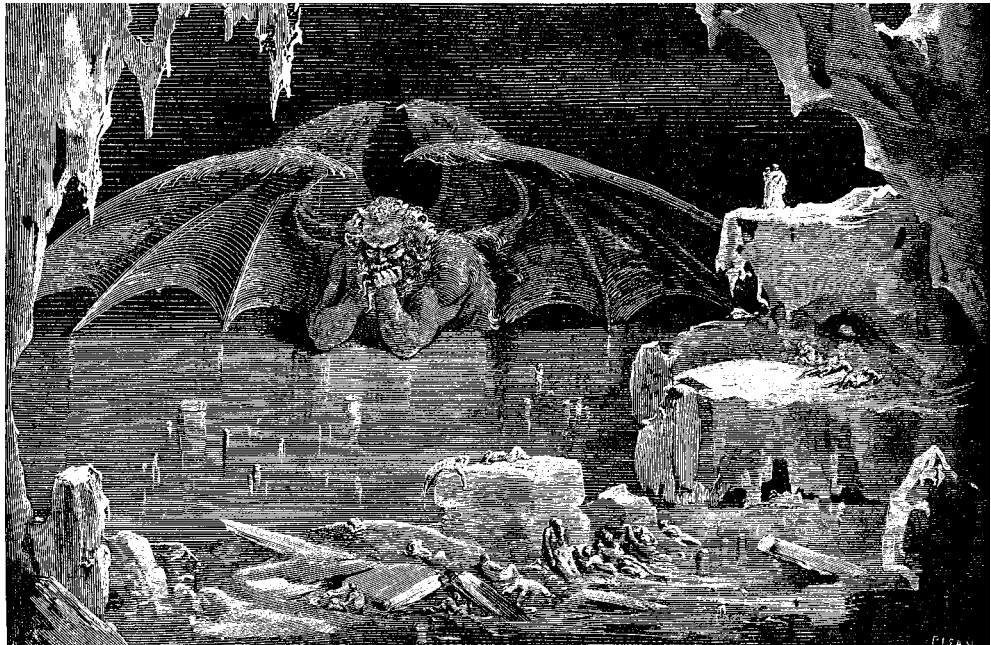
Michal Vrba upoutal v roce 2016 pozornost velmi povedenou novelou *Prak* (viz A2 č. 9/2017) převážně z období protektorátu, jejíž hlavní postavou byl kolaborant snažící se svou nejednoznačnou vinu odčinit slepou mstou. Na zdařilé psychologické vylíčení dilematu spolupráce s autoritářským režimem a následného bolestivého odčiňování viny, ať už prostřednictvím výčitek svědomí nebo karmických zákonů, nyní autor navazuje v románu *Zeptej se ďábla*.

Pád Rudého vzteku

Hlavní postavou knihy je František Horák, vyšetřovatel ústecké policie, jemuž se kvůli brutálním výslechovým metodám přezdívá Rudý vztek. Na rozdíl od kolaborujícího novináře z *Praku* ale Horák nepáchal zlo ze strachu, naopak šlo o cílevědomého kariéristu, který vzorně plní zadání a kariérnímu růstu obětoval vše včetně volného času, rodinných vztahů a nakonec i duše.

Jedním z hlavních témat knihy je vina a odplata. Vrba se nezvyklým způsobem snaží zpracovat otázku, zda boží mlýny skutečně melou a jestli jsou zlo a krutost po právu potrestány. „Tohle se vám jednou vrátí... tady na tomto světě... nebo někde jinde...“, prorokuje Horákovi během posledního výslechu před jeho povýšením zmlácená mánička Adam Zahradníček, patřící k narativní linii z dob komunismu, kdy Rudý vztek plnil stranické úkoly a agilně naháněl „podvratné živly“ s dlouhými vlasy. Jenže tato příběhová rovina je zde spíše druhořadá a slouží především k vytvoření kontrapunktu k událostem, které bývalý vyšetřovatel zažívá v pozdější době, kdy už žádnou funkci nemá.

Vrba je zdatný psycholog a suverénně zvládá nastínit tragický pád pedanta, násilníka a tyra, který ztratil moc, rozpadl se mu život, stal se šťvanou zvěří a skončil na samém dně společnosti jako alkoholik bez přátel a majetku, žijící v zahradní chatce nad Ústím. Autor bez zbytečného patosu nebo morálních apelů vypráví příběh, který není primárně politický ani antikomunistický, i když by to vzhledem k tématu bylo snadné – ovšem za tu cenu, že by se zařadil do průměru černobílých příběhů o křivdách minulosti. Zde se však jedná „pouze“ o páchání zla a jeho drtivé důsledky.

Gustave Doré: Lucifer, král pekla, 1861–1868

Ďábel, Bůh, Autor

Ke zlu v nebanální podobě se ostatně dostáváme i v dějové lince ze současnosti. Velmi přesně je tu popsán princip fungování sekty, která v příběhu sehraje důležitou roli. František se do ní dostane v okamžiku, kdy je úplně na dně a chápavé a podporující Společenství mu pomůže zbavit se alkoholismu a získat práci. Postupně ale zjišťujeme, že v jádru této z křesťanství vycházející komunity je přítomna podobně nemilosrdná manipulace a hra s lidskými osudy, jakou Horák provozoval coby vyšetřovatel komunistické bezpečnosti. Rozdíl je jediný – osudy lidí zde ovládá zdánlivě srdečný Pastor, který však v okamžiku pochybností o věrnosti jeho sektě dokáže být krutý jako starozákonní Bůh, přičemž důsledky exkomunikace mohou být podobně drtivé jako výsledek na StB. Doba se mění a mění se i způsob hnětení a ničení ustrašených lidských životů.

Trest za Horákovy činy ovšem nepřichází jen ve zmíněném pádu na dno nebo ve vyhoštění z náboženské komunity. Hlavním trestem za antihrdinovy činy je postupný rozpad reality a uvědomování si, že svými činy zodpovídá nejen za sebe, ale i za životy ostatních, že může za deformování skutečnosti prostřednictvím

dábelské destruktivní síly, která spolu s ním ničí i vše, co se ocitne v jeho okolí. Tento rozpad reality nesmíme zaměňovat se šílenstvím – jde tu opravdu o příchod Ďábla a s ním i konce Světa.

Díky poměrně vtipnému figlu na konci příběhu tlumočí Vrba čtenářovu nejistotu a pochybnosti o nadpřirozených událostech prostřednictvím spekulací Horákova syna. Ten je ale vzápětí stržen do závěrečné surreálně apokalyptické scény, při níž se otevírá země a mrzne letní krajina bombardovaná rozžhavenými meteory. Zúctování hříchů přichází ještě před smrtí a v drolící se bdělé realitě se zhmotňují důvěrně známé snové obrazy. Je na čtenáři, zda se spokojí s prastarou univerzální silou fantaskních kataklyzmatických vizí, nebo si vše přeinterpretuje a bude spekulovat o tom, zda se autor nepokouší literárně realizovat teorii o realitě rovnající se Vesmíru, který končí s časem vyměřeným fyzické schránce nesoucí vědomí. Nejsnesitelnější se však zdá být prosté smíření se s tím, že skutečnost svévolně konstruuje vyšší a mocnější síla – ať už je to Bůh, Ďábel nebo všemocný Autor.

Michal Vrba: *Zeptej se ďábla*. Host, Brno 2021, 293 stran.

literární zápisník

Podivuhodná duše

JIŘÍ ZIZLER

James Hillman ve své knize *Nová vize psychologie* (Re-Visioning Psychology, 1973) vychází z archetypální psychologie, nemůžeme jej však označit za ortodoxního jungiána. S fenomenálním rozhledem a znalostí společenských věd vytváří syntézu, jež se odmítá zastavit a spočinout – směřuje stále do větší hloubky a nespokojí se s žádnou dosaženou pozicí. Zkoumá různé myšlenkové školy a přístupy, které zprvu oceňuje a vyjadřuje jim respekt, ale posléze je podrobuje drtivé kritice a zcela je zavrhuje. Jeho přesvědčení sugere, že pokud se chceme v poznání lidské psychiky dostat dál, musíme všechno opustit – jakýkoli fideismus, světonázor, ideje jednoty, personalismu, moralismu i moderního humanismu. Nezbyývá nám než cesta do hlubin duše oproštěná od předsudků a iluzí. Psychologie, psychiatrie i psychoterapie jsou s duší ve válečném stavu: snaží se ji popřít a člověku odebrat, potlačují její projevy a převádějí

je na něco jiného, objektivizují je a podržují empirii. Spolu s duší však vstupujeme do mytického vědomí, kde nejsou věci oddělené a protikladné – bohové jsou živí nebo mrtví podle stavu naší duše. Represe slov a obrazů sice drží náš svět pohromadě, zároveň jej však bezmezně ochuzuje a umenšuje, uzavírá nás do hranic ega.

Duše podle Hillmana nemá nic společného s jakýmkoli substančním modelem. Představuje spíše neuchopitelnou a nedefinovatelnou perspektivu, princip člověka i božství bez počátku a konce. Stojí v naprostém protikladu vůči egu: „V říši duše je ego jenom žebrák.“ Duše nepředstavuje objekt poznání, nýbrž je způsobem poznávání poznání samého. „Není už otázka, jestli věřím v duši, ale zdali duše věří ve mně (...) duše utváří sebe skrze mě a mému životu dává svůj smysl...“ Duši a jejímu působení nelze uniknout, jediným únikem může být její zničení, či spíše – řečeno hillmanovsky – dosažení stavu, kdy se nás vzdá. Duše totiž není identifikovatelná se zakoušejícím subjektem; takový přístup znamená jen satanské pokušení. Duše není omezena jen na člověka, dosahuje až k nadlidskému.

Autor vede tvrdý boj proti doslovnosti, která vyprazdňuje a destruuje lidské citění a myšlení, a zároveň usiluje o absolutní rehabilitaci slova. Vyzdvihuje emoční řeč a afektivní logiku, již reprezentují děti, šílenci, básníci

a primitivové: „I slova planou a stávají se tělem, když hovoříme (...) slova, podobna andělům, jsou mocnosti, které nad námi mají neviditelnou moc.“ To souvisí s Hillmanovou absolutizací imaginace – v jeho pojetí má duše poetický základ. (I když Hillman ostře kritizuje fenomenologii a existencialismus jako pouhý „situacionismus“, v tezi, že „básnický bydlí člověk“, se s Heideggerem přece jen vzdáleně shoduje.)

První svobodou duše je podle Hillmana svoboda imaginovat. Každý z nás je především proudem archetypálních a poetických obrazů. V ideálním případě my imaginujeme duši a duše imaginuje nás. Z obrazů se však staly pouhé konstrukty, konvence a stereotypy, byla jim odebrána živoucí energie. Ve skvostných exkurzech Hillman popisuje imaginaci vycházející z pohledu na staré Řecko či úchvatnou renesanční periodu, z níž se rodí moderní pohled na duši. Sám esejistický autorův jazyk je vytříbený, hutný i poetický, zároveň však neobyčejně přesný a subtilní, citlivý pro paradoxy a antinomii.

Psychologický dogmatismus podle Hillmana vede toliko k indoktrinacím či konverzím a sublimuje v ideologii. Terminologie nakonec zapečetí to, co pojmenovává, a zapouzdří svobodné možnosti rozvoje. Psychologické myšlenky je proto třeba nazírat v archetypálních významech. Potom lze všechno poznání

psychologizovat. Duše se zjevuje ve svých idejích a naše vnímání se utváří podle nich: já nemám ideje, ale „ony mají, drží, obsahují mě a vládnou mi“. Myšlenkové systémy nás znevoloňují, neboť výsledek poznání přizpůsobují idejím, které poznávaly, čímž se poznávaná věc redukuje na míru nástroje. Psychologizování proto nesmí ustrnout v psychologii: „Poznání nás činí schopnými nechat poznání za sebou.“ Pravá psychologie tak vždy usiluje „dát duši jazyk a nalézt jazyk pro duši“.

Hillmanovi jde primárně o osvobození duše: když se vymaní ze svých omezení a stane se živou skutečností, životu se nesmírně uleví a může se svobodně rozletět. V tom je jeho práce optimistická; může však vyvolat i úzkost, protože nenabízí žádné útěšné či utišující prostředky. Navíc nás vede k nutnosti připustit „tu úplně první metaforu lidské existence: že nejsme skuteční“. Autor z toho vyvozuje nutnost opustit všechny objektivizace, neboť nemohou být jiné než falešné a zavádějící, a důsledně nás varuje před lehkověrností a nedůsledností v čase redukcionistických, hédonistických i falzifikujících učení. Naším úkolem je podle něj „nenechat svůj psychický život, aby z nás vytekl“.

Autor je literární historik a kritik.

James Hillman: *Nová vize psychologie*. Přeložil Jindřich Veselý. Malvern, Praha 2020, 328 stran.

Divadlo musí být vulgární

Postpandemické, postinternetové a postmigrantské divadlo

Německojazyčná divadla se ani před covidem nebránila trendům spojeným s digitalizací. Kde je namísto důraz na fyzičnost a tělesnost, a kde je lpění na těchto výrazových prostředcích naopak projevem nechuti pracovat s dobovým kontextem a vystoupit z komfortní zóny osvědčených uměleckých forem?

ONDŘEJ ŠKRABAL

Na začátku pandemie před dvěma lety jsem pro Salon Práva napsal esej Divadlo a digitalita, jelikož se mi zdálo důležité shrnout pozitivní tendence a příležitosti, které online prostředí, ale i postinternetová estetika a nové technologie tomuto poměrně konzervativnímu druhu umění nabízejí. Přiměla mě k tomu jak absence českých textů na dané téma, tak postoj formulovaný – veřejně i neveřejně – většinou domácí kritické a teoretické obce. Tento postoj by se dal shrnout jako čekání na „normální“ divadlo, tedy to striktně fyzické, které jsme do té doby tak dobře znali.

Dodnes mě na tomto přístupu zaráží, že se jedná o přesný opak toho, co bychom od veřejných intelektuálů čekali – tedy snahu představit si i jiné varianty blízké budoucnosti, objevovat nové umělecké proudy a získat rozhled i mimo oblast svého dosavadního zájmu. Případně: snažit se pojem divadla redefinovat a zasadit jej do aktuálního společenského kontextu. Jako bychom nechtěli překročit vlastní uzavřenost a dosebezahledenost a čím dál víc se drželi jen toho, co už známe. OnlyFans není jen úspěšná pornostránka, je to v dnešní době také ideální heslo pro libovolnou komunitu – na internetu či kdekoli jinde. V takové společnosti ovšem vzniká nebezpečí, že i divadlo bude fungovat jako přesně zacílený, personalizovaný fanouškovský účet. Otázka zní, jak se tomu bránit, a zároveň nesabotovat celé 21. století.

Peníze od TikToku

Již před pandemií zahájila část německojazyčné divadelní sítě malý závod v inovacích. Německé prostředí tak mělo oproti tomu českému náskok díky několikaleté debatě o digitalitě. A pandemie zapůsobila paradoxně jako

katalyzátor. Vznikají nová pracovní místa a nové programy, financované někdy z veřejných, ale stále častěji i ze soukromých zdrojů. Nedávným příkladem je částka sto tisíc eur, kterou sociální síť TikTok darovala Národnímu divadlu v Mannheimu na jeho nový Institut digitální dramatiky. Příspěvek je prý součástí širší kampaně #CreatorsForDiversity, kterou chce TikTok „minimalizovat předsudky ve společnosti“. Sociální síti, v minulosti kritizované za používání ableistických a antiequeer algoritmů, lze jen těžko věřit, že si tak pro sebe nekupuje vstupenku do progresivních kulturních sfér, ze kterých bude nakonec sama profitovat. Je nicméně dobré pozorněji sledovat, co se v Německu divadelním strukturám rodí pod rukama. Jde totiž o opravdovou transformaci.

Zároveň ale platí, že divadlům běžícím technologický závod o budoucnost nezbyvá čas na to zpochybňovat dosavadní mocenské struktury a institucionální zakotvení – jak ukazuje například nová kolektivní monografie *Theater und Macht* (Divadlo a moc, 2021) divadelního portálu nachtkritik.de. S čestnými výjimkami, jako jsou pokusy Basilejského divadla, převládá ve veřejně financovaných německojazyčných divadlech systém všemocných intendantů a intendantů. Tento fakt zaráží o to víc, že ve zbytku veřejných institucí poválečného (a zvláště pak sjednoceného) Německa jsou podobné mocenské pozice krok za krokem systematicky decentralizovány.

Kromě toho vyvstává stále častěji otázka, kam bude patřit nová, pro digitální divadlo nezbytná pozice digitálního umělce či asistenty. Podle dosavadního chápání divadel v Německu se zdá, že půjde o technologické profesionály. Jako vždy i zde hrají zásadní roli

peníze. Technici jsou placeni podle jiných tarifů než umělecký personál (rozuměj o poznání lépe) a v současnosti, kdy je ohrožena samotná existence některých divadel (aktuálně především v Dolním Sasku), není na navyšování platů příhodná situace. I proto se spolupráce s technologickými firmami typu TikTok mnohým jeví jako jediná možnost, jak zůstat pro 21. století relevantní platformou.

Jiná tělesnost

Dovolím si popsat osobní zkušenost. V první polovině roku 2021 jsem nastoupil do berlínského Maxim Gorki Theater. Ve vstupní hale si nelze nevšimnout výrazných plakátů s jednoduchým poselstvím: „Andere Menschen denken“ (Myslet jiné lidi). Znovu jsem si tu uvědomil, čím divadla jsou a co jako instituce ovládají nejlíp: poskytují platformu pro tělesný kontakt a emoce, které umění zbavují odstupů, tj. umění určitým způsobem vulgarizují.

Když se za pandemie začaly všechny velké berlínské scény pravidelně scházet, aby sdílely své zkušenosti s přechodem do online prostředí, tvářil se Maxim Gorki Theater překvapivě konzervativně. Financí potřebných na přesun z fyzického prostředí do digitálního nemá tento nejmenší berlínský státní Schauspielhaus nazbyt. Hlubším důvodem nechuti ale patrně byla dlouhodobě budovaná dramaturgie takzvaného postmigrantského divadla. Maxim Gorki Theater se před zhruba osmi lety stalo symbolem rozmanitosti, typické pro většinu dnešního Německa, do té doby ovšem na divadelních scénách jen málo reflektované. Nový umělecký program zafungoval do té míry, že je za něj divadlo dodnes atakováno pravicovými nacionalisty. Jeho návštěvníci mluví o překvapivé všednosti, a přece zřetelné „jinakosti“ této berlínské scény. To, co máme tendenci nálepkovat v Česku jako výstřední, se v této „chráněné dílně“ jeví jako běžné.

Mimo komfortní zónu

Byť se přenesení této dramaturgie do Česka zdá jen tak bez dalšího nemyslitelné, o berlínskou „běžnost“ bychom se, myslím, měli aspoň pokusit; právě do takových scén bychom měli v budoucnu lákat co nejvíce diváků. Zkušenost získaná v podobných divadelních domech se prozatím nedá naší přítomností online nahradit. S jevy jako rasismus, xenofobie, homofobie nebo transfobie se nejlépe bojuje právě osobním kontaktem, který přemáhá strach z neznámého. A divadla jsou v tomto směru skutečně efektivním nástrojem.

Pokud se tedy těšíme z plného návratu offline divadla, měli bychom se důsledněji orientovat právě na neznámá a potlačovaná témata mimo naši komfortní zónu. Po nedávném digitálním boomeru je jedno jasné: fyzický program přímo v divadelních domech se nemůže, co se návštěvnosti týče, s online divadlem měřit. Ale právě fyzický kontakt ve smyslu emocionální konfrontace s čímsi odlišným je tím, co má smysl, byť by zasáhl jen jednotky návštěvníků.

Obávám se, že potřeba tělesnosti a fyzičnosti, po které volala spousta lidí při prvním uzavření scén, obvykle splývá s binárním, heteronormativním, respektive drtivě většinovým „Caucasian“ pohledem na věc. Mám však za to, že je úkolem divadla tato většinová paradigma systematicky narušovat. Právě pro taková znejištění bychom měli chtít do divadla chodit.

Autor je divadelní režisér a spisovatel.

Článek je součástí projektu Return to the future – art, culture and new media in Central Europe after the pandemic, spolufinancovaného vládami Česka, Maďarska, Polska a Slovenska prostřednictvím Mezinárodního visehradského fondu.

Plakáty ve vstupní hale Maxim Gorki Theater s nápisem „Myslet jiné lidi“. Foto Ondřej Škrabal

Temný rytíř rekapituluje

Proměny netopýřího muže ve filmu

V novém filmu *The Batman* se oblíbený superhrdina nakladatelství DC dočkal další hrané inkarnace. Snímek v režii Matta Reevese přináší syntézu starších příběhů a zároveň posun oproti předchozím filmovým adaptacím.

FILIP ŠULA

Jednou z příčin Batmanova úspěchu je široké pole možností, které nabízí jeho svět. Sám Batman započal svou kariéru s úmyslem potírat zločin, nachází se však v prostředí plném mimozemšťanů, mágů, šílených vědců a mutantů. Zkorumpované město Gotham představuje hřiště pro všechny možné typy monster, ať už lidských nebo nadpřirozených, a Batman si poradí s každým z nich. Postava všestranně vzdělaného muže s výtečnou fyzickou kondicí se navíc dá napašovat na nejrůznější vyprávěcí vzorce. Zároveň premisa Batmanových dobrodružství – miliardář v kostýmu netopýra mlátí zločince – je sama o sobě natolik tvárná, že

nimi hledá. Jako rváč nemá podporu veřejnosti, jako detektiv zase neslaví takový úspěch. Coby Bruce Wayne hledá vhodnou náplň svého civilního života a snaží se o nalezení duality, která by v očích veřejnosti odlišila slavného miliardáře od chmurného superhrdiny. *The Batman* je tedy shrnutím vzorců, které nastavila předchozí zpracování: reflektuje různé způsoby uchopení protagonisty, zachycuje vývoj batmanovských příběhů a pokračuje v nastavené linii.

Cirkusová temnota a ironie

Ponurý tón filmu *The Batman* vzešel patrně i z potřeby dostat Batmana zpět na zem poté,

Zahořklý superhrdina

Série o Temném rytíři vykreslovala Batmanův příběh jako bezmála civilní drama, v němž Bruce Wayne sváděl největší boj se svými vnitřními pochybnostmi, a jeho výstroj byla založena na existujících technologiích. Filmy Zacka Snydera *Batman vs. Superman* (2016) a *Liga spravedlnosti* (Justice League, 2017) pro změnu navazovaly na popularitu série blockbusterů od Marvelu. Z Batmanova nitra jsme toho moc neviděli, přesto jsme se ale dočkali jednoho z nejponuřejších pojetí – Batmana zahořklého letitou stagnující kariérou a ochotného zabít. Aktuální *The Batman* tento vývoj završuje. Film ho ustavu-

The Batman přináší nový vzorec – psychologickou detektivku. Foto Warner Bros

ji lze pravidlům oněch vzorců přizpůsobit. Autor příběhu tak může využít Batmanovu inteligenci a znalost podsvětí pro detektivní thriller, zatímco vyspělé technické zázemí a znalost různých vědeckých disciplín umožňuje zapojit Batmana do sci-fi vyprávění o úžasných vynálezech nebo zmutovaných monstrech. Batman je zkrátka postava, se kterou mohou tvůrci vymýšlet cokoli, a jeho svět představuje místo, kde se může cokoli odehrát.

Batman váhá

Třebaže dosavadní hraná filmová zpracování batmanovské látky zdaleka nevyužila tyto možnosti tak, jako to udělaly komiksy, animované snímky a seriály, každé z nich nabídlo svébytné pojetí daného světa, východiska příběhu i samotné hlavní postavy. S každou další adaptací Batmana je potřeba vždy znovu zformovat jeho povahu a uchopit postavu tak, aby seděla v daném vyprávěcím vzorci. Zatím nejnovější *The Batman* představuje právě takové hledání tváře.

The Batman vnáší do batmanovských hraných snímků nový vzorec – psychologickou detektivku představující temného rytíře jako poněkud výstředního vyšetřovatele série vražd. V rovině funkce filmu je tak Batman detektivní figurou, kdežto v rovině významu stále hledá svou tvář, a to jak vůči lidem, kteří nevědí, jak podivného maskovaného mstitele vlastně vnímat, tak sám pro sebe. Jeho rolí je v první řadě právě hledání identity, ustavení Batmana jako znaku s konkrétním významem. Hrdina tak během vyprávění vystřídá několik poloh známých už z komiksů. Vidíme ho jako vyšetřovatele, jako přízrak, kterého se bojí pouliční lůza, jako přímočarého rváče i nositele naděje. Jsou to mody, které známe i z předchozích hraných adaptací, a Batman z posledního zpracování naplňuje všechny tyto verze, ale zároveň se mezi

co jej filmy Zacka Snydera zavedly do velkolepých superhrdinských bitev, díky nimž představoval „realističtější“ pojetého Nolanova temného rytíře ze stejnojmenné trilogie (*The Dark Knight*, 2005–2012), která se pro změnu stavěla do opozice vůči snímkům Tima Burtona a Joela Schumachera.

Vlastně každé z hraných zpracování se nějakým způsobem vymezovalo vůči svému předchůdci. Seriál a následně film z šedesátých let vstoupily do produkce s vědomím, že premisu příběhu nelze brát s vážnou tváří, a představily bezmála komiksovou parodii s množstvím křiklavých barev a neškodnými, hravými padouchy. Filmový *Batman* z roku 1989 sice respektoval svéráznou poetiku seriálu, také ale vycházel z komiksů osmdesátých let, v nichž se Batman měnil ze sebevědomé detektivní figury v narušeného muže s vnitřními démony. Burtonův Batman je neprůhledná ponurá postava v temném světě, byť bezútěšnost prostředí vyvažuje režisérova poněkud cirkusácká poetika. Burtonův styl opustil Joel Schumacher, jenž přebíral režijní kontrolu nad třetím dílem série, nazvaným *Batman navždy* (Batman Forever, 1995). Svým snímkem chtěl vrátit komiksového hrdinu před zlom v osmdesátých letech, do doby, kdy byl Batman především detektivem úzce spolupracujícím s policejními orgány a panovaly přece jen o něco bezstarostnější časy. Přesto se ve filmu objevuje motiv psychoterapie, umožňující postavám i divákovi ponor do hrdinovy duše. Dvojice Schumacherových filmů pak byla podivným amalgámem Burtonova pojetí a poetiky seriálového Batmana ze šedesátých let. Jakkoli byly oba přístupy rozdílné, v obou případech tvůrci vystavěli sebeironický komiksový příběh. Zcela jiný přístup představila trilogie Christophera Nolana, jež navazovala na trend komiksových filmů coby psychologických studií svých postav.

je jako zmučenou postavu vyhledávající násilí, plnou vnitřní nejistoty a s vybavením, které je od pohledu vyrobené podomácku.

Ponurost ale není to jediné, co v řadě batmanovských filmů vygradovalo; změnily se i poměry uvnitř netopýřího světa. Nejpatrnější je to na vývoji vztahu Batmana a Catwoman. Ta byla v šedesátých letech vypočítavým padouchem, snažícím se Batmana strážně svěst a zavraždit. V Burtonově filmu *Batman se vrací* (Batman Returns, 1992) se ovšem mezi oběma vyvine upřímný romantický vztah, přestože Catwoman v úloze padoucha zůstává. V závěru Nolanovy trilogie *Temný rytíř povstal* (The Dark Knight Rises, 2012) se Catwoman v rozhodující chvíli přidá na stranu hrdinů a konečně ve snímku *The Batman* se stává plnohodnotně pozitivní postavou.

The Batman se tak na jednu stranu vzpírá tomu, jak Batmana uchopily předchozí filmy, na stranu druhou můžeme u filmového Batmana obecně vnímat určitý kontinuální vývoj, během něhož si vyzkoušel řadu úloh – v šedesátých letech byl detektivem, v Burtonových filmech byl mstitelem a v Nolanově sérii Bruce Wayne usiluje o vytvoření abstraktního symbolu. *The Batman* reflektuje všechny tyto role a v zásadě tento vývoj zachycuje na ploše jednoho filmu. Zároveň jej využívá jako motiv hrdinova osobního růstu, jako zdroj dynamiky pro příběh o hledání Batmanova místa na světě. Zároveň Matt Reeves dovršuje vývoj Batmana jako filmové postavy, jež před divákem odhaluje svou nestabilní povahu, a jako čím dál přízemnějšího superhrdiny.

Autor je filmový publicista.

The Batman. USA 2022, 176 minut. Režie Matt Reeves, scénář Matt Reeves, Peter Craig, kamera Greig Fraser, střih William Hoy, Tyler Nelson, hudba Michael Giacchino, hrají Robert Pattinson, Zoë Kravitzová, Paul Dano, Jeffrey Wright, John Turturro ad. Premiéra 3. 3. 2022.

Omezení vytvářela konceptualitu

Label Shukai od roku 2019 vydává na vinylech neznámé ukrajinské hudební nahrávky ze šedesátých až devadesátých let. Trojice nadšenců si vybírá hudbu filmovou, experimentální, jazzovou, hlavně ale divnou – pátrají po ní v archivech i přímo u autorů. Zeptali jsme se jich, proč to vlastně dělají.

MIROSLAV TOMEK

Jak jste se k archivní hudbě dostali?

Dmytro Nikolajenko (DN): Už dávno věřím, že zlatou érou hudby byla šedesátá až devadesátá léta minulého století. Od té doby, co se o hudbu zajímám, snažím se sám pro sebe nacházet zajímavá, nebanální díla z tohoto období. A tím, že jsme založili label, se tohle hledání dostalo na novou úroveň – pátráme po nahrávkách, které před námi dosud nikdo nevydal jako hudební dílo v určitém mediálním formátu.

Oleksandr Capenko (OC): Vždycky mě lákala zajímavá mystická hudba. Jako teenager jsem miloval horory a začal jsem sbírat soundtracky hororových filmů. Tak jsem se dozvěděl o různých archivních a reissue labelech, jako jsou Finders Keepers, That's Entertainment Records a další. Jednou jsem v televizi zaslechl neuvěřitelnou hudbu. Byl to dokumentární film Nevidoma Ukrajina (Neznámá Ukrajina). V tu chvíli jsem pochopil, že ten soundtrack jednou vypátrám a vydám na vinylu. A dodnes se hudební doprovod k filmovému cyklu, který svého času natočilo studio Kyjivnaukfilm, snažím najít...

Podle čeho si vybíráte, které nahrávky vydáte?

DN: Nesmí to být populární tvorba. Tu ignorujeme automaticky. Ideální je, pokud nahrávka pochází z let 1960 až 1990 a nikdy nevyšla, případně jen v omezeném nákladu. Dalo by

se také říct, že čím divnější hudba to je a čím těžší je zařadit ji do již existujících kategorií, tím je pravděpodobnější, že by to mohl být vhodný materiál pro nás.

Dmytro Prutkin (DP): Nejdůležitější je, abychom byli sami přesvědčeni, že je to zajímavé. Aby to byl zvuk, který se něčím liší od běžné dobové hudební produkce nebo který můžete zasadit do jiného kontextu. Třeba takový Šapovalův sextet byl ve své době absolutně okrajový, kdežto nahrávky Volodymyra Bystrjakova, které jsme vydali na deskách Alice Through the Looking Glass, 1982 (2019), a Battlefield, 1986 (2021), jsou naprosto „oficiální“, vznikaly jako hudba k animovaným filmům a běžely v televizi. Pokud ale změníte kontext, v němž je posloucháte, objevíte najednou úplně nové kvality.

Ze začátku jste vydávali hlavně starou filmovou hudbu, pak jste se ale zaměřili spíše na zapomenuté experimentální nahrávky. Proč taková změna orientace?

DN: Žádná úmyslná změna to nebyla, prostě jsme na něco narazili dřív a na něco později. Není pro nás podstatné, jestli vydáváme filmovou hudbu, doprovod k divadelnímu představení nebo amatérskou nahrávku pouličního hudebníka, zaznamenanou na kazetě.

DP: Když jsme label založili, prohlásili jsme, že se budeme věnovat zapomenuté filmové a televizní hudbě. Myslím, že to byla dobrá

strategie, která nám umožnila zúžit kritéria při vyhledávání nových nahrávek. Samotné označení „reissue“ totiž může znamenat cokoli od estrádní hudby až po klasiku. A filmovou hudbu jsme zrovna měli po ruce, takže to dávalo smysl.

OC: Opravdu, nikdy jsme se tak úzce nespecializovali, byl to prostě jeden ze směrů našeho pátrání a zkoumání. Třeba na naší předposlední desce Battlefield, 1986, vyšla Bystrjakovova hudba k animovanému filmu Sraženije (Bitva, 1986).

Kdo má o vaše desky největší zájem?

Prodávají se lépe na Západě, ve východní Evropě, nebo na Ukrajině?

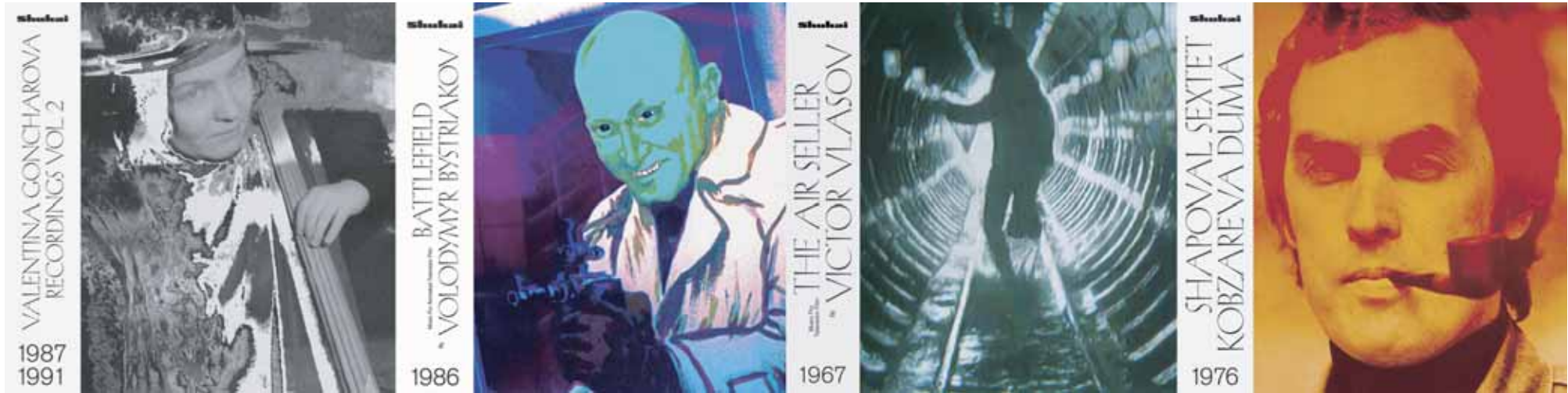
DN: Sledují nás hlavně lidé, kteří mají podobné záliby jako my – tedy sběratelé desek a archivních nahrávek. Geograficky mají převahu západní země: USA, Kanada, Velká Británie, Německo a Francie. Až po nich následuje Ukrajina.

OC: Kromě hudebníků a sběratelů jsou ovšem mezi zájemci i zaujatí posluchači. Jednou nám třeba napsala dívka, která v dětství spolu s bratrem na BBC viděla sovětský kreslený film Alisa v zadzerkalli (Alenka za zrcadlem, 1982). Úplně se do něj – a hlavně do jeho soundtracku – zamilovali, nemohli ho ale nikde sehnat, dokud dívka na internetu náhodou neobjevila naši desku s Bystrjakovovou hudbou. Objednala si vinyl rovnou dvakrát a kromě toho

Dmytro Nikolajenko s experimentální hudebnicí Valentynou Hončarovovou. Foto Shukai

Ukrajinské archivy jsou plné „divné“ hudby ze sovětských dob

Čím je hudba divnější a čím těžší je zařadit ji do existujících kategorií, tím je pravděpodobnější, že by to mohl být materiál pro label Shukai

nám napsala tenhle příběh. Podobné historky mám strašně rád, sám totiž dobře vím, jaké to je, když náhodou objevíte něco, na co jste dávno zapomněli. Bývají to vážně příjemná překvapení.

Kde se vůbec v lidech bere zájem o hudbu, která v celosvětovém měřítku byla marginální už v době svého vzniku?

DN: Zájem o exotickou hudbu je do určité míry trendy. Možná je to pozůstatek ještě z koloniálních dob. To je taky důvod, proč jsme známější na Západě. Když člověk přijde do obchodu s deskami v New Yorku, vidí, že lidé se tam zajímají o hudbu z Evropy, Asie nebo bůhvíodkud, a pokud je to ještě navíc málo známá země a jde o neznámý materiál, který zní fakt divně, je to exotické kombo. Já sám to mám podobně. V Americe, kolébce rokenrolu a jazzu, lidi podle mě zajímá, jak jejich hudební žánry znějí v interpretaci hudebníků z jiných koutů světa.

DP: Myslím, že to souvisí s globalizací a komercializací hudby, ale i všeho ostatního. Zájem o „divné“ věci pro spoustu lidí představuje možnost, jak zpomalit čas nebo se přemístit „do jiného rozměru“.

Vydáváte filmovou hudbu k dnes už dočista zapadlým filmům. Je důležité, aby k nim měl posluchač nějaký vztah?

OC: Není to podstatné. Já třeba sbírám soundtracky k hororovým filmům a spoustu filmů, jejichž soundtracky mám ve sbírce, jsem nikdy neviděl. To mi ale nepřekáží v tom, abych poslouchal tu fantastickou hudbu. Některé kultovní filmy samozřejmě od hudby oddělit nejde, protože léty srostly do jednoho celku, to se ale liší případ od případu. Vydali jsme třeba soundtrack Viktora Vlasova k filmu Prodávac povitřja (Prodávac vzduchu) z roku 1967. Vznikl podle stejnojmenného románu ruského spisovatele Alexandra Bělajeva. Tomuto spisovateli, který napsal také romány Hlava profesora Dowella (1925, česky 1967) nebo Člověk oboživelník (1957, česky 1967), se přezdívá „sovětský Jules Verne“. Byl to první snímek natočený speciálně v televizním formátu, šlo v podstatě o experiment sovětské televize. V zahraničí ho pochopitelně nikdo nikdy neviděl, byl určen jen pro domácí diváky. Já sám jsem ho poprvé zhlédl až v roce 2016. Starší lidé si ho ovšem pamatují. Nejdřív mě to překvapilo, pak mi ale došlo, že v dobách SSSR byl výběr filmů dost omezený. Svým stylem připomíná některé britské televizní snímky, jako jsou třeba Doctor Who (1963) nebo A for Andromeda (1961). I tyhle sci-fi filmy se natáčely jen pro domácí diváky – nikdo netušil, že si Doctor Who v budoucnu získá takovou popularitu.

DR: Prodávac vzduchu podle mě může zaujmout jen naprostého sci-fi maniaka nebo kritika, který ho bude zkoumat z antropologického hlediska.

DN: Jsou lidé, kteří sbírají soundtracky k východoevropským sci-fi snímkům. Obsah filmu je nejspíš moc nezajímá. V každém případě se hodně starých sovětských filmů dá najít na YouTube.

Sovětští tvůrci experimentální hudby měli k dispozici jen omezené technické prostředky. Není to nakonec také důvod, proč mají jejich nahrávky tak jedinečný zvuk?

DN: To je pravda, technická omezení jejich tvůrčí postupy samozřejmě ovlivnila. Viktor Vlasov, autor hudby ke zmíněnému filmu Prodávac vzduchu, nám ovšem řekl, že nebyť těchto limitů, zněl by jeho soundtrack ještě mnohem futurističtěji a podivněji. Východoevropská hudba z období, které nás zajímá, vyniká tím, že je velice „garážová“, DIY a naivní. Na Západě si později získalo oblibu cosi, co bychom mohli označit za primitivní umění. V devadesátých a nultých letech to byl hlavně garážový rock nebo lo-fi. V sovětských dobách to ale pro hudebníky byla rutina.

DP: Já bych neřekl, že šlo o primitivní hudbu. Ta omezení vytvářela určitou konceptualitu. Bystriakov třeba všechny své skladby nahrál s tím samým vybavením, rozhodně to ale není primitivní či naivní tvorba.

Jsou na Ukrajině podle vás ještě nějaké „nevytěžené“ zdroje zajímavé archivní hudby?

DN: Myslím, že ano, hodně se jich ale nejspíš nikdy nepodaří vydat... Spousta autorů bohužel už nežije a jejich příbuzní originály nahrávek vyhodili. A ti autoři, kteří jsou naživu, zase s vydáním svých děl často nesouhlasí nebo sami nemají potřebná práva. Takových problematických případů je minimálně polovina, ne-li většina.

OC: Já bych řekl, že slibných nahrávek je hodně, nebudeme ale přece dopředu prozrazovat, co máme v plánu...

Podmínky uchovávání starých nahrávek v ukrajinských archivech přý nejsou úplně ideální...

OC: Ve všech archivech, kde jsme pátrali, to je dost podobné. Starší generace archivářů odešla a nestihla vychovat své nástupce. Bez následků v této oblasti nebyl ani rozpad SSSR. V devadesátých letech byl nedostatek personálu – profese archiváře nebyla zrovna populární. Spousta materiálů se tehdy ztratila. Část se prodala do soukromých archivů, část vyvezli do zahraničí, část prodali na aukcích. Pochopitelně došlo i na pokusy o digitalizaci, někdy se ale potom ztratila i digitalizovaná data.

DN: Postupně se to ale zlepšuje. Oblasti filmu se věnuje třeba Národní centrum Oleksandra Dovženka. Doufám, že brzy budou na stejné úrovni i ostatní archivy. [Rozhovor vznikl ještě před ruskou invazí na Ukrajinu. Nyní jsou archivy bohužel ohroženy, stejně jako celá země – pozn. red.]

Vydáváte ukrajinskou hudbu, která vznikala v dobách Sovětského svazu. Odlišuje se něčím výrazně od hudební produkce z jiných republik SSSR?

DN: Ukrajinskou hudbu jsme si vybrali z pochopitelného důvodu, že ukrajinské archivy máme blíž. Snadnější to je i z právního hlediska. Já osobně bych ale chtěl náš záběr rozšířit. Hudba jako taková se – pokud zůstane u našeho „divného“ segmentu – podle mě moc neliší. Je to taková východoevropská škola, která všude zní zhruba stejně divně. Něco jiného je samozřejmě populární hudba, ta se různila už jenom proto, že se zpívala v různých jazycích.

DP: Zajímavé by podle mě bylo podívat se třeba do kazachstánských archivů. V tamních filmových studiích vznikalo hodně netypických filmů.

Mezi vašimi nahrávkami najdeme třeba houslistku a experimentální hudebnici Valentynu Hončarovovou. Vydali jste ji dokonce na dvou deskách s názvem Recordings 1987–1991: Vol. 1 (2020) a Vol. 2 (2021). Jak její tvorba podle vás působila na současníky?

DN: Pozornost vzbudila už v osmdesátých letech. Díky Sergeji Kurjochinovi, který odhalil její talent, ji britský label Leo Records v roce 1989 vydal album Ocean. Umělce ale tehdy bohužel ohrožovala jak sovětská cenzura, tak autocenzura. Nahrávky, které jsme vydali, nechtěla nikomu ukázat ani sama Hončarovová. Považovala je za nepovedené. S tím se ostatně setkáváme pořád – autoři nám místo svých starých nahrávek nabízejí nové věci, které považují za lepší. Je potřeba uvádět spoustu argumentů, ale ani to vždycky nezabere.

K dalším nezvyklým albům z vašeho portfolia patří jazzové variace Šapovalova sextetu na folklorní motivy – mám na mysli album Kobzareva duma, 1976 (2020). Jak mohlo něco takového vůbec vzniknout? Tohle přece nebyl žádný underground, Oleksandr Šapoval byl plně integrovaný do oficiálních struktur, vystupoval se známým dněpropetrovským souborem Vodohraj...

DP: To jsou paradoxy sovětské cenzury. Šapovalův sextet vznikl jako neformální rozšíření oficiální části Vodohraje, ale nejspíš by v takovém formátu dlouho existovat nemohl, protože sovětské úřady se snažily neustále dohlížet na veškeré tvůrčí aktivity. Je tedy dost možné, že kdyby tehdy měli větší úspěch, museli by přistoupit na určité kompromisy, například omezit množství „národních“ témat ve svých nahrávkách nebo něco podobného.

Na závěr vám položím trochu osobnější otázku. Proč vlastně všechno to, o čem se bavíme, děláte?

DN: Jak se říká – dělám, co můžeme... Ale ne, pokud mám odpovědět vážně, svou roli

sehrálo několik důvodů: jsme sběratelé desek a inspirovaly nás příklady evropských a amerických labelů, jako jsou Light in the Attic, Dark Entries, Music from Memory, Finders Keepers a mnohé další. Nakonec jsme si řekli: proč nezaložit jejich ukrajinskou obdobu?

DP: V dětství, když jsem jezdil na prázdniny k dědovi a babičce, jsem u nich lezl na půdu, kde se uchovávaly dobové artefakty: knížky, fotky, staré věci z domácnosti a podobně. Strašně se mi tam líbilo, ačkoli mě odtamtud vyháněli, abych tam něco neprovedl. Shukai je pro mě taková půda, kde se můžu donekonečna něčím prohrabovat. Být současně archeologem i objevitelem. Je to k nezaplacení.

OC: Za studentských let jsem si zvykl zkoumat všechno kolem sebe. Cestou na přednášky jsem si na ulicích všímал kousků opuštěné historie soukromého života obyvatel města, o kterou už nikdo nestojí. Narážel jsem na věci z konce 19. a začátku 20. století, na stará alba s fotografiemi, filmy, noviny, knihy a podobně. Tyhle věci mě nutily přemýšlet o zapomenutých, ztracených příbězích. Nezajímaly mě ani tak ony samy, jako spíš to, jaký život měly za sebou a jak se stalo, že se nakonec ocitly na ulici, kde jsem na ně narazil. Jednou se mi na blešáku stala komická příhoda. U jedné paní jsem na dece uviděl povědomou složku. Zastavil jsem se, sklonil jsem se k ní a začal si prohlížet kresby, které byly uvnitř. Něco se mi na nich nezdálo. Až když jsem uviděl svůj podpis, došlo mi, o co jde. Byly to moje obrázky, které jsem na vysoké odevzdával jako domácí úkoly z kreslení. Nic jsem neřekl, zaplavily mě však emoce. V podstatě jsem našel odpověď na to, co mě znepokojovalo. Samozřejmě to ale byla jenom náhoda, která přímou odpověď na tuto otázku neposkytuje.

Shukai je archivní hudební label, který vznikl na konci roku 2018. Jeho hlavním posláním je vydávat ztracenou hudbu ze sovětských hraných i kreslených filmů a televizních pořadů, ale také jiné staré, nikdy nevydané nahrávky („šukaj“ v ukrajinštině znamená „hledej“). Jeho tři zakladatelé žijí ve třech různých městech: Dmytro Nikolajenko, který už dříve založil label Muscut, v estonském Tallinnu, „hudební archeolog“ Dmytro Prutkin v Kyjevě a architekt Oleksandr Capenko v Oděse. V současné době věnují veškerý výtěžek z prodeje nahrávek a dalšího merche ve prospěch ukrajinských ozbrojených sil a dobročinných organizací.

Symbol Angela

Obrazy ikony černošského odporu

Plakát Herba Brucea z roku 1971. Foto Lisbet Tellefsen Archive

Výstava Seize the Time na americké Rutgers University představuje mezinárodní vizuální kampaň na podporu afroamerické filosofky a aktivistky Angely Davis z období jejího věznění na začátku sedmdesátých let. Jakou roli hrála vizualita v příběhu ženy, která se stala symbolem hnutí za práva Afroameričanů?

MARIANNA PLACÁKOVÁ

„Myslím, že jsem jí poděkovala, ale nejsem si jistá. Možná jsem jen sledovala, jak se hraje v nákupní tašce. Mlčky jsem přijala paruku, kterou mi podávala. Ležela mi v ruce jako malé vyděšené zvířátko.“ Tak začíná autobiografie Angely Davis, kterou napsala ve svých třiceti letech v roce 1974 – poté, co měla za sebou vyhazov z postu profesorky filosofie na University of California v Los Angeles pro své členství v Komunistické straně USA a také obvinění z vraždy a dalších trestných činů spojených s kauzou Soledad Brothers. Následovala doba skrývání a nákupů paruk a po jejím zadržení FBI skoro dvouletá vazba, ukončená v červnu 1972 zproštěním viny ve všech bodech obžaloby.

A právě na představení procesu s afroamerickou aktivistkou a filosofkou Angelou Davis ze začátku sedmdesátých let, který přitáhl značnou mediální pozornost a vyprovokoval řadu mezinárodních solidárních akcí, se zaměřuje výstava v Zimmerli Art Museum na Rutgers University ve státě New Jersey. Na rozsáhlém archivním materiálu – novinových článcích, plakátech a fotografiích – ukazuje proces, během něhož se Davis z profesorky filosofie stala politickou vězeňkyní a následně ikonou hnutí za práva Afroameričanů. Výstava v prvním plánu tematizuje vizuální symboliku tehdejších plakátových akcí a ptá se, jakým způsobem tato složka

ovlivňovala soudní proces a jeho vnímání širokou veřejností.

Nejviditelnější Afroameričanka

Letákové a plakátové akce sloužily v poválečné Americe jako klíčové prostředky tehdejších protestních hnutí při vytváření kontaktů a politického uvědomění. Jelikož tyto skupiny neměly přístup do mainstreamových médií, představovaly právě plakáty a letáky způsob, jak oslovit veřejnost, což se ještě zjednodušilo s nástupem levnějších ofsetových reprodukcí technik. Politická symbolika padesátých let byla založená převážně na sloganech a teprve koncem šedesátých let se začalo více pracovat s vizualitou politických akcí, což ukazují třeba uniformy Černých panterů, kombinující armádní vizualitu s prvky populární afroamerické kultury.

V případě kauzy Angely Davis se na vizuální rovině pracovalo především s emocionální a zažitými stereotypy. Vizuální kampaň se rozhořela vydáním zatykače a zařazením aktivistky na seznam deseti nejhledanějších osob v srpnu 1970. Letáky „Wanted by the FBI“, distribuované po celých USA, ji prezentovaly jako nebezpečnou, pravděpodobně ozbrojenou osobu a některým připomínaly plakáty z 19. století vyzývající k „odchytu“ uprchlých černošských otroků. V hojně čteném časopise Life tehdy vyšel článek, který se podíval nad tím, jak se z profesorky filosofie mohla stát žena na útěku, navíc obviněná z vraždy. Text komentoval její aktivismus výrazy jako „násilí v její rétorice“ nebo „fanatické odhodlání“. Publikované fotografie Angely Davis, vybrané tak, aby mainstreamové čtenáře utvrdily ve sdělení článku, se pak šířily v různých kontextech dále. Levičový časopis Leviathan jednu z nich použil pro plakát s nápisem „Sister, You Are Welcome Here“, který se po celých USA masově vyvěšoval do oken a který kromě toho, že nabízel utečenkyni útočiště, vzbuzoval v kolemjdoucích pocit, že Angela je všudypřítomná.

Do kampaně Za osvobození Angely Davis a všech politických vězňů se postupně začaly

zapojovat i zahraniční státy, které kauzu vnímaly z různých perspektiv. Na amerických plakátech byla dávana do kontextu Černých panterů a dalších afroamerických aktivistů, jako byli Martin Luther King a Malcolm X, na východoevropských plakátech se objevovala v doprovodu Rosy Luxemburg nebo socialistických budovatelek v šátku. Na poněkud strašidelném západoněmeckém plakátu ční Karl Marx, jehož plnovous prorůstá do Angelyných hustých vlasů, a vytvářejí tak spolu jakousi dvouhlavou symbiózu. Účes Angely Davis se ostatně vedle symbolu zvednuté ruky se zaťatou pěstí stal hlavním vizuálním prvkem kampaně. Ona sama se ve své biografii k vlasům často vracela a vzpomínala, jak si je v dětství všemožně narovnávala a jak jí je matka natáčela ve stylu Shirley Temple. Teprve v šedesátých letech se „afro“ stalo politickým vyjádřením afroamerické identity.

Krásná a rudá

Na spoustě plakátů je tak Angela Davis zredukovaná na vlastní vlasy, bez konkrétních rysů v obličeji, což vychází z politického statementu vyjadřujícího boj za práva všech Afroameričanů, souvisí to ale i s genderovými stereotypy. Černošské hnutí se vyznačovalo velkou mírou sexismu a správnou rolí žen bylo podporovat své muže v politických aktivitách, primárně chápaných jako vyjádření maskulinity. Davis sice byla první Afroameričankou, která se stala viditelnou a obecně známou, její image však byla vytvářena i skrze stereotypní a obecně přijatelné obrazy mladé a krásné revolucionářky – Rolling Stones o ní například v roce 1972 složili píseň Sweet Black Angel. Její zevnějšek, odrážející módu kožených bund, roláků a šatů s africkými vzory, specifickou pro radikální černošské hnutí, zároveň inspiroval mnohé Afroameričanky v oblékání. Tento styl byl přitom tehdy chápán jako překračování zažitých společenských norem.

Sama Angela Davis na svou symbolickou roli v hnutí vzpomíná s ambivalentními pocity. Neidentifikovala se ani s obrazem trestankyně, ani

s image charismatické vůdkyně s megafonem, jak ji zobrazovali její příznivci. Trvalo jí prý dlouho, než si uvědomila, že kampaň nemá nic společného s ní jako s individuem, ale s politickými požadavky ostatních, a že síla této kampaně souvisí s politickou prací, kterou černošské hnutí v předchozích letech vykonalo. Demonstrace na její podporu fungovaly jako stmelující platforma, protože se jich účastnila i starší generace Afroameričanů, která podporovala nenásilné integrační snahy a neshodla s konfrontačními taktikami Černých panterů.

Růže pro Angelu

Na výstavě jsou prezentovány i dopisy východoněmeckých dětí psané do vězení, které byly součástí velké korespondenční akce Milion růží pro Angelu. Vztahu Angely Davis k východoevropským socialistickým státům se loni věnovala první část tohoto výstavního projektu v drážďanské Kunsthalle, která prezentovala fenomén „angelománie“ v bývalé NDR. Vzpomínky na Angelu má pravděpodobně skoro každý východní Němec starší generace, protože o jejím procesu nejenže každodenně informovala východoněmecká média, ale novinky se sdělovaly i ve školním rozhlasu. V Československu sice nebyla její „přítomnost“ tak masivní, i zde však probíhala kampaň na její podporu. Československá rada žen například zaslala velvyslanectví USA v Praze protestní dopis požadující její osvobození. Na podzim 1971 navštívila Československo Angelina mladší sestra Fania Jordan, s níž bylo uspořádáno veřejné setkání v pražské Lucerně, a redakce časopisu Vlasta po ní Angele poslala krojovou panenku.

Po aktivistčině osvobození se na ni jako na obhájkyni nespravedlivě vězněných obrátil český emigrant Jiří Pelikán v otevřeném dopise, který byl otištěn v srpnu 1972 v New York Review of Books. Popisoval v něm situaci v posrpnovém Československu, v němž jsou přes oficiální rétoriku věznění i mnozí socialisté a komunisté, s nimiž by se politicky identifikovala. Jako příklad uváděl novináře Karla Kyncl a Jiřího Hochmana, kteří seznamovali československou společnost s bojem amerických progresivistů proti rasismu, mccarthismu a vietnamské válce. Angela Davis ovšem na dopis nikdy veřejně neodpověděla a dva měsíce po jeho otištění přijela do Československa převzít pamětní medaili Klementa Gottwalda. Během návštěvy společně se spolustraničkou Kendrou Alexander navštívily lidické ženy, vazební věznici v Ruzyni ale přes Pelikánovo doporučení vynechaly. Za svůj postoj k vězňům a režimům v socialistických státech byla Davis mnohokrát kritizována, mimo jiné i svým profesorem Herbertem Marcusem. Její postoj lze vysvětlit tak, že byla disciplinovanou členkou Komunistické strany USA, která plně podporovala sovětskou okupaci Československa, a dodržovala stranickou linii až do svého vystoupení v roce 1990.

Problematické působení Angely Davis ve státech sovětského bloku je zároveň rámováno ambivalentní politikou těchto zemí, které se přes svou oficiální antirasistickou rétoriku nikdy nevyrovnaly se strukturálním rasismem svých společností. Socialistická zobrazování Afroameričanů tak kolísají na hraně mezi proklamací internacionalismu, solidarity, humanismu a komunistických ideálů a exotizací, rasistickou stereotypizací a pokrytectvím. To je pravděpodobně i jeden z důvodů, proč kniha Angely Davis *Women, Race and Class* (Ženy, rasa a třída, 1981), vycházející z pozic intersekcionálního feminismu a určená především bílým čtenářům, nebyla před rokem 1989 přeložena do češtiny. Její český překlad ostatně na své vydání čeká stále.

Angela Davis – Seize the Time. Zimmerli Art Museum, New Brunswick, New Jersey, USA, 8. 9. 2021 – 12. 6. 2022.

Mít vše po ruce

S Carlosem Morenem o městu krátkých vzdáleností

Idea „patnáctiminutového města“ je v současnosti jedním z hlavních trendů světového urbanismu. S jejím autorem, urbanistou a poradcem pařížské starostky Carlosem Morenem, jsme probírali výhody a úskalí tohoto konceptu, roli veřejného a soukromého sektoru v městském plánování i důležitost sociálního mixu.

MATĚJ ČUNÁT

V Paříži se jako poradce starostky Anne Hidalgo podílíte na realizaci konceptu patnáctiminutového města, tedy na vytváření funkčně rozmanitých čtvrtí, kde mají lidé v dosahu bydlení vše, co potřebují – práci, kulturu nebo zdravotní péči. Jak se tuto myšlenku daří v praxi naplňovat? Je potřeba říct, že patnáctiminutové město nevznikne mávnutím kouzelného proutku – a Paříž se tímto směrem rozhodla vydat teprve před dvěma lety. Anne Hidalgo této proměně věří a také se angažuje v boji proti klimatickým změnám, které se staly globální hrozbou. Mimo jiné je třeba snížit emise, a to zejména ve městech, kde se na znečištění nejvíce podílí doprava. V rámci konceptu patnáctiminutového města se proto snažíme zastavit rozvoj nové silniční infrastruktury a skoncovat s rozdělením města na čtvrti, v nichž převládá jen jedna funkce – bydlení, práce nebo volný čas – a mezi kterými se musíte neustále přesouvat. Místo toho usilujeme o vytvoření funkčního mixu a upřednostňování aktivit, jimž se lidé mohou věnovat v blízkosti svého bydliště, na místech, kam dojdou pěšky nebo dojedou na kole.

V Paříži postupně zavádíme opatření, která nám pomáhají takového stavu v konkrétních čtvrtích dosáhnout. Příkladem je víkendové otevírání vnitrobloků. Vytváříme tím nový veřejný prostor, kde mohou obyvatelé trávit volný čas. Nebo je možné využívat školní budovy mimo dobu výuky jako komunitní centra. Dáváme tak místům a budovám, které máme k dispozici, novou funkci. Radnice také vykupuje retailové prostory, aby zamezila spekulativnímu růstu nájmu. Následně je pronajímá podnikatelům, jejichž obchody mají nějaký sociální přesah – třeba knihkupectví, pekárny a podobně.

Komplikovaná je v současnosti situace s bydlením. Proto město musí i nadále investovat do rozvoje sociálního bydlení a do všech potřebných služeb v jeho blízkosti, aby zabránilo stěhování lidí na periferii. Dalším příkladem současné politiky je participativní rozpočet – část odpovědnosti přenášíme na občany, kteří mohou rozhodnout, jak se naloží s penězi v jejich čtvrti. Ročně takto město rozdělí 800 milionů eur. A pak také omezujeme automobilovou dopravu a zlepšujeme podmínky pro MHD, pěší a cyklisty.

V Česku politici často argumentují, že nemohou omezovat auta ve městech, protože není dokončená potřebná dopravní infrastruktura. Například v Praze se čeká na dostavění dvou okruhů, což ale může trvat desítky let... V tom není Česko nijak výjimečné, tyto názory se objevovaly už po druhé světové válce, kdy města začala upřednostňovat automobily. Významně tomu napomohly ropná, automobilová a developerská lobby, které měly zájem na rozšiřování měst a závislosti lidí na autech. Kvalita života najednou nebyla prioritou – stavěli jsme města, která byla orientovaná

na produkci. Nedělo se to ale jen na Západě, podobné to bylo i za železnou oponou, kde sice nebyl kapitalismus, ale i zde převládalo myšlení, které orientovalo veškerou činnost na produktivitu a výrobu. Vidíme to i v Praze, kde dálnice, takzvaná magistrála, prochází samotným centrem města. Podobně v Paříži vznikla v šedesátých letech dálnice podél Seiny. Dobrou zprávou je, že se starostové všude po světě shodují, že je třeba dopravu změnit, omezovat auta a vytvářet pěší zóny a cyklopruhy. Já jsem v této věci optimista a věřím, že myšlení orientované na automobilovou dopravu opustíme.

Vytvořit multifunkční čtvrti či město je ovšem velice obtížné a dokonce zneužitelné – vidíme to například na pražských sídlištích, kde developéři tlačí na výstavbu nových domů, přičemž často argumentují právě potřebou „zahuštění“ nebo „funkčního promíchání“. Jak bychom měli s monofunkčními čtvrtěmi z 20. století pracovat? Četl jsem kdysi knihu Alda Rossiho, italského architekta, který byl jedním z otců postmodernismu. Rossi prohlašoval, že musíme rozbit tuto monofunkčnost, protože nevytváří skutečné město. Díky tomu vznikla postmoderna. A této problematice se věnuje i hnutí

New Urbanism, které rovněž usiluje o stavbu diverzifikovaných a rozmanitých měst. Patnáctiminutová města ale nemusíme vytvářet jen novou výstavbou, monofunkčnost můžeme nabourat i tím, že jednu budovu využíváme jinak ve dne a jinak v noci nebo o víkendu. To je nástroj, který nám umožní rozvíjet více služeb na jednom místě. A dáváme tím možnost místním, aby maximálně využili příležitosti, které jim jejich čtvrt nabízí.

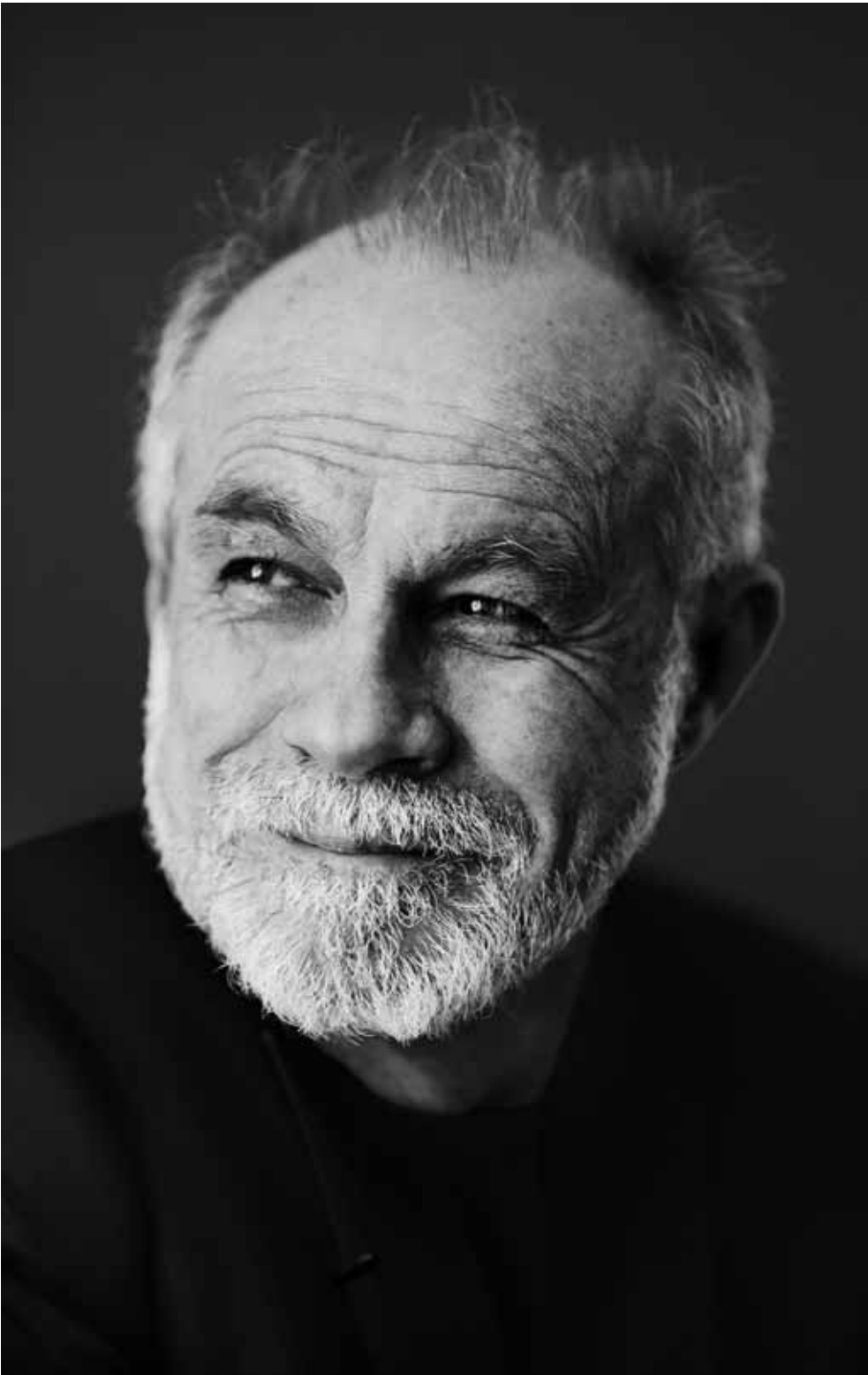
Ale monofunkční čtvrti nejsou jen panelová sídliště z 20. století – dokonce i dnes někteří developéři chtějí vytvářet podobné celky. Pro developera je sice ekonomicky výhodné mít vyvážené portfolio s různými typy nemovitostí, ve velkém městě toho ale může docílit tak, že v jedné čtvrti vybuduje monofunkční komplex určený k bydlení a v jiné zase administrativní komplex. Někteří developéři se zaměřují pouze o maximalizaci svých zisků a to ochromuje rozvoj města. Naštěstí vidíme jistý obrat a objevují se už i takoví developéři, kteří začínají chápat, že víceúčelové budovy jsou přínosem, a jsou ochotni monofunkční stavby transformovat.

V Praze dnes sice vznikají nové čtvrti, které kombinují administrativní a obytnou funkci, buduje je ale soukromý sektor a byty v nich jsou většinou jen

na prodej, takže tam sice existuje funkční mix, ale chybí sociální rozmanitost. Pouze s pomocí soukromých developerů není možné skutečně sociálně pestré město vybudovat. Proto v Paříži vytváří radnice vlastní pozitivní gentrifikaci opatřeními, o kterých jsme už mluvili – výstavbou sociálního bydlení nebo výkupem retailových ploch – a která pomáhají potřebný sociální mix vytvářet.

Mít v dosahu patnácti minut práci, bydlení i kulturu je realitou center mnoha evropských měst. Zvyšující se ceny nemovitostí a nájmu ale vytlačují mnoho lidí na periferie, a ti tak o tyto výhody přicházejí. Pomůže patnáctiminutové město lidem, kteří centra opustili a dnes musí dojíždět? Koncept, o kterém mluvíme, je vizí polycentrického města. Na periferiích nemusíme brát patnáct minut jako dogma, tam můžeme počítat klidně s třicetiminutovým okresem, v jehož dosahu bychom měli mít zajištěných šest základních funkcí: bydlení, práci, nakupování, vzdělávání, zdravotnictví a zábavu neboli kulturu a odpočinek. To je nezbytné zajistit i na okrajích měst, aby se lidé nemuseli neustále přesouvat autem. Největším problémem periferií je nedostatek pracovních příležitostí, protože ty se většinou koncentrují v centrech a monofunkčních zónách. Proto musíme pracovní nabídky decentralizovat a do toho je nutné zapojit soukromé zaměstnavatele.

Něco takového se teď děje v Miláně, kde starosta vede dialog se soukromým sektorem o rozvoji decentralizované práce – měly by vznikat nové prostory, kde mohou lidé pracovat jeden, dva nebo tři dny v týdnu v blízkosti svého domova, aby nemuseli neustále dojíždět do sídel korporací někde v centru města. Díky pandemii covidu je to nyní jednodušší – změnili jsme tradiční způsob práce a otevřela se debata o rozvoji pracovních míst na předměstích a v malých městech. Nezmění se to samozřejmě hned, ale směr je jasný a věřím, že v příštích letech se začnou výsledky našeho úsilí ukazovat.

Carlos Moreno. Foto Thomas Baltès

Carlos Moreno (nar. 1959) je francouzsko-kolumbijský urbanista. Působí jako vědecký ředitel Ekonomické fakulty Univerzity Paříž 1 Panthéon-Sorbonne. Dlouhodobě se věnuje problematice udržitelnosti ve městech. Je autorem konceptu patnáctiminutového města, kterým se inspičuje řada světových měst a který jako poradce pařížské starostky pomáhá zavádět do praxe.

Nika Kupyrova: Bez názvu (ze série Otis Rem), pogumovaný textil, výplň, 2017–2021

V noci, když se převaluješ a hledáš lepší stranu, na kterou si lehnout, cítím, jak se ti pod kůží něco posouvá – kuličky v látkovém sáčku, ryby v sudu, tvorové spící a klidní. Každý sval, kterým pohneš, cítím na nohou, na břiše, na prsou jako tělesnou ozvěnu. Brzy budeme spát.

Přeskupování pozic

Invaze na Ukrajinu představuje zásadní změnu Putinovy strategie – místo postupného nahlodávání západního konsenzu se pustil do přímé konfrontace. Výsledkem je přinejmenším dočasné sjednocení Západu. Tato jednota však neznamená konec letitého rozštěpu mezi liberálními globalisty a národními konzervativci.

PAVEL BARŠA

Máme-li pochopit historický okamžik, který v důsledku ruského napadení Ukrajiny prožíváme, musíme si zpřítomnit změny, k nimž došlo v minulém desetiletí. Mocenský vzestup Putinova Ruska probíhal na pozadí tří procesů, které podstatným způsobem změnilly situaci nastolenou rozpadem sovětského bloku na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Na jedné straně celosvětový finanční propad v letech 2008 a 2009 probudil vědomí o mezích ekonomické globalizace a pochyby o její sociální, ekologické a kulturní udržitelnosti. Na straně druhé začalo ustupovat unipolární rozložení světové moci, když se Spojené státy po porážce v Iráku stáhly ze Středního východu a zároveň je začala ekonomicky dohánět Čína. Tyto dva procesy korelovaly s třetí proměnou, která probíhala na rovině idejí: globální ekonomická krize a ústup americké unipolarity odzvonily umíráček hegemonní ideologii prvního postkomunistického dvacetiletí – liberálnímu globalismu, jehož ideálním úběžníkem byla představa celosvětového rozšíření lidských práv a demokracie, které nastaví nepřekročitelné meze partikulárním identitám a zájmům národů a jejich států.

Vzpoura proti globalismu

Rozpad Sovětského svazu se jevil jako vyústění sporu mezi dvěma univerzalistickými doktrínami: liberalismem hlásajícím individuální svobodu a socialismem prosazujícím kolektivní solidaritu. Vítězná doktrína se měla stát základem vnitřního uspořádání států i nového uspořádání světové politiky. Protože podle liberálního předpokladu spolu demokratické režimy neválčí, celosvětové rozšíření demokracie mělo ukončit dějiny posledních tří set let, v nichž se periodicky vracely války mezi velmocemi. Planeta dříve rozdělená do sfér jejich vlivu se měla stát jedinou zónou svobody a demokracie, v níž by rozhodující roli již nehrála moc síly, ale práva.

Teze o míru mezi demokraciemi je ovšem idealistická. Realisticky vzato se poststudenoválečný mír opíral o vojensko-politickou a ekonomickou převahu USA nad zbytkem světa. Jednalo se tedy o *Pax Americana*. Jakmile byla tato převaha v důsledku vojenských neúspěchů Spojených států a ekonomického vzestupu Číny narušena, a zároveň byla globalizace otřesena celosvětovou finanční a ekonomickou krizí, začala idea konce dějin ztrácet na své přesvědčivosti. Čínský růst navíc empiricky vyvracel ideologické dogma devadesátých let o nutné korelaci mezi kapitalismem, demokracií, individualismem a omezeným státem. Ukázalo se, že kapitalismus je stejně tak sluhou jako pánem. Otřes o kolektivismem, který na sebe ovšem již nebere internacionalistickou podobu solidarity třídy, ale exkluzivistickou podobu solidarity národa. Jejím nástrojem je silný stát, který si nenechá vnucovat morálně-politické normy z globálního vnějšku a čerpá je místo toho ze svých vlastních tradic.

Otřes samozřejmých pravd liberálního globalismu umožnil v minulém desetiletí přejít do útoku národnímu konzervatismu. Vzal

na sebe podobu populismu, jenž hájí „lid“ proti „elitám“ – obyčejné lidi, kteří rozlišují mezi vlastní a cizinou, proti vykořeněncům, kteří takového odlišení nejsou schopni, neboť žijí všude a nikde. Jelikož odhodili konkrétní kulturní tradice, nezbyvá jim než řídit se abstraktními principy ekonomické racionality či lidských práv jednotlivců a tato práva pak přisuzují také ženám a příslušníkům sexuálních nebo genderových menšin, čímž rozvracejí patriarchální rodinu.

Podle ideologa polské strany Právo a spravedlnost (PiS) Ryszarda Legutka byl pokus liberálních globalistů vnutit tyto a další umělé normy těm, kteří zůstali zakořenění ve svých národních tradicích, jen další variantou projektu homogenizace, jež se v minulém století pokusili uskutečnit komunističtí internacionalisté. Legutkovu diagnózu lze ve zkratce shrnout takto: středoevropské národy se roku 1989 vysvobodily z komunistické verze totalitarismu jen proto, aby se v následujících dvou desetiletích začaly podrobovat jeho verzi liberální. Ve třetím desetiletí po pádu komunismu konečně přišla chvíle další revoluce, která svrhne i druhý totalitarismus.

Vedle polského Práva a spravedlnosti Jaroslawa Kaczyńskiego a maďarského Fideszu Viktora Orbána se v minulém desetiletí podařilo s antiglobalistickou kartou proniknout do politického mainstreamu Miloši Zemanovi v Česku, Janezi Janšovi ve Slovinsku, Heinzu-Christianovi Strachemu v Rakousku, Matteo Salvini v Itálii, Marine Le Pen ve Francii, Boris Johnsonovi ve Velké Británii či Jairu Bolsonaro v Brazílii. Úspěchu celosvětového dosahu pak revolta proti hegemonní ideologii poststudenoválečného období dosáhla vstupem Donalda Trumpa do Bílého domu roku 2017.

Pátá kolona Ruska

V kontextu národně-konzervativní vzpoury proti liberálnímu globalismu v minulém desetiletí je třeba vidět i stoupající hvězdu Putinova Ruska. Protagonisté této revolty právě k Rusku odkazovali jako k alternativnímu orientačnímu bodu – majáku vyzařujícímu radikálně antiliberální hodnoty. Díky této symbolické funkci se Rusko vrátilo v posledních patnácti letech na mezinárodní scéně nejen politicky a vojensky, ale také ideologicky.

Výjimku z proruské orientace představovalo polské PiS. To se k moci v minulém desetiletí dostalo nejen na vlně antiimigrační hysterie, ale také díky konspirační rusofobii rozpoutané Jarosławem Kaczyńským po zřízení vládního letadla s jeho bratrem – tehdejší polským prezidentem – u Smolenska roku 2010. Exkluzivistické nacionalismy se mohou přátelit jen potud, pokud do sebe nenarazí kolektivní mýty, s jejichž pomocí konstruují identitu svých národů. Jakmile k tomu dojde, promění se ideologičtí spojenci v zavilé nepřátele. To potvrzují konfliktní vztahy Kaczyńskiego Polska nejen s Putinovým Ruskem, ale také s Izraelem Benjamina Netanjahua. Proputinovské postoje Viktora Orbána či Miloše Zemana z minulého desetiletí naopak dokládají, že ani špatné vzpomínky (Budapešť 1956, Praha 1968) nemusejí bránit vzájemnému sladění národních příběhů.

Zeman, Orbán a další představitelé evropské krajní pravice (například Matteo Salvini, Marine Le Pen či Alternativa pro Německo) se shodli na pozitivním hodnocení putinovského Ruska s částí evropské krajní levice, mimo jiné s německou Die Linke či s La France insoumise Jeana-Luca Mélenchona. Prvnímu táboru vyhovoval jeho morální konzervatismus a nacionalismus, druhému to, že se stalo spolu s Čínou hlavním vyzyvatelem amerického imperialismu. Krajním křídlem evropské politiky imponoval Putin nejen proto, že byl nepřitelem jejich nepřátel, tedy

globalizovaných liberálních elit, ale také proto, že s pomocí svých médií (například televizního kanálu Russia Today) a sociálních sítí šířil alternativní fakta a podkopával tak důvěru v samozřejmé pravdy opakované v mainstreamových západních médiích.

Evropská krajní pravice našla v silícím Rusku důležitý symbolický i finanční opěrný bod pro svůj boj proti evropské integraci – této regionální variantě globalismu. Její antieuropaismus se dostal do synergie s Putinovým antiokcidentalismem. Tak jako se Putin pokoušel revidovat marginalizaci Ruska jakožto velmoci s vlastní sférou vlivu a zastavit šíření liberálně-demokratických hodnot z Washingtonu do ruského prostoru, pokoušely se krajně pravicové strany revidovat upožadování národní suverenity a zabránit šíření liberálních norem (týkajících se například genderové a LGBT+ rovnosti) z Bruselu do svých národních prostorů.

V rámci útoku na liberální hodnoty se Orbán a Zeman spojili s ultrakonzervativními představiteli církví svých zemí. Podobně jako Zeman na arcibiskupa Duku napojil se Putin na patriarchu ruské pravoslavné církve Kirilla. Homofobie a antigenderismus těchto hodnotářů rezonovaly s diskursem úpadku maskulinních hodnot a s ním spjaté dekadence Západu. Poukazem k ní pak vysvětlovala evropská krajní pravice neschopnost Západu adekvátně reagovat na hrozbu islámu – a právě obrana proti ní byla dalším důvodem pro alianci s křesťanskou velmocí na východě Evropy. Výjimku z propojení ultrakonzervativní, islamofobní a rusofilní agendy představovala Marine Le Pen, která vypustila první bod uvedené triády, čímž dala příležitost Eriku Zemmourovi, aby se svým hnutím Reconquête obsadil uvolněný prostor.

Od měkké k tvrdé moci

Ideologické a politické spojenectví mezi Ruskem a západní krajní pravíci a obhajoba ruských velmocenských ambicí částí západní krajní levice, z jejíhož pohledu se jednalo o legitimní odpověď na rozšiřování NATO, byly v minulém desetiletí součástí Putinovy „měkké moci“ (soft power). Autor tohoto konceptu Joseph Nye Jr. dovozuje, že taková moc spočívá ve schopnosti vzbuzovat sympatie a získávat si přátele. Často se tak spíše než otevřeným prosazováním té či oné pozice děje nenápadným nastolováním určitých otázek či rámců (agenda setting), díky nimž se pak daná pozice jeví v pozitivním světle. Nárůst ne vždy viditelné měkké moci Ruska byl ovšem doprovázen viditelným návratem jeho „tvrdé moci“ (hard power) při vojenských zásazích v Gruzii (2008), na Krymu a východní Ukrajině (2014), v Sýrii (2015) a prostřednictvím bezpečnostní agentury Wagner také v Libyi, Středoafričké republice či Mali.

Až do napadení Ukrajiny 24. února 2022 ovšem volil Putin ve vztahu k Západu strategii hybridní války, která dává před přímou vojenskou konfrontací přednost intervencím skrze prostředníky a dezinformační kampaň. Nepřímé způsoby boje volí většinou slabší aktér, jenž by v přímém střetu riskoval porážku. V důsledku výrazně menších kapacit mu spíše než o přemožení a podrobení soupeře jde o jeho oslabení – například erozí jeho sebedůvěry a rozleptáváním morálně-politického konsenzu. A k tomu se spíše než tvrdá moc hodí moc měkká s těžištěm v nepřímých způsobech ovlivňování, čímž se liší od fungování studenovělečné propagandy. Zatímco během studené války obě strany prosazovaly vlastní pravdu, putinovská měkká moc koncept jediné pravdy podržovala. Jak ukázal novinář Peter Pomerantsev, nešlo jí o nahrazení etablovaného západního narativu jiným, ale o zmnožování alternativních narativů, v jehož důsledku se šířila všeobecná

nedůvěra a skepticismus. V oficiálním ospravedlňování zásahů v Gruzii či na Krymu neuváděl Putin vlastní ideologické důvody, ale – slovy politologů Ivana Krasteva a Stephena Holmese – „parodoval“ odůvodnění používaná Západem při jeho intervencích v Jugoslávii (1999), Iráku (2003) či Libyi (2011).

Tento přístup si jako dílčí rys (v odkazu k údajné genocidě Rusů na Donbasu) podržela i intervence z 24. února 2022. Jako celek se však od předcházejících zásahů radikálně liší. Putin opustil strategii slabšího a pustil se do čelní konfrontace se silnějším. Ať už se na rozhodnutí o celoplošném napadení Ukrajiny podepsala jeho dvouletá covidová izolace (jež ho od kalkulu mocenských ztrát a zisků posunula k mystice naplňování velkoruského údeľu) nebo nerealistická interpretace odchodu NATO z Afghánistánu v srpnu 2021 jako konce globálních ambicí USA, případně kombinace obou faktorů, válka s Ukrajinou znamená zásadní rozchod s předchozí strategií. Zatímco prostředky měkké moci se Putinovi dařilo Západ rozdělovat a tím bez velkého rizika posilovat svou pozici, rozpoutáním války riskuje obrovské ztráty a Západu dává naopak příležitost obnovit morálně ukotvenou jednotu, kterou naposledy zažíval během studené války či těsně po ní v reakci na okupaci Kuvajtu Saddámem Husajnem v létě 1990: znovu může být na straně humanistických hodnot a mezinárodního práva proti autoritářskému režimu, který je pošlapává.

Putin by Západ daleko účinněji ohrozil, kdyby pokračoval ve své dřívější strategii – tedy kdyby ještě nějakou dobu protahoval eskalaci napětí započatou na podzim 2021 a pak ji postupně ztlumil. Nejenže by byl potvrzen vnitřní rozštěp Západu mezi liberálními globalisty a národními konzervativci, ale část těch prvních by navíc s poukazem k plánným americkým předpovědím války z ledna a února přestala USA považovat za důvěryhodného partnera a spojenece. Prohloubilo by se tak transatlantické napětí záměrně vyvolané Trumpem a oživené Bidenovým nekoordinovaným odchodem z Afghánistánu. Západ by byl rozštěpenější než kdy předtím a Putinova pozice by posílila. Dokonce i kdyby okupoval separatistická území Ukrajiny, stále by si mohl podržet spojenectví západní krajní pravice i pochopení krajní levice a zároveň by dosáhl svého hlavního deklarovaného cíle: amputace další části Ukrajiny by na dlouhá léta zablokovala její přistoupení k NATO i Evropské unii.

Putin sjednotitel

Invazí na Ukrajinu Putin nejenže všechny tyto výhody obětoval, ale dal Západu příležitost k jeho znovuvzkříšení. Chtěl „učinit znovu velkým“ Rusko, a místo toho umožnil, aby se velkým a morálně pevným cítil Západ. Evropa se semkla s Amerikou, alespoň část západní levice přišla o své iluze o Putinovi a většina národně-populistických stran se zařadila do protiruské fronty po bok liberálních globalistů. Putin navíc podkopal jeden ze strategických zdrojů spojenectví krajní pravice, jímž je představa o konfliktu křesťanské civilizace s islámem, když zapojil do útočících vojsk Čečence a ohlásil příchod bojovníků ze Sýrie.

K nemnoha krajně pravicovým vůdcům, kteří odmítli svou pozici revidovat, patří Viktor Orbán, který 3. dubna 2022 vyhrál parlamentní volby mimo jiné i proto, že významnou část Maďarů přesvědčil o tom, že nejlepším způsobem zajištění jejich národní bezpečnosti je zaujetí neutrálního postoje vůči rusko-ukrajinské válce – a v souladu s tím Maďarsko poskytuje Ukrajině pouze humanitární, nikoliv vojenskou pomoc. Orbánův vyzyvatel, šéf sjednocené opozice šesti stran Péter Márki-Zay, naopak slíbil, že po případném vítězství ve volbách začne dodávat Ukrajině zbraně,

Co předcházelo válce a co přijde po ní?

a nevyloučil ani přímé zapojení Maďarska do války, pokud by se do ní pustilo NATO. Vyzval své spoluobčany, aby odmítli „maďarského Putina“ a zvolili „Západ proti Východu“. Pro většinu voličů však byla přesvědčivější Orbánova dichotomie „míru proti válce“. S podobně neutralistickým postojem vyhrál ve stejný den volby také Orbánův – a Putinův – srbský spojenec Aleksandar Vučić: ruskou invazi sice o pár týdnů dříve v hlasování Valného shromáždění OSN odsoudil, vzápětí však také kritizoval sankce Západu proti Rusku.

Ve zbytku postkomunistické Evropy to nicméně v protikladu k orbánovskému Maďarsku a perifernímu Srbsku naopak vypadá, jako by se vrátila studená válka, která ve své poslední fázi semkla všechny odpůrce ruského impéria do jediného tábora, v němž se v osmdesátých letech vedle sebe ocitli někdejší komunisté i konzervativní křesťané, levicoví liberálové i reaganovští pravičáci, kosmopolité i nacionalisté. Na tomto transideologickém spojení byl také založen konsenzus o západním a evropském směřování středoevropských zemí v devadesátých a nultých letech. Teprve po uskutečnění tohoto cíle – tedy po vstupu středoevropských zemí do NATO a Evropské unie – se konsenzus rozpadl a na jeho místo nastoupil antagonismus mezi konzervativně-nacionalistickým a liberálně-europeistickým programem.

Zatímco v Polsku, Maďarsku či Chorvatsku k tomuto rozštěpu došlo vzápětí po vstupu do EU, v Česku mu dala příležitost až uprchlická krize roku 2015. Mezera mezi dvěma

tábory je přitom tak malá, že mohou koexistovat i v rámci ODS a jí vedené vládní koalice. O malé míře ideologické polarizace v Česku ve srovnání s jinými středoevropskými zeměmi svědčí také skutečnost, že hlavou vlády je Petr Fiala, který během uprchlické krize demonstrativně odjel do Maďarska obdivovat Orbánův protiuprchlický plot. Ostatně v devadesátých letech Fiala založil nakladatelství CDK, jehož oblíbeným autorem se stal Ryszard Legutko a další národně-konzervativní autoři z okruhu polského Práva a spravedlnosti, s nímž je ODS politicky propojena členstvím v jednom klubu Evropského parlamentu.

Dvě uprchlické krize

Přetrváváním kompromisního konsenzu mezi nacionalismem a europeismem či konzervatismem a liberalismem ve středu politického spektra se Česko desátých let odlišovalo od Polska a Maďarska, kde spolu tyto pozice zápolily jako vylučující se alternativy. Zatímco v Česku – a také na Slovensku – představovaly tyto dva póly před Putinovou invazí na Ukrajinu dvě ideologická křídla vládnoucí koalice, v ostatních postkomunistických zemích střední Evropy (s výjimkou Maďarska) se spojily teprve v reakci na tuto invazi. Nejviditelnějším symbolem znovunalezené jednoty konzervativních nacionalistů s liberálními globalisty je jednomyslná podpora ukrajinským uprchlíkům. Nový konsenzus bije do očí tím více, že právě spor o migrační politiku se v roce 2015 stal jednou z hlavních bitev mezi

oběma tábory. Ve všech postkomunistických zemích střední Evropy ovládla tehdy xenofobie šířená z národně-konzervativního tábora střední proud veřejného mínění a vytlačila liberální či levicové obhájce prouprchlických politik na stigmatizovaný okraj politického spektra (v Česku byli posměšně označováni za „pravdoláskyře“ a „vítače“).

Nečekané líbánky ideologických protipólů za současné uprchlické krize jsou vysvětlitelné tím, že válka na Ukrajině ve středoevropském vnímání nastolila zcela odlišnou politickou problematiku než krize předcházející. Jako by středoevropské společnosti vracela k hlavní otázce předminulé epochy, již byl právě vztah k rozpínavé velmoci na východě. V souladu s tím se oživila solidarita mezi ohroženými národy i spolupráce protikladných ideologických táborů uvnitř nich. Jako by se znovu bojovalo o to, kudy povede železná opona mezi Východem a Západem. Uprchlická vlna roku 2015 naopak navozovala problém, který byl z hlediska této hlavní fronty studené války druhořadý: neohlašovalo se v ní rozdělení Evropy na Východ a Západ, ale rozdělení planety na Sever a Jih – na potomky evropských kolonizátorů a potomky neevropských kolonizovaných.

Zintenzivnění migrace z někdejších kolonií do dřívějších koloniálních metropolí je jedním ze symptomů globalizace. Ta sice začala již v sedmdesátých a osmdesátých letech, svého vrcholu však dosáhla až v devadesátých letech, kdy se mohla rozšířit i do oblastí někdejšího sovětského bloku. Tehdy také

v souladu s propojováním světa na planetární úrovni Evropa učinila rozhodující krok k politickému sjednocení na úrovni regionální. Odmítání neevropských uprchlíků i jednotné evropské migrační politiky je pak součástí národně-konzervativního pokusu tento trend obrátit. V minulém desetiletí šly tyto snahy obvykle ruku v ruce s odmítáním řešení otázek celosvětového dosahu, v čele s problematikou globálního oteplování.

Probudit ve Středoevropanech averzi vůči mimoevropským uprchlíkům bylo tak snadné proto, že jejich příchod symbolizoval stále intenzivnější zapojení našich společností do nepřehledných globálních procesů, kterým nerozumíme a které nekontrolujeme. Pocit naší podrobenosti rozhodnutím, jež přicházejí z globální či evropské úrovně, a tudíž je nemůžeme ovlivnit, dává šanci národním konzervativcům, kteří slibují návrat před globalizací: do důvěrně známého prostředí, v němž se budeme potkávat jen s tím, čemu rozumíme a co jsme schopni vědomě zvládat v rámci kulturně homogenního národního státu. Jakmile se u nás usadí cizinci z geograficky, kulturně a nábožensky vzdálených zemí, ztratíme poslední útočiště před globálními procesy, jež nás děsí svou cizotou a nekontrolovatelností...

Přijmout uprchlíky z geograficky i kulturně přílehlé země je mnohem snadnější. Nejenže jsou nám fyzicky, nábožensky i jazykově podobní, ale také rozumíme tomu, co prožívají, protože máme zkušenost se stejným impériem. Podle mainstreamových politických diskursů se navíc nejedná jen o vzpomínku, ale o realitu, která jako by se z minulosti vrátila do přítomnosti: v Kyjevě se dnes bojuje také za Bratislavu, Varšavu či Prahu. Nejde tedy jen o analogii nebo překrytí, ale o totožnost zájmů. Konflikt v Sýrii naopak neměl žádné styčné body ani s našimi zájmy, ani s naší historií. Ve srovnání s blízkostí rusko-ukrajinské války nám byl – podobně jako další konflikty na Středním východě – značně vzdálený, a to i pro etnickou, kulturní a náboženskou odlišnost jeho obětí. To, že jsme s lidmi prchajícími z tohoto regionu neměli žádnou zkušenost, dovolovalo, aby je mediální obrazy hladce redukovaly na exponenty fanatického islámu, který hodlá zničit naši demokratickou kulturu vzešlou z křesťanství.

Zatímco v současné uprchlické krizi je v sázce solidarita s nám blízkými, stejnou hrozbou trpícími Evropany, v té předcházející šlo o naši solidaritu s Neevropany, s nimiž nás nespojovaly ani zájmy, ani historie, ani kulturní identita a k nimž nás vázaly jen abstraktní principy lidských práv a humanitarismu. Jedni k nám přicházejí z našeho regionu, druzí se vynořili z globální úrovně – a jejich příchod se tak výborně hodil k dramatizaci konfliktní linie, která v minulém desetiletí začala štěpit západní a středoevropské společnosti do táborů obhájců a odmítačů globalismu.

Dopady covidové krize na tento rozštěp se lišily podle kontextu: v USA příkop prohloubila, ve střední Evropě spíše přemostila, nebo jej nijak podstatně nezměnila. Ukrajinská krize pak ve většině postkomunistických zemí našeho regionu s výjimkou Maďarska poskytla platformu pro sjednocení obou táborů. Otázky spjaté s globalizací nezmizely, ale byly překryty akutnějším problémem ruského imperialismu. Jakmile se jeho naléhavost oslabí, vrátí se tyto otázky s tím větší silou. Nebude to však návrat ke *statu quo ante bellum*. Válka nutí aktéry redefinovat své pozice, přehodnocovat stará spojení a hledat nová. Orbánova roztržka s jeho středoevropskými přáteli (které slovy Alexandra Vondry „zklamal“) je flagrantním příkladem procesu, při němž se právě teď překreslují hranice táborů a reformulují jejich programy.

Autor je politolog.

Ilustrace Alexey Klyuykov

Rodič je bůh

Zlobení je často naučená strategie, jak přežít, říká vychovatel, který na sociálních sítích boří mnohé mýty o ústavní výchově. Jak u nás fungují dětské domovy a další podobná zařízení, proč je důležitá emoční vazba mezi vychovatelem a dítětem a čím to je, že se v Česku tak dlouho čeká na adopci?

MARTA MARTINOVÁ

Proč jste se rozhodl založit instagramový účet Nevýchovný ústav, na němž zprostředkováváte veřejnosti praxi ve výchovných ústavech, a to často i velmi kriticky? Z jakého důvodu je účet anonymizovaný?

Neskrývám sebe, skrývám „naše děti“. Profil není anonymní, jen je záměrně nekonkrétní. Jsou tam mé fotografie i kontakt na mě, ale neuvádím zařízení, ve kterých působím, aby děti, jejichž příběhy zveřejňuji, nebyly identifikovatelné. Také neuvádím jejich skutečná jména a měním věk i pohlaví.

Smyslem profilu je poskytnout dětem reálnější pohled na život v ústavních zařízeních. Děti bez jakékoli přímé zkušenosti s ústavní péčí se ptají, co je čeká, když u nich byla sociální pracovnice, co se bude dít dál, jak se žije v dětském domově, co je to ZDVO, v čem se liší ústavní zařízení od běžné rodiny... Stále se totiž vyhrožuje: „Když se budeš chovat špatně, skončíš v dětském domově.“ Jenže je třeba si uvědomit, že pro mnohé děti je život v něm nevyhnutelná budoucnost! Dlouho jsem byl přesvědčený, že lidé ústavní zařízení demonizují záměrně, že je to taktika na „zlobivé“ děti. Až časem jsem zjistil, že mnoho lidí, především ze starší generace, mýtům o ústavní výchově opravdu věří. Že tam děti spí po dvanácti na palandách, že mají téměř vše zakázané, nemají vycházky ani právo na vlastní hračky, nedostávají kapesné, žijí tam jen Romové a podobně. S takovou představou se setkávám dokonce i u mnoha vychovatelů v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) nebo u pěstounů. Přitom žádný výchovný ústav by neměl fungovat tak, že se dítě po přesunu do onoho zařízení přestane radovat z dětství a samo sebe zatratí. Mnohdy si děti na základě toho, co jim říká společnost, mylně myslí, že jsou na nejhorším místě na světě, že životní boj prohrály – myslí si pak: budu lhát, krást, brát drogy a klidně se i zabiju, protože jsem v životě definitivně selhal.

Ozývají se vám i dospělí z praxe nebo pěstouni?

Píšou mi budoucí vychovatelé, studenti, často i rodiče dětí. Například jestli je v pořádku, že si jejich dcera hraje s vojáčky, nebo že jim syn nechce dát pusu před školou, případně když dítě začne řešit svou sexualitu. Mnoho pečujících osob zbytečně dramatizuje nepodstatné maličkosti a ty opravdu důležité věci ve výchově zůstávají bez jejich povšimnutí.

Proč je pro děti jednodušší ptát se vás než třeba učitelů či sociálních pracovníků?

Internetové prostředí dětem poskytuje pocit anonymity. Můžou se zeptat na cokoli, ale zároveň vědí, že kdykoli můžou zavřít Instagram, odhlásit se, zrušit profil, založit nový účet a zeptat se znovu a jinak. Nemají pocit závaznosti. A to i přesto, že každému dítěti připomínám, že i na mě se vztahuje oznamovací povinnost dle trestního zákoníku. Existují totiž situace, které se musí řešit tvrdým zásahem do rodiny, a dítě se musí ochránit, být s tím nesouhlasí.

Co to vůbec znamená, že dítě zlobí? Není předpoklad, že dítě dělá od přírody „něco špatně“ a je třeba jeho chování neustále napravit, překonaný?

Žádné dítě na světě se nenarodí předurčené k tomu být „zlobivé“. Takzvané zlobení bývá strategie, která se dítěti v minulosti osvědčila, aby přežilo – byť je takové chování sociálně nepřijatelné. Často se setkávám s dětmi, které kradou. Když pomineme, že v jisté fázi života je krádež experiment s normou a pravidly, mnohdy zjistíme, že ty děti vyrůstaly o hladu, bez rodičů, a pokud se chtěly

najíst, musely si jídlo obstarat samy – třeba i krádeží.

Dalším problémem je, že děti se lehko ztožňují s nálepkou, kterou v minulosti dostaly, a chovají se pak v souladu s ní. Když je vám chlapec představen slovy: „Pozor na něj, tenhle sígr krade a mluví sprostě“, roli zlobivého dítěte sám přijme. Je to jednodušší než se snažit dokázat, že se změnil a že je vlastně v jádru malé ustrašené dítě, které touží po přijetí. Jsem zkrátka přesvědčen, že zlobení je získaná strategie, jak přežít.

Jak se děti do výchovných ústavů dostávají?

Umístit v dnešní době nezletilého do zařízení pro děti s poruchami chování není pro systém nic náročného – postačí, když dítě začne svůj sexuální život dřív, než by podle zákona mělo, když trpí záchvaty agrese nebo má problémy s alkoholem. Ale my, takzvaní odborníci, bychom měli rozlišovat, co je již zvnitřněná strategie chování a co je pouze experiment – pokud vám například dítě ve dvanácti letech ukradne telefon, může se jednat pouze o období zkoumání hranic důsledků či vaší pozornosti, nikoli o poruchu chování. Rozdíl mezi experimentem a zvnitřněnou strategií chování jsou v četnosti opakování, dlouhodobosti a také závažnosti – jednorázové sebrat rodiči z peněženky padesát korun je něco jiného než někomu bodnout nůž do zad. A právě to bychom měli u dětí rozlišovat, a ne je automaticky nálepkovat jako zlobivé s poruchami chování, i když je to pro nás i pro systém jednodušší...

„Zlobení“ bývá způsobeno i tím, že se dítě nepodílí na tvorbě pravidel, která má dodržovat. Nakolik je v dětských domovech umožněna participace dětí na jejich chodu?

To je velmi různé. Pracuji pro jedno zařízení, kde se pravidelně setkává celá skupina dětí se všemi vychovateli i ředitelem a děti se podílejí na tvorbě pravidel, například kdy bude večerka nebo co by chtěly změnit... Některé věci se samozřejmě změnit nedají, děti by třeba chtěly vyšší kapesné, ale zrovna vyšší kapesného určuje stát. A pak jsou také zařízení, kde vůle k diskusi ze strany vedení není. Po pracovní stránce je jednodušší vést děti autokratickým stylem výchovy. Říct: „Udělaš to tak a tak a tečka.“ Dítě úkol splní a pečující osoba je spokojená. Nicméně příliš přísný režim funguje pouze krátkodobě a děti se mu brzy zkusí vzepřít.

Stát nedává doporučení, jak to řešit?

Každé zařízení má vnitřní standardy a vnitřní řád – veřejnosti přístupný, dohledatelný, prokazatelný. Stát pak kontroluje dodržování práv dětí a skutečně dává spoustu různých doporučení, jak postupovat a jak ne, nicméně pro děti jsou často důležité právě ty maličkosti, které v paragrafech nenajdete a u nichž záleží na vůli zaměstnanců. Řád určuje, v kolik hodin má být dítě večer v posteli, ale ne, jakou formou se to provede. Jestli má vychovatel nebo vychovatelka před spaním dítěti přečíst pohádku nebo zazpívat ukolébavku, to jsou na první pohled detaily. Dítě nakonec stejně usne. Lidsky je však veliký rozdíl, zda dítě usíná s myšlenkou, že je milované, anebo že prostě musí spát. Ale opět záleží na konkrétním zařízení – dokonce jsem se setkal i s tím, že byli vychovatelé postižováni za to, že řešili byrokracii na úkor přímé péče o dítě. A pak jsou místa, kde má přednost formulář a čistota... Každopádně děti, které se zpětně ozývají a chlubí se svými úspěchy a životní cestou, jsou právě ty, které si vzpomínají, jak jsme si spolu před spaním četli. Ne ty, které měly nejčistší schody.

Pokud rodič projeví zájem o dítě jednou za půl roku, dítě nemůže být uvolněno k adopci. Není už načase s touto lhůtou něco udělat? Půlrok je pro malé dítě jako pro dospělého pět let!

Už dávno jsme se měli vymanit z pravěké představy, že dítě je majetek biologického rodiče, o kterém může rozhodovat. Setkal jsem se třeba s chlapečkem, kterému byl rok a půl. U tak malého dítěte je obrovská šance, že se najde adoptivní rodina. Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) tedy kontaktoval matku. A ta s adoptí nesouhlasila. Dítě sice do vlastní péče nechtěla, ale začala každých pár měsíců posílat pohled, kde bylo napsáno: „Mám tě ráda, máma.“ Z formálního hlediska tak projevila o syna zájem, přestože dvouleté dítě si pohled ani nedokáže přečíst a jediným smyslem toho počínání byla snaha zabránit adopci.

Když chcete řídit traktor, musíte chodit na roční vzdělávací kurs, absolvovat zkoušky, že všemu rozumíte. Ale když chcete jako biologický rodič řídit život dítěte, nepotřebujete vůbec nic – žádnou přípravu, žádnou zkoušku. Naopak ten, kdo chce dítě adoptovat, prochází různými vyšetřeními, pravidelnými školeními, kontrolami... To, že z pohledu dětí je biologický rodič vždycky něco víc, ještě chápou – dítě mnohdy nezná realitu, netuší nic o důvodech svého umístění, spoustu vzpomínek vytěsnil, uvěřil rodiči a touze po „normální“ rodině. Ale stát by měl pracovat se skutečností, že vzdělaný profesionál pravděpodobně prospěje dítěti více než rodič závislý na drogách, který dítě v minulosti mlátil. Půlroční lhůta – tři měsíce od posledního projevového zájmu o dítě a další tři měsíce od poučení rodiče o možných důsledcích jeho chování podle občanského zákoníku – je umělá konstrukce, která nefunguje, ale všichni se jí pořád drží. Biologičtí rodiče mnohdy nemají zájem o kontakt s dítětem řadu týdnů či měsíců, ale když už si vzpomenu, dítě musí být ihned k dispozici. A úředník div že nestaví slavoobránu a neděkuje, že rodič „projevil zájem“. Rodič, který dítě týral, fackoval na potkání, zneužil nebo mu nedával najíst, posílal ho krást a tak dále. Jenže rodič je bůh a má právo na další a další šance, kdy se dítě stává pokusným králíkem rodičovských dovedností a selhání...

Potkávám ale také láskyplné rodiče. Pro dítě by se rozkrájeli, jezdí za ním na návštěvy, nikdy mu neublížili, snaží se ho ochraňovat a dítě nadevše milují, jen se o ně nedokážou sami postarat – například z důvodu alkoholismu, gamblerství nebo tíživé finanční situace. Takto umístit vlastní dítě do ústavního zařízení není ostuda. Ba naopak. Je chvályhodné a svým způsobem obdivuhodné, že si někteří lidé dokážou přiznat, že péči o dítě nezvládají a že potřebují pomoc. Takovýmto rodičům má být vychovatel oporou.

Jak se děti do výchovných zařízení dostávají?

Do ZDVOP může být dítě umístěno podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí na základě rozhodnutí soudu, žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností, žádosti zákonného zástupce dítěte nebo na základě žádosti samotného dítěte – často z důvodu agresivity rodičů, strachu vrátit se domů ze školy, kvůli domácímu násilí. Děti tedy v zařízení mohou být i proti vůli rodičů – aspoň do doby, než příslušný soud rozhodne o předběžném opatření. V praxi se setkávám i s tím, že rodič uvede nějaký krátkodobý důvod pro umístění dítěte: „Děláme rekonstrukci koupelny a potřebujeme víc prostoru. Do týdne si děti rozhodně vezmu zpátky.“ A pro dítě už si nikdy nepřijde.

Co se týká umístění na vlastní žádost dítěte, ZDVOP funguje nepřetržitě a má povinnost

Tomáš Morávek (nar. 1991) je vychovatel v několika zařízeních ústavní péče, jejichž každodennost zachycuje na instagramovém účtu Nevýchovný ústav. K vydání připravuje metodickou příručku *Nebud' píča aneb Jak (ne)pracovat s dětmi*.

S Tomášem Morávkem o zlobivých dětech a dětských domovech

Tomáš Morávek. Foto z osobního archivu

vždy dítě přijmout, za každých okolností, v jakékoli kapacitní či epidemické situaci. To je třeba, aby děti věděly. V případě potřeby mohou přijít i ve tři ráno. U ostatních typů zařízení, jako jsou dětský domov, dětský domov se školou nebo výchovný ústav, o umístění rozhoduje soud, ale důvody umístění bývají podobné.

Chystáte knihu nazvanou Nebud' píča aneb Jak (ne)pracovat s dětmi...
Ano, jedná se o knihu obsahující kazuistiku a metodiku z prostředí ústavní výchovy. Název je sice drsnější, ale všeříkající. Kniha obsahuje různé techniky, které se mi při práci osvědčily, a spoustu anonymizovaných příběhů dětí, které podle mě nejsou košer. To, že nějaký postup není proti byrokratickým pravidlům, ještě neznamená, že je správný. Když jsem v oboru před lety začínal, postupoval jsem při práci s dětmi v souladu s vnitřními pravidly a chováním starších kolegů a kolegyně. V jednom zařízení mě služebně starší vychovatelé upozornili, že s dětmi se nechodí na dětské hřiště. Proč? Prý kvůli bezpečnosti. Že pravidlo „nechodíme s dětmi na hřiště“ nepramení z vnitřního řádu či nebezpečnosti dětských hřišť, ale pouze z pohodlnosti zaměstnanců, jsem zjistil až po mnoha měsících – je mnohem jednodušší hlídat děti na zahradě z okna, než s nimi

chodit na vzdálené hřiště... Správný vychovatel by se měl umět svobodně rozhodovat, měl by být sebekritický, nepodléhat tlaku okolí a měl by poznat, když udělá chybu. Milgramův experiment nám dokázal, že bílému plášti či služebně staršímu kolegovi lidé automaticky více důvěřují a považují jeho názory za správné. Neříkám, že nám starší kolega či kolegyně nemůže dát dobrou radu. Ale ne každá rada taková je... Jednoho dne, kdy jsem opět jednal v souladu s nepsanými pravidly starších kolegyně, za mnou přišel sedmiletý plačící chlapeček a zeptal se mě, proč jsem to a to udělal, že ho to mrzí a že doufal, že nebudu stejný jako ostatní. Snažil jsem se mu vysvětlit, že jsem dodržoval všechna pravidla, hledal jsem odborné důvody pro to, jak jsem postupoval, a najednou jsem si uvědomil, jak absurdní to je. Díky svému vzdělání bych byl schopný teoreticky hovořit o pedagogických plánech, o proxemice, řeči těla i individuálním plánování aktivit pro rozvoj samostatnosti dětí. A přesto to vše chlapec zvládl shrnout a vysvětlit v jediné větě: „Strejdo, dyť je to jednoduchý, prostě nebud' píča!“ A o tom je celá ta kniha. Na každé stránce by mohla být napsaná tato věta, pouze s jiným dovětkem. Nebud' píča – a vcítuj se do dětí. A nastuduj si rodinnou anamnézu dítěte. A uchovej dětská tajemství. A nikdy dítě neuhoď... Zkrátka, kdyby všichni pracovníci

nahlíželi na situace z pohledu dítěte – co jemu pomůže, co pociťuje nebo co potřebuje –, dosáhlo by se lepších výsledků.

Z čeho poznáte, že jste udělal chybu?
Je to, jako když vejdete do místnosti, kde právě probíhala zuřivá hádka – obě strany utichnou a předstírají, že se nehádají. Ale atmosféra je jiná – nepříjemně dusná. A přitom zpětně mohu říct, že spoustě chyb se dalo vyvarovat, kdybych se od začátku více řídil empatií a méně naučenou teorií. Když vidíte smutek, radost, strach, hněv, reagujete přirozeně a upřímně. V tu chvíli se stává práce jednodušší, neboť jste de facto placení za to, že existujete a jste sami sebou. Myslím tím skutečně být na daném místě pro děti, pracovat s jejich emocemi a jejich potřebami. Někdy to znamená dopřát dítěti ranní klid, někdy objetí, někdy společně pláčete a jindy stačí jen v tichosti sedět a „být“.

Osobně při práci rád využívám techniku P.A.C.E. psychoterapeuta Daniela Hudgese. Vznikla v rámci vývojové diadické psychoterapie a je vhodná zejména u poruch attachmentu a komplexních vývojových traumat. Jedná se o čtyři body, které je třeba v každodenní praxi dodržovat: jsou to: hravost, která prostoupí téměř vším, co s dítětem děláte, zvědavost, kdy se aktivně zajímáte o to, co dítě prožívá, empatie, díky níž chápete, proč se dítě nějak chová a co cítí, a přijetí – dítě se musí cítit milováno, ať se děje cokoli. I když se pohádáte, musí dítě cítit bezpodmínečnou lásku. Tyto čtyři body a věta „Nebud' píča!“ přetvořily můj pohled na výchovu dětí a práci s jejich křehkostí.

Která vážná „chyba“ je mezi vychovateli a vychovatelkami rozšířená?
Chlapec začne projevovat emoce bolesti, strachu, rozrušení – a vychovatelka jej utne, ať není jako holka: „Kluci přece nebrečí.“ Chlapci tak brzy začnou považovat pláč za negativní, přestanou projevovat upřímné pocity a vychovatelé mívají radost, že v daný moment zamezili nepříjemnému záchvatu emocí. Jenže dítě samo nejlépe ví, co cítí a čím se mu uleví. Tak přesně to nerozpozná ani nejlepší psycholog, ani detektor emocí, ani pedagožka Dagmar Čábalová, a rozhodně to nepoznáme my. Dítě ano, a tak bychom to měli přijmout.

Jak se při náročné práci s emocemi bráníte vyhoření?
Se syndromem vyhoření se nejčteněji setkávám ve ZDVOP, neboť tam jsou děti umisťovány krátkodoběji – třeba na půl roku, na pár měsíců, někdy jen přes noc. Pokud chce „teta“ nebo „strejda“ s dítětem pracovat upřímně a láskyplně, poskytuje každému přijatému dítěti jakousi citovou sanaci, tráví s ním veškerý čas, uspává ho, vstává k němu, když ze spaní křičí o pomoc, ráno ho probouzí, ať je zdravý či nemocný, týden za týdnem, a časem vznikne hluboká vzájemná citová vazba. A pak dítě ze dne na den zmizí z vašeho života. Stesk pochopitelně dopadne i na vychovatele. Jenomže to už přichází další dítě a vychovatel musí celý proces začít od začátku. Je opravdu jednodušší striktně se držet pravidel, poskytovat dítěti pouze základní potřeby a vyhýbat se vzniku citové vazby. Zabráníme tím nevyhnutelnému trápení se z rozloučení. Jenže vychovatel či vychovatelka může být vynikající pedagog, vynikající kuchař i chůva a mistr úklidu, ale pokud přestane k dětem cítit upřímnou lásku a přestane se do práce emočně zapojovat, nemá v zařízení už co dělat.

Mně osobně pomáhá skutečnost, že tato práce je nesmírně pestrá. Když ji děláte doopravdy, jste rodič na plný úvazek. Jen máte třeba šedesát dětí, z nichž každé je úplně jiné

– se školkovým řešíte Pata a Mata, s dalším přijímačkou na střední školu a skripta. Snažíte se pojmout svět malého dítěte i mladého dospělého, jejich kamarády, volnočasové aktivity, dětské lásky, rodinné příslušníky, vysněná povolání, sny i obavy. Navíc mi tato práce umožňuje chovat se „střeleně“ – jdu s dětmi na dětské hřiště nebo do kina a jsem za to placený! Děti dobíjejí člověka energií. Dále v této sféře funguje systém supervizí, intervizí, náslechů a k dispozici máme také psychology a psychoterapeuty. Ale přesto k vyhoření dochází, a to velmi často. Pracovník by měl poznat, když potřebuje pauzu, a klidně na rok jít pracovat jinam. Dopřát odpočinek sobě a hlavně dětem.

Máte v plánu založit vlastní zařízení. Jak bude fungovat?
V budoucnu chci založit vlastní ZDVOP. Chci vybudovat takové zařízení, aby na pobyt v něm bylo dítě hrdé. Dnes se totiž děti mnohdy za život v ústavním zařízení stydí. Přitom právě děti se nemají za co stydět – jejich situace je ostuda společnosti, rodičů a státu. Ale než „rozebrat“ systém zvnějšku bude snad jednodušší vytvořit nové zařízení. Takové, které by opravdu fungovalo jako zařízení pro děti, a ne jako pracovní trh pro znuděné lidi, kterým se ještě nechce jít do důchodu. Systém musí jednou začít fungovat v zájmu dětí! A pokud tomu napomůže dobrý příklad, chci s ním přijít.

G HMP

J S

i v

C n ě

h d t

a ř y

l i

u c

p e h

c k

é

h

o

Béna, Boudník, Groch, Hauková, Jetelová, Kabakov, Kmentová, Knížák, Lhota, Medek, Nusberg, Plíšková, Rykr, Válová a další

Městská knihovna, 2. patro

16.3. – 19.6.2022

Pestré literární zážitky

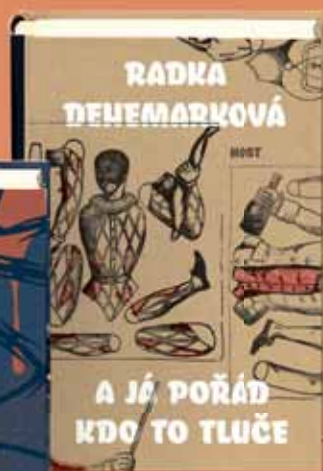
HOST

Matěj Dadák Lovci švábů

Dystopický román z česko-polského pomezí. Kam prchnout ze země, do které jini s nadějí utíkají? Ve městě eskalují nepokoje a na obří těžební plošinu autobusy přivážejí další pracovníky z rozpadající se Evropy. Mezi nimi je i mladý Makedonec Nikola. Tereze, kterou bedlivě střeží její muž, okamžitě imponuje. Nebezpečná známost obrátí její život naruby.

349 Kč Česká beletrie

Radka Denemarková A já pořád kdo to tluče

Nové vydání prozaického debutu oceňované autorky. Jeden zločin. Jedna hra. Dvě ztracené duše spjaté společnou minulostí se profesně potkávají na jevišti. Divadlo jako únik z reality. Divadlo jako terapeutický prostředek. Všichni musejí odehrát svůj part až do hořkého konce.

329 Kč Česká beletrie

Carolyn Steelová Sitopie Jak zachránit svět pomocí jídla

Budoucnost prochází žaludkem. Současná produkce jídla i podoba stravování v globálním měřítku nesevědí nikomu. Jídlo je tak středobodem mnoha globálních problémů. Autorka zpovídá farmáře, architekty a čte literární klasiky a ve své odvážné knize dopřává jídlu důležitost, jaká mu náleží.

449 Kč Non-fiction

Anna Mayrová Bídníci Proč společnost pohrdá nezaměstnanými, ale přesto je potřebuje

O chudobě se dobře diskutuje. Doopravdy ji ale vidět nechceme. Autorka si uvědomuje, že společnost potřebuje obraz chudých a neschopných, aby se ostatní cítili dobře. Vymezuje se vůči této společenské potřebě a zkouší si představit svět, který se obejde bez obrazu neúspěšných.

349 Kč Non-fiction

hostbrno.cz

Oběh evropských literárních děl

**Výzva
na podporu
překladu
je otevřena
do 31. května.**

www.kreativnievropa.cz

**Kancelář
Kreativní Evropa
Kultura**

Poříd'te si novou A2 kolekci!
Váš nákup podpoří
provoz redakce.

www.eshop.a2larm.cz

Krutý prsten duše / Geo Milev

V básních a lyrizovaných prózách bulharského expresionisty a komunisty Gea Mileva najdeme apokalyptické popisy válečných hrůz, temnou variaci na lidové téma, ale i text reagující na zavraždění Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové v roce 1919. Sám Milev zemřel násilnou smrtí jen několik let poté.

Hrob

„... pro sebe hrob si vykopám,
své jméno vytesám si tam
a taky všechny strážně své!“

V zeleném pohledu tvém zvolna mizím –
netečný ke všemu a ledový,
tvůj úsměv mrazivý je pro mě cizí
a každý dotek – těžké okovy;
s vodou i popel piji v teplých doušcích
bez nářku, bez žalu a bez zloby:
okamžik k útěku mě zaklíná –
v dálce je kámen, mech a pustina.

V tajemné dálce na mě hrob můj čeká
– ni cypřiše, ni vrba smuteční –
v náhrobní kámen sám si budu tesat
své jméno, příběh lásky spolu s ním,
své bedné lásky...

Strmí dálka slepá.
Surových hlubin těžké mlčení.
Krvavý měsíc zmírá – čtvrtá čtvrtina –
kol kámen, kosti, mech a pustina.

Savonarola

Smetánka společenského bontonu. Honorace
senzačních skandálů. Vypískaná svita posvát-
ného řádu. Garda zákonné loupeže.

Čistí přečistí
hladící
naleštění
vycídění
bílí –
bílí bělogvardějci.
Žreci Mamonu. Obdivovatelé Molochovi.
Zbožňovatelé mrtvého svědomí. Hrdinové
prodejných objetí. Rytiři manikúry a pedikúry.
Šampioni dobročinných bálů.

Snob.
Mob.
Mops. Mopslík.
Agenti kupčící s veřejnou bezpečností. Kra-
sořečníci svrchovaných národních zájmů.
Rekové konstituce. Žlutáčtí detektivové tis-
ku. Bohatýři spekulace. Drabantí pogromů.
Argonauti akcionářských bank. Apoštolové
opravdové vůle lidu.
Život je sen.
Pravda je pouze na nebi.
Zem je černá.
Trikolóroví rapsódi mrtvé doby. Conquista-
doři civilizace. Husaři kořisti. Legální legá-
ti míru.
Pretoriáni hanebnosti.

Apokalypsa

I.
Vlasatice zelená jako šilenství – rozcuchaná,
strašlivá – přelétá po obloze. Tisíce padají-
cích hvězd – smršť purpurových zrněk síry se
řítí z nadhlavníku dolů nad zhyzděnou tváří
Země; černé útesy skalisek oněměly hrůzou;
voda v hloubi zeleného močálu začíná hořet;
podzemní bubny hluše duní; sopky krásní plo-
chou kůru okolní krajiny; chybí neklid půl-
nočního času.

Kresba David Kukol

Ovčáci v kyprých pastvinách bijí čelem o zem.
Psi ve vsích pohroužených do spánku vyjí
k nočnímu nebi. Vyděšená stáda se hrnou
ven přes ztemnělé nivy. Kohouti v dálce trou-
bí na poplach.

O půlnoci kostelní zvon začíná bít ze sna
– a vzápětí umlká.
Proražené dno Všehomíra – temného
a němého – zeje prázdnotou.
Hluboko v lůně černých mraků rodí se krva-
vá luna...

II.
V hodinu, kdy se mohutná lidská vlna gigan-
ticky a hrozivě převalí přes budovy, přes stře-
chy, přes věže: ó, rachote a třeskote trámů
a střešních tašek pod její tíhou.

A mocný řev posledního přílivu.
A zoufalý, zděšený křik: *Vzpoura!*
Stavíme barikády: bedny, sudy, balíky papí-
ru: ó, praskote neklidných svalů – barikády
s vlajícími rudými prapory.

Opuštěné tramvaje a automobily stojí vydě-
šeně uprostřed liduprázdného bulváru s širo-
ce rozevřenými prázdnyma očima. Před dve-
ře velkých obchodů s hřmotem rychle padají
těžké rolety. Z oken vyšších pater plaše vyku-
kují zvědavé tváře roztomilých služtiček.

Vysoko ze střech štekají neohrožené kulo-
mety: závratné víření – davy, eskadrony, děla,
obrněné vozy – po ulicích, na náměstích, na
dvorech...

Drkotají hrozivá zubiska kulometů.
Výbuch. Panické plameny rozevlávají hřívu.
Smrt.
Ticho.
Naproti gardovým kasárnám, náhle: dvě hro-
zivé řady střelců s rudou páskou na ruce.
Salva.
Furioso.

III.
Přelud stanul před námi s příšernou tváří
Medúzy.

Podzimní uragán bičoval stěny deštěm, listím
a šedým krupobitím. Slavnostně pochodují-
cí holínky se vbrodily do krve. Zazvonily šav-
le úderem do rudých lebek. Fugasy vybuchly
na nepožitých polích. Kolem blátivých cest
se vztyčily němé šibenice. V dálce – hořící vsi.
Šílené probuzení.

Noc padla černá jak náhrobní kámen. Kraj
rozprostřený do šíře ztichl – poset kupkami
čerstvé prsti. Bez kříže.

Nízké topoly splétají holé větve.
Zazářil reflektor a mrštil portrétem minis-
terského předsedy na temné plátno nebe.
Svědomí zlověstně zatleskalo.

Invalidé

Za velikým, čistě prostřeným stolem sedí ne-
hybná lidská koule v modrobíle pruhované
košili. Rukávy visí prázdné: bez rukou. Místo
kalhot krátké vaky: bez nohou. Límec košile
zdobí brunátný míč: hlava bez očí, bez nosu,
bez uší. Jen dva zarudlé důlky vpředu, jakýsi
temný otvor pod nimi a o kousek níž – dvě
řady obnažených zubů.

V rohu stojí lékař v dlouhém bílém plášti. Pro-
hlíží snímky a červenou tužkou rychle maluje
prsty na uši, obočí na rty, nohy na hlavu.

Protáhlou chodbou s pestrými čtvercovými
dlaždicemi poskakují velké živé míče. Lidské
míče. Lidé bez nohou. Chodí po rukou v hluč-
ném, neuspořádaném proudu. Protáhlé bez-
barvé tváře se strnulým úsměvem v očích.

Na holé stěně visí veliký portrét cara. Dva
hrdí generálové po jeho obou stranách. Tři
portréty ve zlatých rámech s trikolórami. Tri-
kolóra se nervózně chvěje v hluchém uniso-
nu s bubnovou palbou, třeskem výbuchů min
a tříštivých granátů.

U protější stěny je v mlčenlivém špalíru
srovnáno 18 párů berlí a čtyři dřevěné nohy.
Hodiny v hloubi chodby naléhavě odbíje-
jí 12.

Smrt

Večerní davy na chodnících. Pod studeným
kýcháním olověného zimního nebe. Nekoneč-
ný černý déšť. A žluté sliny elektrických lamp:
stékají dolů po mokrých chodnících a pletou
se chodcům pod nohy.

Na náměstí u protější zdi stojí v řadě jeden
za druhým stíny kočárů s nehybnými drož-
káři na kozlíku. Rychlé šmouhy prolétávají-
cích aut a náhodné odlesky mokrých deštní-
ků rozetnou občas obraz.

Na všech rozích vyvolávají uprostřed čer-
ného proudu publika kameloti s těžkým sto-
hem novin pod paží. Starci v krátkých, na
loktech dřavých kabátech, ženy ve velkých
roztrhaných křápech, rozšklebených od okra-
jů chodníků přímo proti křiklavým výkladům
obchodů. Bída předměstských uliček hanby.
Proletáři.

Hladem vysílenými hlasy vykřikují:
„Karl Liebknecht a Rosa Luxemburgová zabi-
ti při pokusu o útěk.“

Večerní davy – černé pod žlutými slinami
elektrických lamp – rozlévají se v sverepém
úsměšku po mokrých chodnících Postupim-
ského náměstí.

* * *

Mrtvolně zelená, zhroucená leží
luna, jež ulehla nad bílý práh.
Do ní je vepsán tvůj trýznivý, přízračný znak
a v lunném ledu tu nad prahem leží
odvážný obraz, jež zastírá zloba a tma.
Ledová luna tu leží.

Podzimní hřbitovy zejí –
osleplá okna a zmrtvělé dveře:
podzimní hřbitovy zejí –
zhynulí ve vodách předkové bledí,
kráslí je ohně a smrt a s ní hvězdy.
Podzimní hřbitovy zejí –
ve mžiku nože svit kol světa zakroužil –
pojednou probleskl v dalekých zornících.
Ve mžiku nože svist v temném snu zakroužil –
půlnoční vítr ho se svistem odnáší:
krvavá dlaň tane v bezbarvých paprscích,
zlověstně zvedá se nad bílou zdí.
Ledová luna tu leží.

Z bulharštiny přeložili **Marcel Černý, Dana Hronková, Ludmila Kroužilová a Vendula Suchá.** Knižní výběr
z autorova díla chystá k vydání nakladatelství Dybbuk.

Geo Milev (1895–1925), občanským jménem Georgi Kasabov Milev, byl bulharský spisovatel, překladatel, kritik a básník, ale také výtvarník, divadelník, propagátor kinematografie a teoretik avantgardních uměleckých směrů, zejména expresionismu. V bojích první světové války přišel o oko a léčil se v Berlíně, kde začal spolupracovat s časopisem Aktion. Po návratu do Sofie založil časopis Váhy, baštu bulharského modernismu. Roku 1922 vstoupil do komunistické strany. V květnu 1925 byl spolu s dalšími komunisty souzen za údajnou účast na bombovém útoku na kostel v Sofii. Byl odsouzen k ročnímu vězení a pokutě, ale den po rozsudku byl během „krátkého výsledku“ uškrten a pohřben v masovém hrobě (tento hrob byl objeven v padesátých letech při stavbě přehrady; Milevovo tělo bylo identifikováno díky skleněnému oku).

MAGNESIA LITERA 2022

Spolek Litera děkuje partnerům
a gratuluje vítězům.

KNIHA ROKU

Pavel Klusák: Gott. Československý příběh (Host)

PALMKNIHY LITERA ZA PRÓZU

Stanislav Biler: Destrukce (Druhé město)

MOLESKINE LITERA ZA POEZII

Vladimír Mikeš: Odkud to přichází? (Protimluv)

LITERA ZA KNIHU PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Marka Míková: Kabát a kabelka (Argo)

LITERA ZA NAUČNOU LITERATURU

Jan Žďárek: Ohrožení hmyzem? (Academia)

AKTUÁLNĚ.CZ LITERA ZA PUBLICISTIKU

Pavel Klusák: Gott. Československý příběh (Host)

DILIA LITERA ZA DEBUT ROKU

Tereza Dobiášová: Tajemství. Neskutečný příběh
Anežky České (Jota)

LITERA ZA NAKLADATELSKÝ ČIN

Lucie Doležalová, Karel Pacovský a kol.: Lipnická bible
(Spolek Za záchranu rodného domu Jana Zrzavého)

LITERA ZA PŘEKLADOVOU KNIHU

Jacek Dukaj: Led (Přel. Michael Alexa
a Michala Benešová, Host)

MAGNESIA BLOG ROKU

Kateřina Panou: Řecké štěstí (Facebook)

KOSMAS CENA ČTENÁŘŮ

Pavel Tomeš: Až na ten konec dobrý (OTOČ)

MAGNESIA

PALMKNIHY

KOSMAS

Česká televize

Dílka

M

A

Aktuálně.cz

RESPEKT

Národní divadlo

Česká republika

PPS

LUXOR

A2

host

iliteratura.cz

konzeptsberger

ELVOI

BEHNEK

KLIMACENTRUM

ČESKÝ DOPROUD

ČESKÝ DOPROUD

ČESKÝ DOPROUD

ČESKÝ DOPROUD

ČESKÝ DOPROUD

ČESKÝ DOPROUD

Bratislavský knižný festival Bratislava 11.–15.5.2022 Book Festival Nová Cvernovka

Bratislavský knižný festival Bratislava 11.–15.5.2022
Book Festival Nová Cvernovka

Partners:

GEOPOLITIKA A SPOLEČNOST V MĚSTSKÉ KNIHOVNĚ V PRAZE

(přednášky a diskuze)

2. 5. 17:00

Supervelmoc? Vše, co potřebujete vědět o současné Číně
Hosté: **Richard Turcsányi**
a **Filip Šebok**

3. 5. 19:00

Proč jsme na válku na Ukrajině nebyli připraveni, i když jsme být měli?
Host: **Lenka Víchová**

17. 5. 19:00

Na frontách informační války: S **Petrem Nutilem** o kritickém myšlení

19. 5. 17:00

Podpora a kontrola: České země a uprchlíci
Host: **Michal Frankl**

24. 5. 19:00

Fragmentace české společnosti
Host: **Martin Buchtík**

Ústřední knihovna, Mariánské nám. 1

www.mlp.cz/akce

Městská knihovna v Praze

rachot.cz
rachotcz

25TH RESPECT FESTIVAL

18.—19. 6. ROHANSKÝ OSTROV OPEN AIR

OUMOU SANGARÉ MALI
BENIN INTERNATIONAL MUSICAL BENIN
FOFOULAH UK, GAMBIE, SENEGAL
CANZONIERE GRECANICO SALENTINO ITÁLIE
ETENESH WASSIE ETIOPIE, FRANCIE
ATINE ÍRÁN, PALESTINA, FRANCIE
WILL GUTHRIE & GHASSEN CHIBA AUSTRÁLIE, TUNISKO
TAMIKREST NIGER, MALI, ALŽÍRSKO, FRANCIE
NAKIBEMBE XYLOPHONE TROUPE UGANDA
& další...

2. 5. ENSEMBLE NIST-NAH AUSTRÁLIE, UK, FRANCIE **VZLET**
12. 5. TENORES DI NEONELI ITÁLIE **KINO PŘÍTOMNOST**
22. 5. ISFAR SARABSKI TRIO ÁZERBAJDŽÁN
KONCERTNÍ SÁL PRAŽSKÉ KONZERVATOŘE
26. 5. DAVID ROTHENBERG USA **ATRIUM NA ŽIŽKOVĚ**

Partners:

Strach a normalizace války

K postojům ruské společnosti

Po dvou měsících od napadení Ukrajiny ruská veřejnost osciluje mezi několika základními polohami. Většina buď přitakává agresivní proválečné propagandě, nebo se snaží – dokud to jde – užívat pozůstatků předválečného života. Část Rusů nicméně setrvává ve stavu protirežimního vzdoru.

OLGA PAVLOVA

Na konci února a počátkem března vyšlo v Rusku mnoho lidí demonstrovat proti válce na Ukrajině, ale k žádné změně to nevedlo. Několik kilometrů hlavních městských tepen v Moskvě uzavřely policejní zátarasy a příslušníci bezpečnostních složek odvěkli bez zbytečného otálení každého, kdo se v těchto ulicích vyskytl. Nesouhlasné hlasy byly umlčeny. V současnosti se protesty proměnily v partyzánský aktivismus. Jde zejména o protiválečné a protirežimní nápisy nebo různé vzkazy na fasádách, avšak jsou většinou nenápadné a psané fixou. Pracovníci komunálních služeb je odstraňují, ale nápisy se na zdech objevují znovu. Mnozí lidé také – ať už dobrovolně nebo z donucení – odcházejí ze státních institucí, přerušují spolupráci na státních projektech, a pokud mají možnost, prchají ze země. Prorežimní písmeno „Z“ zatím vládne na televizních obrazovkách i ve stanicích a vagónech metra. Vzrostl také počet ruských vlajek ve veřejném prostoru: vyvěsili je na výročí „anexe Krymu“ a vyvěšené už zůstaly. A tu a tam – u výstupu z metra nebo na projíždějícím SUV – se objeví i vlajka sovětská.

Obyčejný člověk

Každým dnem je těžší říct, co si kdo skutečně myslí. V něčem je dnešní situace podobná teroru ve třicátých letech 20. století, hrozí ovšem pouze vysoké pokuty, případně roky ve vězení. Panuje atmosféra bezmocného strachu. Průměrný Rus opět mlčí nebo aktuální události tiše probírá jen s těmi, jimž opravdu věří. Na veřejných místech se lidé tématu války vyhýbají obraty jako „není to

tak jednoznačné“ či „celou pravdu stejně neznáme“. Spolu se strachem roste i agresivita a stále častěji se vyskytují případy udávání. Zapadá to do konstruktů „obyčejného člověka“, jenž za nic nemůže a svou hloupost a krutost ospravedlňuje vlastní obyčejností a bezvýznamností.

Rétorika současné propagandy přitom není sovětského, ale postsovětského původu, pochází totiž z dob výbuchů panelových domů v Moskvě. Tehdy čerstvě úřadující prezident Vladimir Putin začal vyvolávat strach a šířit nenávist k Západu, přičemž sám sebe prohlásil za strážce tradičních ruských hodnot. Dnešní válka na Ukrajině jako by podnapilé příkryvovače z kuchyní panelových bytů a neofašisty ze sídlišť z přelomu devadesátých a nultých let mobilizovala. Obě tyto skupiny dospěly, mají potomky a dnes tvoří důležitou oporu režimu. Současnou agresivní propagandu jejich členové přijali za svou a ochotně ji šíří dál. Důvěřují každému slovu a vůbec jim nepřijde divné, že se zamlčují jiné než státní informační zdroje. Raději setrvávají ve světě iluzorní stability a z nekonečného množství sociálních problémů ruské společnosti viní Západ, odpůrce režimu a přistěhovalce. Formuje se tak jakási „sekta svědků ukrajinského nacismu“.

V takzvaném Rusku

Život však nestojí na místě: o víkendech je na ulicích rušno, lidé se promenují, chodí do barů, divadel a muzeí. Snaží se žít svůj běžný předválečný život. Někteří ho kombinují s partyzánským společenským aktivismem, další prostě před hrůzami války zavírají oči. Demonstrací je stále méně, neboť všude čekají strážci pořádku v kuklách a s automaty. Nelení ani nejvyšší úředníci, kteří dočasně odložili masky a už ani nepředstírají formální dodržování zákonů. Současná vládní garnitura pocituje obavy a snaží se urvat poslední kousky režimního koláče. Prázdné obchody světových značek, které odešly z ruského trhu, skoro nikoho netrápí, neboť ve výlohách ještě stále postávají oblečené figuríny. Mnohonásobně se ovšem zvýšily ceny za elektromer a zahraniční léky.

Nejdůležitějším přívlastkem vysvětlujícím současné dění se stalo slovo „takzvaný“. Vede se takzvaná speciální operace, řídí ji takzvaný prezident takzvaného státu a takzvaná

Protesty se proměnily v partyzánský aktivismus. Hioshi: Bez názvu, 2022

společnost ji sleduje v takzvaných médiích. Díky tomu se vytvořila dokonalá iluze klidu, v němž v posledních dvou měsících dvě třetiny ruské společnosti žijí mezi zbytky předválečného „blahobytu“ a tváří se přitom, že stále ještě existuje jistá morální či hmotná rezerva.

Nemají zkrátka ani čas, ani chuť pochybovat o budoucnosti Ruska, neboť atmosféra strachu a normalizace zločinů jim nedovoluje, aby se ze samovyhlazovací hry na velkou říši probrali.

Autorka je komparatistka.

par avion

Z ČÍNSKÝCH MÉDIÍ VYBRAL FILIP JIROUŠ

Ačkoliv velká část světa řeší válku na Ukrajině nebo nové lockdowny v jižní a východní Číně, z čínských médií se může zdát, že je všechno v nejlepším pořádku. Hlavní zprávy se týkají příprav na dvacátý celostátní sjezd Komunistické strany Číny a jiných politických aktivit prezidenta Si Ťin-pchinga. Státní tisková agentura Nová Čína tak například dala prostor situaci na Ukrajině pouze v drobném a zastrčeném titulku odkazujícím na jiný web. Lidová síť, webová verze stranického Lidového deníku, pak věnuje Ukrajině dva články: jeden k vyjádření čínských představitelů, že řešením krize je příměří nebo zastavení války, druhý o videokonferenci G7, Evropské unie a NATO na ukrajinské téma. Podobně se to má s pandemií koronaviru v Číně: Nová Čína jí věnuje jeden drobný titulek, Lidový deník dva komentáře a jednu zprávu. Trochu jiná je situace v regionálním

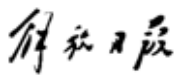
tisku, který i přes stranickou a cenzurní kontrolu publikuje poměrně rozmanitý obsah, jakkoli někteří západní komentátoři tvrdí, že v Číně žádná diverzita v médiích neexistuje. Šanghajský pozorovatel, online verze Osvobozeneckého deníku, který spadá pod Šanghajský městský výbor komunistické strany, je nicméně různých článků a komentářů k tamnímu lockdownu plný a najdeme zde i větší poměr příspěvků o válce na Ukrajině. Naopak zcela chybějí projevy aparátčků včetně těch lokálních, které se objevují v hlavních titulcích tištěného deníku.

Hlavní aktuální zprávou k válce se stala krátká rešerše článku čínského velvyslance v USA Čchin Kanga pro americký časopis The National Interest z 18. dubna. Ve shrnutí od **Nové Číny** z 19. dubna velvyslanec zdůrazňuje čínské odmítání jakéhokoliv narušování teritoriální integrity a svrchovanosti států a kontinuální „lásku k míru a odmítání války“. Velvyslanec upozorňuje na nutnost reflektovat rozšiřování NATO na východ Evropy jako užitečný kompas pro hledání poválečného mírového uspořádání v regionu. **Hlavní myšlenkou Čchinova textu je ovšem varování**

americké strany, aby „nezneužila ukrajinskou krizi k pokažení čínsko-amerických vztahů“. Velvyslanec upozorňuje na hrozbu „nové studené války“ (což je poměrně častý rétorický obrat v čínské diplomacii, podobně jako je pro orgány ČLR běžné osočovat své kritiky ze „studenoválečného myšlení“). Už teď jsou podle něj Spojené státy ve studené válce přinejmenším s Ruskem, a tento konflikt by se neměl rozšířit i na Čínu. Konkrétně se Čchin ohradil proti snahám „některých lidí“ vidět Čínu a Rusko jako novou Osu, svalovat vinu za ukrajinskou krizi na ČLR nebo vytvářet asociace mezi otázkou Ukrajiny a otázkou Tchaj-wanu. Právě u Tchaj-wanu se velvyslanec vrací ke své úvaze o rozšiřování NATO v Evropě – to považuje za „starou cestu“ Evropy, již by se neměly státy v Pacifiku vydávat. Bylo by to podle něj ignorování varovného příkladu Ukrajiny. V textu ovšem ani jednou nepadne slovo válka a velvyslanec nepojmenuje viníka krize či agresora. Podobně jako Čchin se zástupci Číny snaží „vysvětlovat nedorozumění“ v otázce čínského postoje k ruské invazi na Ukrajině i jinde, nejnověji to dostala za úkol v našem regionu zvláštní vyslankyně čínského ministerstva zahraničí pro oblast střední a východní Evropy Chuo Jü-čen. Podle článku Magdaleny Slezákové pro Deník N to však vypadá,

že v Praze pochopení pro čínský postoj k Rusku a Ukrajině nenašla.

V šanghajském tisku o tom, kdy má lockdown přesně skončit, už raději přestali psát. Nenajdeme tu ani žádné odhady konce drakonických opatření, která po Wu-chanu v roce 2020 znovu šokovala svět brutalitou v přístupu k lidem i zvířatům. **Osvobozenecký deník** publikoval 20. dubna pouze zprávu, v níž zmiňuje, že příjem nových pacientů v nemocnicích je přibližně na úrovni množství těch, kteří léčebná zařízení opouštějí (což by znamenalo, že opatření budou s ohledem na nulovou toleranci vůči koroně ještě nějaký čas trvat). Na druhou stranu hned na titulní straně noviny oslavují obnovení provozu v šanghajské továrně společnosti Tesla Elona Muska. Většina článků se ovšem zaměřuje na chválu zdravotníků a dobrovolníků nebo upozorňují obyvatele na tresty za padělání testů na covid či záměrné šíření nemoci. Oproti tomu v zahraničních médiích šanghajský lockdown představuje zásadní téma. **Vzhledem k tomu, že jde o jeden z nejdůležitějších přístavů světa, částečné uzavření Šanghaje by mohlo způsobit další inflační šok v již tak špatné globální ekonomické situaci.**

Meze a možnosti

Otázka svobody v myšlení Michela Foucaulta

Analyzovat možnosti svobodného jednání u filosofa, který se proslavil mimo jiné tím, že odhalil diskursivní omezení, jichž si naše myšlení není vědomo, není snadný úkol. Jan Petříček se ve své knize snaží zodpovědět otázku, zda v díle francouzského myslitele zbývá prostor pro obecný pojem svobody a jakým způsobem se tato svoboda projevuje.

ČESTMÍR PELIKÁN

Můžeme u skeptika a nominalisty, jakým byl Michel Foucault, předpokládat obecné pojmy? Zdálo by se, že přinejmenším jednu univerzálii používá poměrně často – je to pojem svobody. Ale není tomu tak, že ho i v tomto případě zajímají mnohem více konkrétní případy svobodného jednání než obecný pojem? Sám Foucault k tomu řekl: „Věřím ve svobodu jedinců. Lidé reagují ve stejné situaci velmi rozdílně.“

Když nakladatelství Karolinum vydalo útlou knihu Jana Petříčka s názvem *Foucaultova filozofie svobody*, probudilo to ve mně nemalou zvědavost. Dozvíme se z ní něco nového o Michelu Foucaultovi – filosofovi, jehož odkazu se v současnosti věnují tři akademická periodika a o němž jsou každoročně publikovány desítky knih a stovky článků, jejichž tématem je obvykle už jen nějaký velmi specifický aspekt jeho díla?

Mimo systémy?

Petříček si ve své stostránkové knize, která je mírně dopracovanou diplomovou prací, stanovil nelehký úkol. Nejprve čtenářům předkládá problém či paradox, jemuž Foucault musel ve svém díle čelit: jako myslitel, který je znám především díky analýzám struktur či systémů omezení a uzavření, nám ukazoval jednak iluzivnost našich svobod, neboť jsme si dosud tyto meze neuvědomovali, respektive měli jsme je za přirozené a samozřejmé, jednak nové možnosti svobody, protože s poznáním mezi a jejich nesamozřejmosti se vždy pojí i myšlenka na jejich překročení.

Hlavní Foucaultův problém ale podle Petříčka spočívá v námitce, zda nejsou komplexní popisy diskursivních formací příliš totalizující a deterministické. Existují v nich vůbec nějaké možnosti iniciativy, která ve svém důsledku bude realizací svobody a povede ke změně? Nebo jsou všechny zlomy a transformace pouze důsledkem působení anonymních sil? A další otázka: nakolik se Foucaultovo studium apriorních podmínek, které určovaly fungování minulých diskursivních formací, projevilo v jeho možnosti svobodně myslet a jednat v jeho vlastní době, v rámci jeho vlastní situace, určené rovněž pravidly a omezeními dobového diskursu? Nestavěl se sám Foucault tak nějak mimo všechny systémy a nepřisuzoval si tím zcela výjimečné postavení?

Pět modalit svobody

Knihy je členěna do tří kapitol, které načrtávají tři fáze Foucaultova pojetí svobody v konfrontaci s analyzovanými strukturami a systémy od jeho raných prací až po poslední díla. Petříček přitom předestírá taxonomii pěti modalit chápání svobody ve Foucaultově díle, ačkoli – jak připouští – pátý typ je poněkud sporný. Nejprve tu máme politickou svobodu, jež souvisí s pojetím moci jako „způsobu jednání, které působí na jiná jednání“, což svobodu přímo předpokládá. Jen svobodné subjekty mohou působit navzájem jeden na

Cesta myšlení vede od kritiky přes svobodu k problematizaci. Foto Mike Castleman

druhý – tam, kde tato svoboda chybí, nejedná se o vztahy moci, nýbrž o zotročení. Dále je zde etická svoboda ve smyslu pozdního Foucaultova díla, kde je etika chápána jako „reflektovaná praxe svobody“, tedy promyšlená práce na zdokonalování sebe sama. Svoboda je zde brána jako možnost nebo spíš schopnost spontánní aktivity subjektu. Třetím modelem je svoboda reflexe, tedy možnost a schopnost odpoutat se pomocí myšlení od daností, nacházet problémy, reflektovat nesrovnalosti v samozřejmostech, jež před nás staví naše uzavřená skutečnost. Předposledním případem je podle Petříčka svoboda transformace. Jestliže svoboda reflexe umožňuje zhlédnout apriorní danosti diskursivní formace a případně je dokonce zpochybnit, svoboda transformace umožňuje vyvolat změnu. Konkrétní svoboda se totiž nakonec realizuje právě transformací našich praktik. A na závěr je tu takzvaná ontologická svoboda, jakési pozadí, které vůbec jakoukoli svobodu umožňuje. Taková svoboda by však nebyla atributem jednotlivého subjektu, ale spíše obecných struktur, v nichž jsou jednotlivé subjekty zasazeny. Navíc je dosti obtížné vyskyt takového pojmu u Foucaulta prokázat.

Výklad dále postupuje tím, že se pokouší v historických freskách francouzského myslitele identifikovat místa či momenty uplatnění některého z uvedených modů svobody, jejich variace či rekombinace. V nejstarších, „archeologických“ dílech je to vnějšek historických formací, který je možné nalézt ve zlomech mezi epochami nebo v anachronismu některých postav; privilegovaný přístup k němu mají umělci, zejména pak spisovatelé. Jde převážně o reflexivní formu svobody. V *Archeologii vědění* (1969, česky 2002) se pak podle Petříčka začínají objevovat zárodky nového konceptu, který přenáší možnost svobody do nitra samotných diskursivních formací – zde se jedná o koncept problematizace. Myšlení v rámci uzavřených systémů stále naráží na drobné rozpory, nesnáze a neshody, tedy – obecně řečeno – problémy. Ty se stávají prvotními zárodky budoucích trhlin, zlomů

či prahů, které představují potenciální prostor svobody, a nejen etické či reflexivní, ale nakonec svobody transformovat celé diskursivní formace. Právě ke studiu a analýze těchto forem problematizace jako možnosti, jak se setkávat s konkrétními věcmi, směřovala podle autora poslední fáze Foucaultova díla.

Cesta myšlení

Jako řešení problému svobody nám autor na závěr nabízí shrnutí: podle Foucaulta jsme vždy v područí neosobních systémů, které ovládají naše mluvení, konání, a dokonce i způsob, jakým se vztahujeme k sobě samým, a tyto systémy nemůžeme nikdy ovládnout. Nastávají však příležitosti, kdy je můžeme zpochybnit, problematizovat, a v krajním případě tím zahájit nejistý proces změny. A právě tyto příležitosti představují pomíjivé a dočasné prostory svobody, nabízející se v trhlinách, v problematických, nejistých, porušených bodech systému. Cesta myšlení vede od kritiky přes svobodu k problematizaci.

Výše uvedený výklad recenzované knihy je pochopitelně značně zjednodušující a reduktivní, stejně jako je tato kniha nezbytně zjednodušením a redukcí Foucaultova díla. Obsahuje nicméně pozoruhodná místa, zejména ve chvílích, kdy nabízí přesné a důsledné čtení některých pasáží *Archeologie vědění* nebo posledních svazků *Dějin sexuality* (1976, česky 2003) a drží se analýzy určitých klíčových bodů. Méně přesvědčivá je tam, kde se pokouší z analyzovaného materiálu vyvozovat zobecňující závěry – čehož si je vědom i sám autor, když na jednom místě praví, že se poněkud odchyluje od litery Foucaultových textů. Jak je ale v knize také řečeno, filosofické myšlení je práce na sobě samém a právě v tom možná spočívá ta pravá svoboda – stávat se někým jiným, nebýt už tím, čím jsme byli dosud. Těšme se proto na další autorovu práci, jež na Foucaultovo dílo naváže třeba jen vzdáleně či nepřímě.

Autor je překladatel a historik.

Jan Petříček: Foucaultova filozofie svobody.
Karolinum, Praha 2021, 108 stran.

78
MOSTRA INTERNAZIONALE
D'ARTE CINEMATOGRAFICA
LA BIENNALE DI VENEZIA 2021
Official Selection

THRILLER PODLE
SKUTEČNÉ UDÁLOSTI, KTERÁ
OTŘÁSLA POLSKEM 80. LET

NEZANECHAT
STOPY

FILM JANA P. MATUSZYŃSKÉHO

V KINECH
OD 5. KVĚTNA

Migrace a environmentální krize

Proč musí klimatická spravedlnost překračovat hranice?

Řešení problémů spojených s vysídlováním v důsledku klimatické krize se elity globálního Severu pokoušejí hledat v přeměně migrantů v levnou pracovní sílu. Kanadská aktivistka a spisovatelka a Harsha Walia tento přístup kritizuje a volá po skutečně internacionalistické alternativě, přesahující národní i jiné hranice.

HARSHA WALIA

Sloganem grassroots hnutí Pacific Climate Warriors se stalo zvolání „Netopíme se, bojujeme“. Během klimatických summitů OSN, ale také při blokáдах australských uhelných přístavů bijí původní obyvatelé z dvaceti tichomořských ostrovních států na poplach, aby upozornili na důsledky globálního oteplování pro národy z nízko položených korálových ostrovů. Odmítají přitom narativ spojený s viktimizací („K tomu, abyste pochopili, že jsme v krizi, nepotřebujete moji bolest ani slzy,“ říká Samoanka Brianna Fruean) a vyzývají fosilní průmysl a velké koloniální společnosti k přijetí odpovědnosti.

Ekologický apartheid

V důsledku klimatických katastrof je na celém světě ročně vysídleno asi 25,3 milionu lidí, tedy každou jednu až dvě sekundy jedna osoba. Už v roce 2016 přitom bylo vysídlení způsobených klimatickými katastrofami třikrát víc než těch zapříčiněných pronásledováním. Podle odhadů bude do roku 2050 jen v Africe, jižní Asii a Latinské Americe vysídleno 143 milionů lidí. Některé předpovědi migrace v důsledku globálních změn klimatu hovoří až o miliardě.

Zkoumání toho, kdo je vysídlením nejvíce ohrožen, zároveň odhaluje trhlinu mezi bohatými a chudými, mezi globálním Severem a Jihem a mezi bílými a černými, domorodými

nebo jinak etnizovanými „druhými“. Globalizované asymetrie moci přitom nejen způsobují migraci, ale také omezují mobilitu. Vysídlení lidé – často ti nejméně zodpovědní za globální oteplování – tak narážejí na vojensky střežené hranice, a zatímco samotná změna klimatu je politickou elitou ignorována, klimatická migrace je prezentována jako problém bezpečnosti hranic a stává se argumentem bohatých států pro jejich opevňování. Například v roce 2019 vyzvaly australské obranné síly ke zvýšení počtu vojenských hlídek v australských vodách, aby mohly účinněji zadržovat klimatické uprchlíky.

Rozvíjející se oblast „klimatické bezpečnosti“ tedy upřednostňuje militarizované hranice, které dokonale zapadají do ekologického apartheidu. „Hranice jsou největším spojencem životního prostředí, právě s jejich pomocí zachráníme planetu,“ hlásá strana francouzské krajně pravicové političky Marine Le Pen. Zpráva amerického Pentagonu o bezpečnostních důsledcích klimatické změny pak přímo vyjadřuje nepřítelství vůči klimatickým uprchlíkům: „Ochrana hranic po celé zemi bude zesílena, aby zadržela nežádoucí hladovějící imigranty z karibských ostrovů (kteří představují obzvláště vážný problém) a také z Mexika a Jižní Ameriky.“ Mimo to Spojené státy u floridského pobřeží spustily operační plán Vigilant Sentry (Bdělá stráž) a vytvořily bezpečnostní skupinu Homeland Security Task Force Southeast, jejímž smyslem je bránit uprchlíkům z Karibiku ve vstupu do USA po moři a zadržené migranty deportovat.

Levná práce migrantů

Souběžně s posilováním hraničních kontrol je coby klimatická adaptační strategie stále více prosazována migrace spojená s dočasnou prací. V rámci takzvané Nansenovy iniciativy (multilaterální, státem řízený projekt řešení migrace způsobené klimatem) předložila australská vláda plán na organizování dočasné sezónní pracovní migrace jako klíčové řešení při budování klimatické odolnosti v tichomořské oblasti. Australské prohlášení k Mezivládnímu globálnímu jednání

Nansenovy iniciativy přitom nepředložil ministr životního prostředí, ale ministerstvo pro imigraci a ochranu hranic. Nový program Pacificko-australské pracovní mobility usnadňuje od dubna 2022 australským podnikům dočasně „insourcovat“ pracovníky s nízkou mzdou (kteří jsou v programu definováni jako „málo kvalifikovaní“ nebo „nekvalifikovaní“) z malých tichomořských ostrovních zemí, jako jsou Nauru, Papua Nová Guinea, Kiribati, Samoa, Tonga nebo Tuvalu. Není náhodou, že mnohé z těchto zemí jsou již více než sto let pustošeny australským kolonialismem.

Austrálie ale není jediná země, která dělá z vysídlených klimatických uprchlíků dočasně pracovní migranty. S rostoucí nekontrolovanou a nepravdělnou migrací – včetně té klimatické – se programy pro dočasné pracovní migranty staly celosvětově rozšířenou šablonou. Elity prezentují pracovní migraci jako dvojí výhru: státy s vysokými příjmy tak vyřeší nedostatek pracovních sil, aniž by musely přichozím pracovníkům poskytovat jistotu zaměstnání nebo občanství, zatímco v zemích s nízkými příjmy se prý zmírní strukturální chudoba prostřednictvím peněz, které budou migranti posílat domů. Nebezpečné nebo špatně placené práce v zemědělství, domácnosti a službách jsou tak už nyní téměř výhradně „insourcovány“. Insourcování a outsourcing přitom tvoří dvě strany téže neoliberální mince: záměrně podhodnocenou pracovní sílu a politickou moc. Nepleťme si to s volným pohybem – dočasná pracovní migrace představuje extrémně neoliberální přístup ke komplexu zahraniční, klimatické, imigrační a zaměstnanecké politiky, jehož cílem je dále rozšiřovat stávající možnosti akumulace kapitálu prostřednictvím disciplinace nadbytečného obyvatelstva.

Mezinárodní organizace práce (ILO) uvádí, že dočasní pracovníci z řad migrantů čelí nucené práci, nízkým mzdám, špatným pracovním podmínkám, absenci sociální ochrany, omezování svobody sdružování, diskriminaci, xenofobii a sociálnímu vyloučení. V rámci tohoto státem posvěceného nevolnictví jsou pracující právně svázáni se zaměstnavatelem

a mohou být kdykoli deportováni. Dočasní migrantští pracovníci jsou udržováni v podřízenosti hrozbami výpovědi a deportace, což svědčí o spojitosti mezi imigračním statusem a prekarizovanou prací.

Prostřednictvím programů zaměřených na dočasnou pracovní migraci je levná pracovní síla nejdříve zachycena na státní hranici a poté vykořisťována zaměstnavateli. Státní hranice tedy nejsou určeny k zadržení všech migrantů, ale k vytvoření podmínek „vyhostitelnosti“, což zvyšuje sociální a pracovní nejistotu přichozích. Ti jsou pak označováni jako „zahraniční pracovníci“, což podporuje xenofobii. A i když jde o dočasné pracovníky, takzvaná dočasná migrace jako taková se stává trvalým, státem řízeným neoliberálním mechanismem.

Hraniční režimy

Debaty o budování spravedlivějších a udržitelnějších politicko-ekonomických modelů se aktuálně soustředí kolem Green New Dealu. Většina návrhů zelených politik v USA, Kanadě, ve Spojeném království a Evropské unii reflektuje potřebu řešit ekonomickou nerovnost, sociální nespravedlnost a klimatickou krizi zároveň, a to transformací našeho extraktivního a vykořisťovatelského systému na nízkouhlíkovou, feministickou a pracujícími či lokálními komunitami utvářenou společnost, která bude založená na péči. Jakkoli však Green New Deal chápe klimatickou krizi a krizi kapitalismu jako propojené (a nikoli tedy jako dichotomii „životní prostředí versus ekonomika“), jeho nedostatkem zůstává omezený rámec. Jak napsaly výzkumnice Harpreet Kaur Paul a Dalia Gebrial, „Green New Deal zůstává z velké části v zajetí představ spojených s národem“.

Návrhy, které nejsou internacionalistické, si však v našem oteplujícím se světě zahrávají s rizikem trvalého klimatického apartheidu a imperialistické nadvlády. Bohaté státy by přitom měly napravovat globální a zároveň asymetrické dopady klimatického dluhu, důsledky nespravedlivých obchodních a finančních dohod, vojenské nadvlády, vykořisťování pracujících i sekuritizace hranic. Uvažovat o hranicích ovšem nemůžeme bez kontextu moderního národního státu a jeho propojení s imperialismem, kapitalismem, rasou atd. Hranice už nejsou jen pevně stanovené čáry vymezující území. Hraniční režimy posiluje dohled dronů, zachycování lodí s migranty nebo bezpečnostní kontroly daleko od samotné hraniční linie. Austrálie zadržuje migranty v Oceánii, zatímco „Pevnost Evropa“ přesouvá dohled nad uprchlíky a jejich detenci do oblasti Sahelu a Blízkého východu. A v obou případech se překresluje mapa naší koloniální současnosti.

Snad nejurážlivější je, když kolonialistické země panikaří kvůli „krizi na hranicích“ a stavějí se do role obětí. Po tři staletí přitom byly genocida, vysídlení a pohyb milionů lidí určovány evropským kolonialismem, transatlantickým obchodem s otroky z Afriky nebo importovaným nevolnictvím uvaleným na asijské dělníky. Impérium a zotročení založené na omezování pohybu jsou nicméně základem globálního apartheidu i dnes a nadále určují, kdo kde a za jakých podmínek může žít. A hranice jsou vytvářeny tak, aby tento apartheid podporovaly.

Svoboda zůstat na místě stejně jako svoboda pohybu – a tedy svoboda bez hranic – přitom představují dekoloniální reparace, které měly být už dávno splaceny.

Autorka je spisovatelka a aktivistka.

Plot oddělující španělskou Ceutu od zbytku Maroka. Foto Mario Sánchez Bueno (CC BY 4.0)

Z anglického originálu **Why climate justice must go beyond borders**, publikovaného na webově platformě OpenDemocracy, přeložil **Otakar Bureš**. Redakčně kráceno.

Festival performance!!!!
Festival of Performance Art????

6.–7.5.2022?????!!!!
 Divadlo X10, Praha?!

matterof.art | cz.tranzit.org

@tranzit.cz
 @biennale.matterof.art

Všichni jsme emo- tivní!

We Are All Emotional!

Kurátoruje / *Curated by* tranzit.org???!!!

tranzit.org

Ve věci umění
 Matter of Art

ERSTE
 Kulturg

DIVADLOX10

Vltava
 Český rozhlas

A2

A2LARM

ART
 ANTIQUES

ARTALK

Artyčok.tv

Flash Art

kapitál

Až do těch hrdel a statků

Karel Pecka mezi dokumentem a fikcí

Karel Pecka. Foto Ministerstvo vnitra

V březnu uplynulo pětadvacet let od smrti spisovatele a bývalého politického vězně Karla Pecky, zřejmě nejznámějšího českého autora lágrové literatury. Jak se zkušenost pobytu v trestním táboře odrážela v jeho psaní a jak hodnotil společenský vývoj v Československu padesátých až devadesátých let?

MATĚJ METELEC

„Spisovatel by neměl znát materiál příliš dobře, jinak ho materiál rozdrťí,“ píše v jednom vzpomínkovém textu Varlam Šalamov, autor cyklu *Kolymských povídek* (1966, česky 2012–2019), jedné z umělecky i dokumentárně nejhodnotnějších „zpráv“ o stalinském gulagu. Lágrová literatura s sebou nese paradox: proč psát namísto pamětí beletrii, tedy fikci, když jde o autenticitu? Jedním z důvodů může být, že literatura namísto přiblížení se „skutečnosti“ naopak umožňuje se od něj vzdálit natolik, aby teprve bylo možné jej adekvátně uchopit. Avšak aby autenticita neutrpěla, musí ji uchopit realistickými prostředky. Není náhodou, i když je to nepochybně mírně bizarní, že maďarský filosof a literární teoretik György Lukács, který za sebou kromě vrcholných intelektuálních výkonů měl i léta poklonkování stalinistické ortodoxii, na konci života oslavoval prózy Alexandra Solženicyna coby „renesanci socialistického realismu“.

Karel Pecka strávil v táborech téměř jedenáct let a Solženicyna, jak sám říkal, četl „především pro srovnání našich a ruských vězeňských reálií, nikoli jako literární text. Vůbec jsem totiž nevěděl, jak mám svou práci hodnotit, a nejsem si tím ostatně jist dodnes.“ Čímž sám pregnantně podchytil zmíněný paradox lágrové literatury, stojící mezi dokumentem a fikcí. Literárnost je rizikem, které může váhu dokumentu znehodnotit, na druhou stranu, jak Pecka říká o lágru v povídce Nejenom chlebem: „Tady je taky poezie, je dokonce i tady.“

Osmnáct deka chleba

Peckův odboj po roce 1948 znamenal podíl na cyklostylovaném časopise Za pravdu, v jehož dvou číslech v nákladu sedmdesáti kusů se objevily články kritické ke komunistickému režimu, a pokus o přechod statní hranice. Zadržen byl v květnu 1949, 2. listopadu se konal soud a už sedmého fáral na kladenském dole Fierlinger, odsouzený na jedenáct let za velezradu. Po roce na Kladně byl přesunut do Jáchymova, kde byly podmínky daleko horší, zvláště na dole Nikolaj „byl strašlivý hlad: osmnáct deka chleba na den. To jsou dva tenké krajíce.“ V tom, že jídlo hrálo v životě vězně nesmírně důležitou úlohu, se československé lágry nelišily od těch sovětských. Významné rozdíly ale existovaly, a nejen proto, že na Kolymě se s menšími přiděly jídla pracovalo v padesátistupňových mrazech, ale také v roli, jakou hráli v lágrech profesionální zločinci. Sovětským táborům totiž zločinci vládli a podle Šalamova byl na lágrech možná nejhorší právě způsob, jakým se „kriminálnícká morálka vkrádá do svobodného

života“. Pecka naopak vzpomínal na to, že „jeden z obrovsky světlých zážitků tohoto údobí“ byl, že s „převahou politických případů se v táborech utvořil mravní kodex, který skutečně platil jako zákon“.

Za to, že se stal mluvčím stávky, byl Pecka v roce 1954 transportován na trestní tábor Elko, známý jako „tábor černé smrti“, kde se zpracovávala uranová ruda. Tam strávil půl roku, než byl přesunut na daleko mírnější lágr Bytíz u Příbrami. Ve „vnitrozemí“, navíc v době poststalinského tání, se zmírnily podmínky a zlepšily přiděly. „Jakmile se nemusel shánět chleba, sháněly se knížky.“ A Karel Pecka začal znovu psát.

Proměny kultury

Když v roce 1963 vyšla v časopise Plamen ve čtyřech pokračováních Solženicynova novela *Jeden den Ivana Děnisoviče*, otevřela se cesta k vydání Peckových próz. V roce 1965 poslal Pecka své povídky do časopisu Host do domu a Milan Uhde jednu z nich otiskl. V té době už probíhalo nakladatelské řízení o Peckově prvním románu *Veliký slunovrat*. Ten sice vyšel až v roce 1968, text ale v nakladatelském prostředí koloval a díky tomu Peckovi v Mladé frontě nabídli vydání jeho prvotiny, povídkového triptychu *Úniky* (1966).

K pozdějším reformistům, kteří se v průběhu šedesátých let podíleli na uvolňování československé kultury, měl Pecka rezervovaný vztah („zatímco jsem byl na uranu, oni juchali v modrých košilích“) a přátelil se tehdy hlavně s hospodskou společností okolo Bohumila Hrabala. Přesto byl podíl reformistů na posunu v československé kultuře neoddiskutovatelný – a právě Peckův příklad to dokazuje dosti jasně. V roce 1965 získal od Mladé fronty stipendium, státní film koupil opční práva na některé z jeho dosud nevydaných povídek, později dostal další stipendium na román *Horečka* (1967). Bývalý politický vězeň se v polovině šedesátých let do tehdejší oficiální kultury zkrátka vešel, byť stál na jejím okraji. Od roku 1965 dokonce začal navštěvovat „spisovatelský zámek“ na Dobříši, kde se setkával s prominentními komunistickými literáty Janem Drdrou či Janem Otčenáškem.

Když ale v roce 1967 vyšel Peckův román *Horečka* o útěku z lágru, dobový mainstream se soustředil spíše na prózy vypořádávající se s perspektivou sebezpytujících komunistů. V témže roce vydáný Kunderův *Žert* s nákladem třicet tisíc výtisků překonal čtrnáctitisícový náklad *Horečky* více než dvojnásobně. V roce 1968 nicméně Pecka vydal ještě román *Hra na bratrství*, povídkový soubor *Na co umírají muži* a konečně vyšel *Veliký*

slunovrat. Jak plodným a vydávaným autorem mohl v Československu druhé půle šedesátých let být bývalý „politický“, přitom nepatří ani tak k paradoxům této fáze komunistické diktatury, jako spíš k jejím charakteristickým nejednoznačnostem.

Vše se stalo výrazně jednoznačnější po nástupu normalizace. Ještě v roce 1969 vyšlo druhé vydání *Horečky*, pak ale až do roku 1989 Pecka vycházel už pouze v samizdatu a exilu. Samotnou okupaci prožil na dovolené v Jugoslávii, rozhodl se ale vrátit a zůstat: „Už jsem jednou utíkal, to se nepovedlo, a co teď na stará kolena...“

Žádné výrazné nebezpečí

V době, kdy psal své patrně nejoceňovanější dílo, autobiografickou lágrovou prózu *Motáky nezvěstnému*, se Pecka stal prvosignatářem Charty. Právě v chartovním společenství navázal daleko užší kontakty s mnoha exkomunisty; ve zlém se naopak rozešel s Hrabalem, který uzavřel s normalizačním režimem smír. Důvodem pro návrat k lágrové tematice byla Peckova obava, že to podstatné o nejhorším období teroru padesátých let bude zapomenuto. Beletrie tak měla zachránovat minulost jako náhražka historie, kterou nebylo možné psát. *Motáky nezvěstnému* tedy jsou – stejně jako většina lágrové literatury – výrazem jisté bytostné odpovědnosti k dějinám.

Důraz, který Pecka kladl na osobní ručení, jeho přesvědčení, že „kvalita díla nějakým způsobem souvisí s osobním postojem autora“, že „v Čechách nestačí jenom krásně psát“ a že „za tím, co člověk dělá a udělá, musí stát až do těch hrdel a statků a mnohdy za to těžce platí“, je určující pro realismus, který dává lágrové literatuře smysl. Je to literatura, která není jen fikcí, ale rovněž svědectvím, dokumentem, pamětí. Zároveň se v tomto přesvědčení ale odráží česká tradice nahrazování politiky kulturou. V dobách, kdy není možné dělat politiku jako takovou, se kulturní tvorba – a psaní obzvláště – stává svrchovaně politickým gestem. Představa, že dílo je jakýmsi vnějším projevem mravního postoje, ovšem ne vždy vede k hlubšímu pochopení vztahu politiky a kultury. Ukazuje to Peckovo hodnocení Haškova *Švejka* coby „geniálního postižení lokajství a všech špatných rysů, které tento národ má“.

Peckovo disidentství spočívalo hlavně v psaní a podílu na oběhu samizdatové a exilové literatury. Vzhledem ke své zkušenosti hodnotil rizika této činnosti lakonicky: žádné výrazné nebezpečí nehrozilo. S podobnou zdrženlivostí odmítal o listopadu 1989 mluvit jako o revoluci – šlo podle něj o klidný převrat. Souhlas s konáním bratří Masínů („komunistická strana v únoru 1948 vypověděla válku celé společnosti, celému národu“) u něj šel ruku v ruce se skepsí ke zveřejnění seznamů agentů a spolupracovníků StB, jež podle něho byly „podvrhem a neštěstím“. V devadesátých letech u Pecky vůbec převládal pesimismus. Disidenty v politice kritizoval za naivitu a nedostatek realismu s tím, že „když jde někdo dělat politiku a má moc, má si přečíst Machiavelliho“, stěžoval si, že navzdory krachu sovětského experimentu levičáctví nezmizelo ze světa, a snad nejvíce jej zneklidňoval soumrak „bílé křesťanské civilizace“. Jeho počáteční důvěra v ekonomickou transformaci narušila proměna Malé Strany, kam se na konci sedmdesátých let přestěhoval, v turistický skanzen. Účastnil se boje štamgastů za zachování hospody U Černého vola a na sklonku života sám čelil pokusům restituentskému domu jej z nájmu vystěhovat. Přes jedinečnost svého osudu byl Pecka – podobně jako třeba Karel Kosík – i v této skepsí charakteristickým představitelem československé kultury šedesátých let.

Jak zrušit vězení

První překlad Angely Davis

Kniha Jsou věznice překonané? je první česky vydanou prací americké filosofky a aktivistky Angely Davis (viz také strana 14). Autorka, jež byla sama vězněna, reflektuje rasovou diskriminaci i absenci sociálního systému v USA. Alternativu k současnému vězeňství však nachází jen ve velmi obecném požadavku systémové změny.

MATĚJ METELEC

Filosofka, spisovatelka, politická aktivistka a jedna z ikon radikální politiky přelomu šedesátých a sedmdesátých let Angela Davis se dočkala prvního českého překladu. Nejde však o její stěžejní dílo *Women, Race and Class* (Ženy, rasa a třída, 1981), ale o drobnou knihu *Jsou věznice překonané?* (Are Prisons Obsolete?, 2003). Autorka se v ní věnuje tématu, které se pro ni po jejím uvěznění na počátku sedmdesátých let stalo životním – zrušení vězení. V českém prostředí se jedná o téma spíše odlehle – snad posledním pokusem politicky uchopit téma vězení byla kniha *O československém vězeňství*, kterou v charotvním prostředí sestavili Jiří Gruntorád a Petr Uhl a jež v samizdatu vyšla v roce 1987 a oficiálně tři roky později.

Black Power

Radikální černé hnutí, jehož byla Angela Davis součástí a které můžeme pro jednoduchost označit jako Black Power, bylo jiné než ostatní proudy západní nové levice šedesátých let. Sdílelo sice odmítavý, do značné míry generačně podmíněný postoj k předchozím formám radikální levicové politiky, vycházelo však ze specifického postavení Afroameričanů. Ti v šedesátých letech stále trpěli nejen právní nerovnoprávností, ale hlavně tím, že tvořili samé dno americké společnosti. Se sociálně-ekonomickým dědictvím vražedného stroje na peníze, jímž byl zámořský obchod s otroky, a striktní doktrínou rasové čistoty („ani kapka černé krve“), proti níž i norimberské zákony působí „liberálně“, se ostatně americká společnost nevyrovnala dodnes.

I z toho důvodu hnutí Black Power v mnohých ohledech připomínalo dekolonizační a národnosvobozenecké vzepětí třetího světa. Angela Davis se do tohoto proudu zapojila jako rodačka z alabamského Birminghamu (dějiště smutně proslulého bombového útoku na baptistický kostel, při němž zemřely čtyři černé dívky), ale rovněž jako intelektuálka, vysokoškolská pedagožka a členka Komunistické strany USA. Byla také jednou z nemnoha žen, které se staly mluvčími, a dokonce i symboly dominantně mužského hnutí (další byla třeba Assata Shakur, žijící dodnes v kubánském exilu). V roce 1969 byla Davis na nátlak tehdejšího kalifornského guvernéra a pozdějšího prezidenta Ronalda Reagana vyhozena z Kalifornské univerzity v Berkeley. Následně byla pro podezření z účasti na akci ozbrojené radikální skupiny zatčena a strávila šestnáct měsíců ve vězení. Její věznění i přesvědčivost, s níž se dokázala hájit, z ní rázem udělaly celebritu nejen mezi radikály na Západě, ale také v sovětském bloku.

Na tomto místě lze těžko nezmínit epizodu, která se týká Československa. Když měla Angela Davis v roce 1972 na pozvání

Angela Davis. Foto Gary Yanker

Husákova režimu navštívit zemi, exilový novinář A. J. Liehm se na ni prostřednictvím jejího mentora Herberta Marcuseho obrátil s prosbou o podporu československých politických vězňů. Její slib stavět se za tyto vězně kdekoli na světě ovšem narazil na cosi, co bychom s trochou dobré vůle snad mohli nazvat pragmatismem. Reakce, že nebude „vstupovat do spojení s antikomunisty, aby hájila antikomunisty“, mohla být dána neznalostí československých reálií (v procesech let 1971 a 1972 byli souzeni hlavně vyloučení reformní komunisté), ale také názorem, že sovětská podpora je pro radikální černé hnutí důležitější než její vlastní principy. Tento pragmatismus ovšem těžko může nevyvolávat v českém prostředí přinejmenším rozpaky a často i hořkou pachut.

Vězeňsko-průmyslový komplex

Jak už bylo řečeno, tím, co zažehlo zájem Angely Davis o situaci v americkém vězeňství, byla její vlastní zkušenost pobytu za mřížemi. Její kniha ostatně vychází takřka výhradně z americké perspektivy, což poněkud omezuje její „užitečnost“ pro české čtenáře a čtenářky. Americké specifikum není dáno pouze nepoměrně vysokým podílem USA na globální vězeňské populaci, ale také rasovou skladbou vězňů. Jinými slovy, šance, že se ve Spojených státech dostanete do vězení, je významně rasově podmíněna. V Evropě je do jisté míry podobná situace migrantů v bývalých koloniálních impériích nebo Romů v České republice, ovšem prosté „překlápení“ americké perspektivy do evropských kontextů nefunguje už proto, že – jak Davis zdůrazňuje – ekonomické příčiny kriminality i „vězeňsko-průmyslového komplexu“ v USA úzce souvisí s absencí funkčního sociálního systému (v zemích spojených Radou Evropy naopak podíl vězeňské populace dlouhodobě klesá).

Angela Davis zdůrazňuje, že v době, kdy se tématem vězeňství na konci šedesátých let začala zabývat, bylo v USA dvě stě tisíc vězňů, kdežto v roce 2003, kdy svou knihu psala, jich byly dva miliony (pro rok 2020 se uvádí 2,3 milionu). Z dostupných dat je zřejmé, že tvrdý postup a více uvězněných k vymýcení

kriminality v USA nevedou. Z evropské perspektivy se na druhou stranu zdá poněkud pochybné, když Davis dává zrod káznice do souvislosti s americkým otroctvím, a je nápadné, že zásadní dílo k tématu genealogie vězení, Foucaultovo *Dohlížet a trestat* (1975, česky 2000), se objevuje pouze v citaci na úvod jedné z kapitol. Nicméně stránky věnované americkému „vězeňsko-průmyslovému komplexu“ jsou pro Evropana šokující. Míra privatizace vězeňského systému („zřizování celých soukromých věznic“) je pro nás nepřijatelná a odpudivá. V tomto směru jsou autorčina přirovnání věznění k otroctví přiléhavá. Těžko nevidět, že zmíněná privatizace jde zcela proti smyslu trestního systému v demokratické společnosti.

Změna, nebo trest?

Odpovědi na otázku, co by mělo vězení nahradit a jaké jsou myslitelné alternativy, věnuje Angela Davis posledních deset stránek své stodvacetistránkové práce – a tato odpověď je poněkud neuspokojivá. Říká, že žádná podstatná změna současného vězeňství se nemůže týkat „pouze vězeňského systému jako izolované instituce, ale musí být zaměřena také na všechny sociální vztahy, které podporují trvalou přítomnost vězení“. Proti tomuto tvrzení lze těžko něco namítat, na druhou stranu změnit nejprve svět, aby se mohlo změnit vězení, není zrovna nejschůdnější cesta, a rozhodně ne nejkratší.

Problémem zůstává, že současná vězení – a to nejen v USA, ale i v Česku – nejsou nástrojem změny a rehabilitace, ale trestu a izolace. Za takové situace se ve vězení těžko někdo naučí něco užitečného a poté, co je propuštěn, je pravděpodobné, že se za mříže vrátí. U nás máme nadto zkušenost s dobře míněným a svou intencí snad utopickým experimentem, jakým byla Havlova amnestie v roce 1990, jejíž výsledky však nebyly příliš slavné. Než čekat na změnu celé společnosti, která by umožnila vězení zrušit, by proto stálo za to aspoň se pokusit změnit jeho současnou podobu.

Angela Y. Davis: Jsou věznice překonané? Přeložil Michal Jurza. Utopia Libri, Praha 2021, 130 stran.

ULTIMÁTUM

Příležitost pro klimatické hnutí

BARBORA BAKOŠOVÁ

Ruská invaze na Ukrajinu změnila kromě jiného také kontury témat, kterými se nyní musí urgentně zabývat klimatické hnutí. Informace o tom, jaké množství fosilních paliv se dováží do západních zemí z Ruska, otevřely rozsáhlou společenskou debatu. Diskutuje se o etičnosti tohoto byznysu i o tom, zda – a za jak dlouho – se dá zajistit nezávislost na ruském plynu, ropě a uhlí. Nejen u nás se přitom znovuotevírá možnost prodloužení těžby uhlí, sílí příklon k jaderné energii a zpochybňuje se realističnost splnění plánu uhlíkové neutrality do roku 2050, jak ji stanovila Evropská komise v dohodě Green New Deal. Místo aby se pozornost plně koncentrovala na obnovitelné zdroje, vlády uvažují, odkud získávat fosilní paliva. Ve hře je co nejrychlejší dostavba překladišť zkapalněného plynu, ale i ekologicky neudržitelný břidlicový plyn. V klimatickém hnutí je proto cítit značné rozčarování, zejména pak v souvislosti s debatou o prodloužení těžby uhlí. Znamenalo by to totiž zrušení závazku bývalé vlády ukončit těžbu do roku 2033, k jehož schválení přispěly několikaleté kampaně. Klimatické hnutí přitom bralo schválený závazek jako své strategické vítězství. Aktivistům a aktivistkám se ale zároveň nabízí příležitost skrze ruská fosilní paliva upozornit na jejich obecnější problematičnost.

Za prvé mohou spojívat solidaritu s lidmi na Ukrajině s bojem za to, aby západní státy úplně omezily dodávky fosilních paliv z Ruska a tím přestaly finančně podporovat ruskou vojenskou operaci. Evropská unie podle deníku Guardian od Ruska nakoupila od začátku války fosilní paliva v hodnotě 35 miliard eur, zatímco na pomoc Ukrajině zatím poslala jen jednu miliardu.

Za druhé je možné upozorňovat na to, že velké fosilní korporace vydělávají svými spekulacemi s cenami ropy a benzínu na krizi způsobené válkou. Zatímco se mnoho domácností propadá do energetické chudoby, ropný průmysl podle čerstvé studie Greenpeace od počátku války zvýšil své výdělky až o tři miliardy eur. Tato kritika by mohla vyústit v tlak na prosazování konkrétních politik, jako je například zdanění nadměrného zisku z krize nebo zastropování cen energií.

A za třetí je třeba pokračovat v tlaku na přechod k decentralizovaným obnovitelným zdrojům dostupným pro všechny. To je jediná správná možnost, jak se zbavit neetických fosilních paliv. Válka na Ukrajině v plné míře odhalila, jak morálně problematický je obchod s autoritářským režimem, a měla by se proto stát příležitostí osvětlovat neetičnost obchodu s fosilními palivy i na příkladu dalších zemí.

Na mnoha místech světa dnes probíhají blokády nákladní přepravy ropy nebo uhlí z Ruska. Ve Finsku zablokovala aktivistická skupina organizací Extinction Rebellion a Greenpeace vlak s ruským uhlím. Italští aktivisté a aktivistky z hnutí Greenpeace na moři u Syrakus zablokovali nákladní loď s ruskou ropou a napsali na ni vzkaz „Mír, ne ropu“. Podobné akce proběhly i ve Španělsku, Německu, Belgii, Dánsku, Chorvatsku nebo Švédsku. Na jakou stranu se veřejnost a politici přikloní, ještě nevíme, ale jistá šance na úspěch solidarity a zelené politiky tu je.

Šťastné a hrůzostrašné. Antologie štedrovečerních hororů

Vybral a přeložil Pavel Pecháček
Malvern 2021, 124 s.

Antologie hororových povídek britských autorů z druhé poloviny 19. a začátku 20. století, uspořádaná a přeložená Pavlem Pecháčkem, přináší výběr ze strašidelných příběhů odehrávajících se během svátků, které bývají spojovány s klidem a mírem. Stačí si však připomenout staré pověsti a balady a ukáže se, že vánoční idyla je jen vytěsněním toho, čím jsou dlouhé mrazivé noci odnepaměti prodchnuty. V kvalitativně vyvážené šesti povídek ožívají během Štědrého večera stará rodová prokletí a vyvěrá skryté zlo, které na svět vyvolávají nezodpovědní a lehkovázní zvědavci. Zmíňme povídku Vánoční shledání od sira Andrewa Caldecotta, který byl mimo jiné guvernérem Hongkongu. Příběh o trestu za dávný zločin má příjemně otevřený konec, který nechává na čtenáři, aby rozhodl, zda zasáhly nadpřirozené síly, nebo rafinovaný mstítel. Klasickými žánrovými prvky je prodchnuté Ocelové zrcadlo aneb Vánoční sen od Williamu Wilthewa Fenna, v němž se objevuje motiv varujícího přízraku, tolik oblíbený v gotickém hororu. Na tuto tradici odkazuje i Podivná vánoční hra od Charlotte Riddellové, variující příběhy, jež bývají svázány se starobylými šlechtickými sídly. Povídka Štědrý večer na pobřeží od Elizy Lynn Lintonové zase mistrně zachycuje pitoresknost a ponurou atmosféru západoanglického pobřeží a její závěr v sobě skrývá temnou až morbidní symboliku kruté spravedlnosti. Tenký svazek nejen pro vánoční čas ocení všichni příznivci jemně cizelovaných duchařských příběhů vzbuzujících pomalou hrůzu.

Eduard Štěpař

Leena Krohnová Vysněná smrt

Přeložila Ema C. Stašová
Dokořán 2021, 237 s.

Uznávaná finská autorka Leena Krohnová ve svém filosofickém románu až satiricky vykresluje dystopickou společnost, která navazuje na aktuální směřování naší společnosti. Hlavní dějovou linkou nás provází odtaziťá anestezioložka Lucie, která pracuje pro tři různá zařízení. Dva dny v týdnu v městské nemocnici uvádí do narkózy pacienty čekající na chirurgický zákrok. Další dva dny ve Vysněné smrti podává nápoj zvaný dyama lidem, kteří se rozhodli dobrovolně skoncovat se životem. Sebevražda byla prohlášena za základní lidské právo, a tak zmíněné zařízení zajišťuje smrt „na míru“ všem lidem, kteří touží vyžrát na zubatou tím, že ji předběhnou. Poslední pracovní den Lucie pracuje v Mrazírně, kryonické společnosti, která uvádí své klienty do hlubokého zmrazení, aby v budoucnu mohli být oživeni v lepším světě, pokud možno bez smrti. Krohnová tak zachycuje tři různé přístupy ke smrtelnosti: touhu po životě, po kontrole nad vlastní smrtí a po nesmrtelnosti. Příběh je zasazen do upadající společnosti, kterou se šíří pandemie náhlé staroby, a stále více lidí si všímá zvláštního přírodního světelného úkazu – zimního čmeláka. Hodnoty jsou už natolik obroušeny, že v rámci umělecké performance je možné beztestně znásilňovat, zabíjet nebo se dopustit kanibalismu, aniž by to vyvolalo větší pohoršení (jde o odkaz na video Sex and Death od konceptuálního umělce Teemua Mäkiho z roku 1988). Autorka se v knize snaží vyrovnat s otázkami stárnutí, smrti i absurdity bytí, což občas může připomínat hon za zimním čmelákem.

Zdeňka Beranová

Marie Knitschke Jedůvky. Z mého žumperského života

Přeložili Radek Ocelák a Lukáš Motyčka
Radek Ocelák 2021, 78 s.

Narodit se v Šumperku roku 1857 jako německá žena, navzdory uměleckým ambicím zůstat v rodném městě, nešťastně se vdát, mít děti a umřít v roce 1940 tamtéž – to opravdu není dobrá pozice k zanechání otisku v české kultuře. Spisovatelku Marii Knitschke, dceru z kdysi zámožné žumperské rodiny, se útlou knížkou pokusil povytáhnout ze zapomnění badatel Radek Ocelák. Titulní Jedůvky – doslova „Jedovaté houby“ – jsou sbírkou více či méně originálních aforismů z konce 19. století, často namířených proti mužské dominanci: „Většina mužů posuzuje dívky podle věna. Proto mnozí tolik žvaní o ‚hodnotě ženy‘ – dovedou ji totiž vyčíslit.“ Nejzajímavější je na nich možná to, že občas nepoznáme, nakolik jsou míněny ironicky; Knitschke má evidentně blízko k myšlenkám ženské emancipace, jindy je ale spíš starosvětská a konzervativní. Patrné je to z vyznavačského tónu jejich dopisů hudebním skladatelům, zejména „nekonečně váženému mistrovi“ Edvardu Griegoví. Následuje několik básní v duchu pozdního romantismu a po nich už přichází podrobný a kritický doslov. Ocelák v něm spisovatelku nepřeceňuje – to, že se například její epos Agneta, čarodějnice z Losin nedochoval, uvádí s jistou úlevou, protože by dnes byl nejspíš k neučení. I tak ale nejspíš jde o nejvýznamnější literátku, která v „bráně Jeseníků“ dlouhodobě působila, a skromná žeň z jejího díla dokáže vtáhnout i čtenáře, který v Šumperku nikdy nebyl.

Michal Špina

Markéta Mráčková, Barbora Šimonová Ahoj sestro, vítěj v Číně

cosa.cz 2021, 141 s.

Zakladatelky kulturního družstva cosa.cz Markéta Mráčková a Barbora Šimonová strávily na přelomu let 2019 a 2020 semestr na Škole architektury severočínské Tchien-fínské univerzity. Recenzovaná kniha je podle jejich slov „tou jedinou odpovědí na často kladenou otázku, co jsme dělaly v Číně“. Kdo by čekal od dvou architektek přehledný katalog čínské architektury, bude možná zklamán. Publikace je ze všeho nejvíc záznamem kulturního šoku, který autorky upřímně přiznávají. Text je směsicí cestopisných pasáží, exkursů do čínské historie a kultury a více či méně (tedy povětšinou více) bizarních každodenních zážitků. V krátkých, stroze a svižně napsaných kapitolách se tak dočteme třeba o historii a architektuře čtrnáctimilionového Tchien-ťinu, o nechvalně známých sociálních kreditech nebo o tom, proč našince příliš neuspokojí severočínská snídaně. Tento zdánlivě nesourodý mix dokáže zábavně zpřítomnit zkušenost střetu se společností, která funguje naprosto odlišně než ta naše. Osvěžující je, že se Mráčková se Šimonovou, neboli po čínsku Ma-er-kche-ta a Pa-er-po, dokázaly vyhnout častému nešvaru cestopisné literatury a nonfiction obecně a nestavějí samy sebe do středu vyprávění, natož aby měly potřebu si rádo by vtipnými historkami dokazovat svoji domnělou kulturní nadřazenost. V tom by si z knihy Ahoj sestro, vítěj v Číně ostatně mohla vzít příklad i řada českých publicistů a publicistek.

Alžběta Medková

Krychlič

Režie Silvie Dymáková, ČR 2022, 80 min.
Premiéra v ČR 29. 3. 2022 (online)

V posledních letech před smrtí se z Václava Kulhánka přezdívaného Krychlič stala svého druhu celebrita. Muže z Pardubic s bizarním úcsem a oblečeného většinou v oblecích křiklavých barev využívaly nejruznější subjekty od pivovarů po rockovou kapelu Donrvetr především jako vizuální kuriozitu – podivínskou postavíčku, která na první pohled upoutá svým vzhledem. Důmyslněji s jeho figurou pracoval snad jen Mark Ther ve spotu, v němž se Kulhánek dostal blíž ke kontextu, který svým životním stylem částečně nevědomky naplňoval – ke queer estetice a fenoménu camp. Také Silvie Dymáková v portrétním dokumentu Krychlič, jenž vznikl pár let před Kulhánkovým úmrtím, občas sklouzává k jednoduchému pojetí na způsob kabinetu kuriozit – třeba když inscenuje jeho setkání s „nejšpinavějším mužem v Evropě“. Většinou se ale snaží o empatický intimní portrét, který dává prostor především samotnému protagonistovi. Ostatně řadu záběrů z vlastního domova, kam dokumentaristy nepustil, natočil Kulhánek sám a jeho slova zaznívají i v úryvcích z platonicky zamilovaných dopisů adresovaných zpěvákovi ze Šlágr TV Josefu Sochorovi. Kulhánek z dokumentu vychází jako tragikomická postava, s jejímž outsiderstvím, ale i cílenou snahou působit výstředně nejspíš úzce souvisí i komplikovaná pozice homosexuála ve východočeském městě v druhé polovině 20. století. Právě proto je Krychlič pozoruhodným dokumentem, přestože z filmářského hlediska vlastně jen trochu bezradně sbírá momentky z Kulhánkova života.

Antonín Tesař

Han Kang Bílá kniha

MeetFactory, Praha, psáno z představení
16. 3. 2022

Bílá kniha jihokorejské spisovatelky Han Kang je rozhodně jejím nejintimnějším dílem: autorka se v próze napsané během umělecké rezidence ve Varšavě vyrovnává se smrtí své starší sestry, která zemřela jen pár hodin po narození. Také režisérka Apolena Vanišová pracuje v divadelní adaptaci s bílou jako symbolem smrti. Novorozená holčička je zabalena do bílé košilky, která se následně proměňuje v úmrtní rubáš. Dvě neherečky (Eva Bártová a Olga Svobodová) ztvárňují sestry, které se na jevišti často mjejí a občas i setkávají. Vypadají skoro jako dvojčata – jak jinak si také představit svou ztracenou sestru než jako sebe samu? Postavy hovoří jen minimálně, většinu mluveného slova obstará hlas (Sára Márc) předčítající vybrané pasáže z literární předlohy. Na začátku inscenace je na jevišti vyskládáno několik bílých tvárníc, symbolizujících torza varšavských budov po německém ostřelování. Scénograficky je inscenace založena na přeskupování těchto tvárníc. Z „trosek města“ sestry nejprve vytvoří stůl, pak věž a postupně i další objekty. Důležitou úlohu má také osvětlení – jedna z lamp v úvodu zpodobňuje promítačku rodinných diapositivů, na závěr pak sestry nosí na jeviště další takové lampy, po jejichž rozsvícení vznikne dojem města, tentokrát však plného života. Vanišová se ve své adaptaci soustředí především na pohyb po hranici mezi životem a smrtí. Rozdíl mezi oběma stavy je tak podstatný, a zároveň se zdá tak malý.

Jiří G. Růžička

Audioskop

Stream, Audioteka 2021

Podobně jako sledujete filmy na Netflixu, si v aplikaci Audioteka můžete předplatit stream audioknih. Obsah je lákavý, kromě asi tisíce klasických audioknih nabízí Audioteka množství pořadů, k nimž se jinak nedostanete. V poslední době polská firma získala i kulturní Rodinku od Kaisera a Lábusa a připravila výpravnou adaptaci Bulgakovova Mistra a Markétky, výčetně pořádká posezení u ohýnku. Dodejme, že křoví v současných městských aglomeracích tvoří jedinečné ostrůvky přírody, což ostatně čtenáři Ádvojký dobře vědí z čísla 9/2021, věnovaného městské divočině. Sympatické je, že pořad jednotlivá témata pojál bez suchopárného výkladu a rozhovory s vědci prolíná vtipnými hereckými vstupy, v nichž je mnoho poznatků zhuštěno a zjednodušeno.

Tereza Zubatá

Body/DiIloway/Head S/T

LP, Three Lobed Recordings 2021

V souvislosti s hudební kolaborací skupiny Body/Head, kterou tvoří kytarista a zpěvačka Kim Gordon a kytarista Bill Nace, s Aaronem Dillowayem, improvizátorem se zálibou v páskových manipulacích, jsem si vzpomněl na německého IT vývojáře Bernda Brandese, který se v roce 2001 dobrovolně vydal všanc kanibalovi Arminu Meiwesovi. Gordon spolupráci s Dillowayem prezentovala – z perspektivy své kapely – jako další krok do neznáma a posun na vyšší úroveň ztráty kontroly. Něco podobného pravděpodobně vzrušovalo i sebedestruktivního Brandese. Ten si ovšem samotnou kanibalizaci neměl šanci příliš užít: sice společně s Meiwesem snědl svůj vlastní penis (podle Wikipedie „usmažený se solí, pepřem a česnekm“), byl ale silně otupen alkoholem a analgetiky a po několika hodinách, když upadl do bezvědomí, byl usmrčen, naporcován a uložen do mrazáku. Zato hudebníkům s ryzím experimentálním cítěním musel proces, během něž Dilloway pomocí magnetických pásek „přežvykával“ zvuk kytar, přinést vcelku slušný požitek: měli možnost být svědky toho, jak je jejich hudební tělo rozkládáno a znovu seskupováno, a přitom zůstat naživu a při plném vědomí. A podobná diskrepance nakonec narušuje i analogii kanibala s páskovým manipulátorem: Meiwes maso z Brandesova těla pojídal – a trávil – několik měsíců, kdežto Dilloway zvukový materiál kytarového dua včetně vokálu Kim Gordon pouze rozmělnil a hned zase vyplivl. A to je vskutku ideální postup pro improvizátora, který upřednostňuje tvůrčí proces před jeho výsledkem a singulární gesto před stylem.

Jan Klamm

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRABARET FRED A BRUNOLD 2022

A2 — DOBRĚ
VYHOZENÉ PENÍZE!

Předplaťte si svůj oblíbený kulturní časopis!

roční předplatné – 999 Kč / 26 čísel

zvýhodněné roční předplatné pro studenty,
seniory, ZTP nebo rodiče na mateřské
či rodičovské dovolené – 890 Kč / 26 čísel

roční předplatné pro knihovny – 699 Kč / 26 čísel

půlroční předplatné – 499 Kč / 13 čísel

čtvrtletní předplatné – 249 Kč / 6 čísel

roční férové předplatné – 1471 Kč / 26 čísel

roční elektronické předplatné – 599 Kč / 26 čísel

Předplatné objednávejte na adrese distribuce@advojka.czVíce informací najdete na www.advojka.cz

eskalátor

V polském hnědouhelném dole Turów se má sice – i díky vládě Petra Fialy – těžit až do roku 2044, ale přišla odtud také jedna dobrá zpráva. Z města Bogatynia, kde se lom nachází, po více než dvaceti letech vyjedou do světa i osobní vlaky. Revitalizace místní trati do Zgorzelce dosáhla na vládní financování a sedmnáct tisíc obyvatel tak získá výsadu, které se dlouho těšilo pouze uhlí. Zrušení osobní dopravy v roce 2000 bylo symptomem úpadku polských železnic, na který neoliberální devadesátá léta nenašla jinou odpověď než redukci. Teprve v posledním desetiletí se začala karta obracet. Z velké části se tak děje pod taktovkou národovecké strany Právo a spravedlnost, v níž s předstihem před liberální opozicí pochopili, že voliči v regionech chtějí nejen dálnice, ale i vlaky. Vyhlásili proto program Kolej+ a premiér Mateusz Morawiecki i prezident Andrzej Duda se začali fotografovat na peronech provinčních nádraží. V polovině dubna oznámil předseda vlády zdvojnásobení projektového rozpočtu na téměř šedesát miliard korun – a jak si už delší dobu všimají média, většina peněz jde do regionů nakloněných vládní straně. Za ni ostatně kandidoval i starosta Bogatynie Wojciech Dobrołowicz, zařatý obhájce pokračování těžby uhlí, k jehož prioritám nicméně patřilo i obnovení osobních vlaků. Letošek tedy starostovi přinesl vítězství na obou frontách a vládě další body.

Cesta obnovenou železnici tím možná trochu zhořkne. Každá voda ale nakonec steče dolů – případně do dolů, tak jako v Turówu – a veškerou ultrakonzervativní veteš vezme s sebou. Na koupáčku pro seniory v rekultivačním jezeře Turów už budeme my, mileniálové, jezdit vlakem s nezkalenou radostí.

M. Špína

Francouzský prezident Emmanuel Macron si po pěti letech svého mandátu začal všimnout levicových voličů. Kampaň před prvním kolem sice celou využil k nahánění pravice, voličů nápadu typu navázání sociálních dávek na veřejně prospěšné práce, před druhým kolem však musel změnit tón. V Marseille tak velebil mládí a multikulturalitu, a dokonce slíbil, že zavede ekologické plánování, které měl v plánu levicový kandidát Jean-Luc Mélenchon. Na konci kampaně pak zamířil na kdysi rudá předměstí Paříže. Před pěti lety Macron triumfoval slibem, že Francii od základu přemění, což se nestalo. Sociologické průzkumy jeho letošních voličů ukázaly, že se jedná o starší a bohatší lidi – zastánce statu quo. Změnu tak pocítili především startupoví podnikatelé, kteří díky zásahům prezidenta platí mnohem menší daně. A to je poselství Macronovy vlády. Přesto mnoho levicových voličů opět vyrazilo k volbám – aby zachránili pravici před ní samotnou.

O. Sojka

Poněkud ve stínu ruské agrese na Ukrajině probíhá zápas, ve kterém nejspíš prohraje

příroda a spolu s ní i my všichni. V ugandském národním parku Murchison Falls na březích Albertova jezera se má začít těžit ropa. Zdejší ložiska, známá teprve od roku 2006, jsou pro chudou Ugandu zřejmě až příliš štědrá, proto chce francouzská energetická společnost TotalEnergies spolu s China National Offshore Oil Company postavit rovnou i 1443 kilometrů dlouhý ropovod do Tanzanie. Odborníci se domnívají, že vzhledem k postupující energetické tranzici půjde o vůbec poslední takto rozsáhlý projekt. To ale tisícům lidí, kteří kvůli stavbě ropovodu budou muset opustit své domovy, nepomůže. V národním parku, kde se už naplno rozjely přípravy k vrtným pracím, zase žijí sloni, buvoli a vyhynutím ohrožené žirafy Rothschildovy. Mezinárodní agentura pro energii Ioni konstatovala, že chceme-li udržet oteplení planety pod 1,5 stupně Celsia, musíme všechny nové projekty těžby ropy a plynu zastavit. Podaří se to v Ugandě poté, co generální ředitel společnosti TotalEnergies Patrick Pouyanné při podpisu smlouvy prohlásil, že se na tuto chvíli těšil deset let? Místní ochránci přírody, rybáři, jejichž živobytí závisí na stabilitě jezerního ekosystému, i některé mezinárodní ekologické organizace doufají, že ano. Ugandská klimatická aktivistka Vanessa Nakate na stránkách deníku New York Times upozornila, že Afrika stojí o obnovitelné zdroje energie, k jejichž rozvoji má všechny předpoklady. Nemohly by tedy banky a mezinárodní finanční instituce investovat raději do nich?

M. Tomek

Je to hloupé. Vždyť i plnotučná hořčice – patronka šetření na jídle – během dvou měsíců podražila o dvě koruny. A tak to jde s celým obchodem! Možná si řeknete, že rozumný člověk z podobných postřehů nejprve vyvodí závěry a teprve potom jimi zaplní zadní stranu kulturního časopisu: je-li situace vážná, je třeba se k ní vyslovit. Jenže z mého pohledu vážná už byla. Teď je spíše trapná, a to je moment, s nímž se zachází o něco hůř. Proto jsem se rozhodl vzít to za opačný konec. Má přezdívka je Chlebový člověk a přináším vám deset tipů, jak ušetřit na jídle. 1. Nenakupujte v akcích, ale ve slevách. Co nemá přeplacenou cenovku, to obraťte v ruce a nechte být. 2. Průběžně sledujte aspoň tři řetězce v různé denní dobu. 3. Řiďte se cenou, ne chutí. Váš jídelníček se sestaví sám od sebe. 4. Mrazte, rozpěkejte, vykrajujte a nebojte se prošlých potravin. Když se něco zkazí, určitě to poznáte. 5. Vytvořte si zásobu vajec. 6. S nákupem másla počkejte, až se uvolní ze skladu hmotných rezerv (viz Lidl v době vydání tohoto čísla: 34,90 Kč). 7. Levnou zeleninu pořídíte před zavíračkou v Kauflandu. 8. Nahníle banány nevyhazujte. Dá se z nich udělat zmrzlina. 9. Neplaťte kartou. Peníze na jídlo oddělte od ostatních výdajů na začátku měsíce a utrácejte je po týdenních částkách. Pokud máte děti, neberte je s sebou na nákup. 10. V obchodě nespěchejte a snažte se o dvojité zásah – zlevněnou akci! Úspěšné nákupy a dobrý pocit z šetření všem uskromněným pracovním a pracovníkům v kultuře přeje Chlebový člověk